

SYSTEM

Prawa Procesowego Cywilnego

Redaktor Naczelny
Tadeusz Ereciński

POSTĘPOWANIE NIEPROCESOWE

Postępowania z zakresu
prawa osobowego, rodzinnego
i rzeczowego

Redakcja naukowa
Piotr Rylski, Marcin Walasik

IV cz.2

Wolters Kluwer

SYSTEM

Prawa Procesowego Cywilnego

Redaktor Naczelny Tadeusz Ereciński

Członkowie Rady Programowej

prof. dr hab. Sławomir Cieślak, prof. dr hab. Tadeusz Ereciński,
prof. dr hab. Paweł Grzegorzczak, sędzia SN Jacek Gudowski,
prof. dr hab. Andrzej Jakubecki, prof. dr hab. Janusz Jankowski,
prof. dr hab. Kazimierz Lubiński, prof. dr hab. Andrzej Marciniak,
prof. dr hab. Karol Weitz, prof. dr hab. Tadeusz Wiśniewski,
prof. dr hab. Feliks Zedler, dr hab. Andrzej Zieliński

-
- Tom I. Zagadnienia ogólne**
Marcin Dziurda, Paweł Grzegorzczak i Karol Weitz
- Tom II. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji**
Karol Weitz i Tadeusz Zembrzuski (cz. 1),
Tadeusz Wiśniewski (cz. 2), Sławomir Cieślak (cz. 3, 4 i 5)
- Tom III. Środki zaskarżenia** Jacek Gudowski
- Tom IV. Postępowanie nieprocesowe**
Tadeusz Ereciński, Kazimierz Lubiński (cz. 1)
Piotr Ryłski, Marcin Wałasik (cz. 2, 3 i 4)
- Tom V. Postępowanie zabezpieczające**
Andrzej Jakubecki
- Tom VI. Postępowanie egzekucyjne**
Andrzej Jakubecki
- Tom VII. Międzynarodowe i europejskie prawo procesowe**
Paweł Grzegorzczak i Karol Weitz

POSTĘPOWANIE NIEPROCESOWE

Postępowania z zakresu
prawa osobowego, rodzinnego
i rzeczowego

Redakcja naukowa

Piotr Ryłski
Marcin Walasik

Autorzy:

Joanna Bodio
Katarzyna Gajda-Roszczyńska
Jacek Gudowski
Agnieszka Laskowska-Hulisz
Piotr Mysiak
Jakub Pokrzywniak
Andrzej Stępniański
Andrzej Jan Szereda
Marcin Walasik
Ireneusz Wołwiak
Zbigniew Woźniak

IV cz. 2

Wolters Kluwer

Warszawa 2023

Poszczególne rozdziały tomu IV cz. 2 napisali:

Joanna Bodio	dział III rozdz. 3–6, 9
Katarzyna Gajda-Roszczyńska	dział IV rozdz. 8
Jacek Gudowski	dział I rozdz. 2
Agnieszka Laskowska-Hulisz	dział II; dział III rozdz. 1, 7, 8
Piotr Mysiak	dział IV rozdz. 7
Jakub Pokrzywniak	dział IV rozdz. 6
Andrzej Stempniak	dział III rozdz. 2; dział IV rozdz. 5
Andrzej Jan Szereda	dział I rozdz. 3
Marcin Walasik	dział I rozdz. 1
Ireneusz Wolwiak	dział IV rozdz. 1, 2
Zbigniew Woźniak	dział IV rozdz. 3, 4

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	23
Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym	31
Przedmowa	43
DZIAŁ I. Postępowania w sprawach z zakresu prawa osobowego	45
ROZDZIAŁ 1. Postępowania w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu	45
1. Cel i ogólna charakterystyka postępowań	51
2. Perspektywa historyczna	61
2.1. Początki i kierunek ewolucji	61
2.2. Okres zaborów	63
2.3. Międzywojnie	68
2.4. Etap unifikacji	70
3. Regulacje prawa materialnego	72
3.1. Stosunek do innych norm	72
3.2. Prawo właściwe	73
3.3. Podstawy uznania za zmarłego	73
3.4. Podstawy stwierdzenia zgonu	75
3.5. Zbieg podstaw uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu	80
4. Rozgraniczenie postępowań	81
4.1. Stosunek do innych postępowań	81
4.2. Wzajemny stosunek postępowań	84
4.2.1. Zakres zastosowania postępowań	84
4.2.2. Stosunek postępowań w toku	84
4.2.3. Przekształcenie postępowania o uznanie za zmarłego (art. 534 k.p.c.)	87
4.2.4. Stosunek postępowań po ich zakończeniu	90
5. Organy postępowania	92
5.1. Czynności sądu i referendarza sądowego	92
5.2. Jurysdykcja krajowa	92
5.3. Właściwość sądu	98
6. Uczestnicy postępowania	101
6.1. Interes prawny w postępowaniu	101
6.2. Wnioskodawca	106
6.3. Pozostali uczestnicy postępowania	108

7. Przebieg postępowań	112
7.1. Charakterystyka regulacji	112
7.2. Wniosek wszczynający postępowanie	112
7.3. Czas złożenia wniosku	117
7.4. Faza wstępna	120
7.5. Forum rozpoznania sprawy	121
7.6. Wysłuchanie osób bliskich	122
7.7. Postępowanie wywoławcze	125
7.7.1. Ogłoszenie o wszczęciu postępowania o uznanie za zmarłego	125
7.7.2. Ogłoszenie o wszczęciu postępowania o stwierdzenie zgonu	131
7.8. Gromadzenie i koncentracja materiału faktycznego i dowodowego	134
7.9. Zakończenie postępowania	138
8. Orzekanie	139
8.1. Przedmiot rozpoznania	139
8.2. Zakres związania żądaniem i orzekania z urzędu	141
8.3. Podstawa faktyczna orzeczenia i stopień dowodu	143
8.4. Orzeczenia i ich treść	152
8.4.1. Orzeczenia negatywne	152
8.4.2. Orzeczenia pozytywne	153
8.4.3. Koszty postępowania	157
8.5. Charakter prawny i skutki orzeczeń	158
8.5.1. Charakter prawny postanowienia o uznaniu za zmarłego	158
8.5.2. Charakter prawny postanowienia o stwierdzeniu zgonu	161
8.5.3. Procesowe skutki postanowień o uznaniu za zmarłego i o stwierdzeniu zgonu	162
8.5.4. Pozostałe skutki uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu	166
9. Środki odwoławcze	169
9.1. Apelacja	169
9.2. Zażalenie	173
10. Wzruszanie prawomocnych postanowień	173
10.1. Rodzaje środków prawnych i ich wzajemny stosunek	173
10.2. Skarga kasacyjna	179
10.3. Skarga nadzwyczajna	181
10.4. Zmiana prawomocnego postanowienia oddalającego wniosek	182
10.5. Postępowanie o uchylenie postanowienia orzekającego uznanie za zmarłego albo stwierdzenie zgonu	184
10.5.1. Przedmiot i podstawy postępowania	184
10.5.2. Charakter i reżim postępowania	191
10.5.3. Właściwość i jurysdykcja sądu	192
10.5.4. Wszczęcie postępowania	194
10.5.5. Uczestnicy postępowania	196
10.5.6. Elementy przebiegu postępowania	198
10.5.7. Orzekanie	199
10.5.8. Postępowanie skrócone	203
10.5.9. Środki odwoławcze	205
10.5.10. Wzruszanie prawomocnych postanowień	206

10.6. Skarga o wznowienie postępowania	207
10.7. Skutki uchylenia albo zmiany prawomocnego postanowienia	209
ROZDZIAŁ 2. Postępowanie w sprawach z zakresu ubezwłasnowolnienia	216
1. Rodowód unormowania	228
2. Ubezwłasnowolnienie w prawie materialnym	233
3. Właściwość i skład sądu. Jurysdykcja krajowa	241
4. Wnioskodawca i uczestnicy postępowania	251
5. Doradca tymczasowy	265
6. Obligatoryjne wysłuchanie osoby, której dotyczy wniosek	271
7. Przedstawienie świadectwa lekarskiego lub innego zaświadczenia	276
8. Opinia biegłych	278
9. Złożenie wykazu majątku	288
10. Przebieg postępowania	290
11. Wydanie orzeczenia	294
12. Postępowanie o uchylenie i zmianę ubezwłasnowolnienia	304
13. Środki zaskarżenia	309
14. Podsumowanie	319
ROZDZIAŁ 3. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa o aktach stanu	
cywilnego	323
1. Ogólna charakterystyka postępowań	324
2. Zagadnienia materialnoprawne	326
3. Organy postępowania. Droga sądowa	332
3.1. Uwagi ogólne	332
3.2. Jurysdykcja krajowa	337
3.3. Właściwość i skład sądu	339
4. Uczestnicy postępowania	341
5. Przebieg postępowania	345
6. Orzekanie	349
7. Zaskarżanie orzeczeń	353
8. Zmiana lub uchylenie orzeczenia	357
8.1. Zagadnienia ogólne	357
8.2. Zmiana postanowienia w sprawach należących do właściwości sądu opiekuńczego	358
DZIAŁ II. Postępowanie w sprawach o zobowiązanie osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazanie zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia, art. 560²–560¹² k.p.c.	361
1. Uwagi wprowadzające	362
2. Rodzaj spraw rozpoznawanych w tym postępowaniu	363
3. Wszczęcie postępowania. Legitymacja do zgłoszenia wniosku o wszczęcie postępowania	365
4. Przebieg postępowania w sprawie – zagadnienia wybrane. Terminy i doręczenia	367
5. Rozstrzygnięcie co do istoty sprawy	369

DZIAŁ III. Postępowania w sprawach z zakresu prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli	373
Uwagi ogólne	373
ROZDZIAŁ 1. Postępowania w sprawach małżeńskich	374
1. Uwagi wprowadzające	376
2. Sprawy o zezwolenie na zawarcie małżeństwa kobiecie niemającej ukończonych lat 18 oraz sprawy o zezwolenie na zawarcie małżeństwa osobie dotkniętej chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym, a także sprawy o zezwolenie na zawarcie małżeństwa osobom powinowatym w linii prostej	377
2.1. Postępowanie w sprawach o zezwolenie na zawarcie małżeństwa	377
2.2. Właściwość i skład sądu	377
2.3. Wszczęcie postępowania w sprawie o zezwolenie na zawarcie małżeństwa. Legitymacja do złożenia wniosku. Uczestnicy postępowania	379
2.4. Rozpoznanie sprawy. Wysłuchanie. Dowody	385
2.5. Rozstrzygnięcie w przedmiocie zezwolenia na zawarcie małżeństwa	392
3. Sprawy o zwolnienie od obowiązku złożenia urzędowi stanu cywilnego dokumentu potrzebnego do zawarcia małżeństwa	393
4. Sprawy o zezwolenie na zawarcie związku małżeńskiego przez pełnomocnika	398
5. Sprawy o rozstrzygnięcie, czy okoliczność przedstawiona przez kierownika urzędu stanu cywilnego wyłącza zawarcie małżeństwa, a także o to, czy okoliczności przedstawione przez kierownika urzędu stanu cywilnego uzasadniają odmowę czynności	401
6. Sprawy rodziny, o których mowa w art. 565 k.p.c. (inne sprawy małżeńskie)	404
7. Sprawy o separację na zgodny wniosek małżonków oraz o zniesienie separacji	411
7.1. Właściwość i skład sądu	411
7.2. Wszczęcie postępowania. Legitymacja do złożenia wniosku	412
7.3. Rozpoznanie sprawy	413
7.4. Zakończenie postępowania	414
ROZDZIAŁ 2. Postępowanie o podział majątku wspólnego małżonków	416
1. Wprowadzenie	424
2. Tryby podziału majątku wspólnego	428
2.1. Uwagi wprowadzające	428
2.2. Podział majątku wspólnego przed sądem polubownym	429
2.3. Podział majątku wspólnego w postępowaniu procesowym	431
2.4. Podział majątku wspólnego w postępowaniu nieprocesowym	435
2.5. Podział majątku wspólnego w postępowaniu pojednawczym	436
2.6. Podział majątku wspólnego w postępowaniu mediacyjnym	437
3. Podmioty postępowania o podział majątku wspólnego	438
3.1. Sąd	438
3.2. Jurysdykcja krajowa	439
3.2.1. Wprowadzenie	439
3.2.2. Jurysdykcja krajowa w postępowaniu procesowym	439
3.2.3. Jurysdykcja krajowa wyłączna	441
3.2.4. Jurysdykcja krajowa fakultatywna	443
3.2.5. Jurysdykcja krajowa wynikająca z umów międzynarodowych i prawa unijnego	445

3.3.	Właściwość miejscowa sądu	450
3.3.1.	Przekazanie sprawy innemu sądowi (art. 683 w zw. z art. 567 § 3 k.p.c.)	456
3.3.2.	Właściwość delegacyjna	459
3.3.3.	Właściwość umowna	462
3.3.4.	Cywilny czy rodzinny charakter spraw o podział majątku wspólnego małżonków?	462
3.4.	Uczestnicy postępowania	465
3.4.1.	Wprowadzenie	465
3.4.2.	Wnioskodawca	467
3.4.2.1.	Uwagi ogólne	467
3.4.3.	Osoby posiadające udział w majątku wspólnym	467
3.4.4.	Nabywca udziału w majątku wspólnym	468
3.4.5.	Skarb Państwa	469
3.4.6.	Wierzyciel małżonka lub jego następców prawnych	470
3.4.7.	Organy państwowe i organizacje pozarządowe	472
3.4.8.	Syndyk masy upadłości, zarządca i nadzorca sądowy w postępowaniu restrukturyzacyjnym	473
3.4.9.	Konkubent małżonka	475
3.4.10.	Pozostali uczestnicy	478
4.	Wszczęcie postępowania	493
4.1.	Wniosek o podział majątku wspólnego	493
4.1.1.	Uwagi ogólne	493
4.1.2.	Fakty uzasadniające żądanie	495
4.1.3.	Powinność wskazania dowodów	499
4.2.	Kumulacja działów (art. 567 § 3 w zw. z art. 689 k.p.c.)	500
5.	Ustalenie składu i wartości majątku wspólnego	503
5.1.	Ustalenie składu majątku wspólnego	503
5.2.	Ustalenie wartości majątku wspólnego	513
5.3.	Całkowity a częściowy podział majątku wspólnego	519
5.4.	Uzupełniający podział majątku wspólnego	523
5.5.	Częściowy podział majątku wspólnego a postanowienie częściowe	526
6.	Żądania i roszczenia akcesoryjne	527
6.1.	Wprowadzenie	527
6.2.	Ustalenie nieważności umowy majątkowej małżeńskiej	531
6.3.	Ustalenie nierównych udziałów małżonków w majątku wspólnym	533
6.4.	Rozliczenia dokonywane na podstawie art. 45 k.r.o.	545
6.5.	Rozliczenia dokonywane na podstawie art. 686 w zw. z art. 567 § 3 k.p.c.	560
7.	Podział majątku wspólnego	562
8.	Orzeczenia i ich zaskarżanie	566
8.1.	Rodzaje orzeczeń	566
8.2.	Zaskarżanie orzeczeń	572
ROZDZIAŁ 3. Postępowanie opiekuńcze		575
1.	Ogólna charakterystyka	580
2.	Organy postępowania opiekuńczego	593

3. Uczestnicy postępowania opiekuńczego	598
3.1. Uwagi ogólne	598
3.2. Zdolność procesowa osoby pozostającej pod władzą rodzicielską, opieką albo kuratelą	601
3.3. Prawo do osobistego udziału dziecka w postępowaniu opiekuńczym	608
3.4. Prawo do wysłuchania	611
3.5. Obowiązkowe stawiennictwo dziecka w sądzie	629
4. Pozostałe odrębności postępowania opiekuńczego	634
5. Ingerencja sądu opiekuńczego w sprawy rodziny	638
6. Orzeczenia sądu opiekuńczego	641

ROZDZIAŁ 4. Postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami

a dziećmi	647
1. Ogólna charakterystyka	651
2. Sprawy dotyczące władzy rodzicielskiej	652
3. Sprawy dotyczące umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej (w tym na podstawie orzeczenia sądu lub innego organu państwa obcego) oraz sprawowanie nadzoru nad umieszczeniem dziecka w pieczy zastępczej	675
4. Postępowanie o odebranie dziecka w związku z przemocą w rodzinie (art. 12a–12c u.p.p.r.)	687
5. Sprawy o uznanie ojcostwa	691
6. Sprawy dotyczące rozstrzygania o istotnych sprawach dziecka w braku porozumienia rodziców	699
7. Sprawy o ustalenie kontaktów z dzieckiem	705
8. Sprawy o zezwolenie na dokonanie przez rodziców czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub o wyrażenie przez rodziców zgody na dokonanie takiej czynności przez dziecko	719
9. Sprawy o nadanie nazwiska dziecku	730

ROZDZIAŁ 5. Postępowanie o przysposobienie

1. Ogólna charakterystyka	735
2. Przebieg postępowania w sprawach o przysposobienie	737
2.1. Uwagi wprowadzające	745
2.2. Jurysdykcja krajowa w sprawach o przysposobienie	745
2.3. Właściwość i skład sądu w sprawach o przysposobienie	746
2.4. Wniosek o przysposobienie	747
2.5. Rozprawa	750
2.6. Uczestnicy postępowania w sprawach o przysposobienie	754
2.7. Postępowanie w sprawie o przysposobienie całkowite	770
2.8. Postępowanie przy adopcji ze wskazaniem	772
2.9. Orzeczenia w postępowaniu o przysposobienie	775
2.10. Zaskarżanie postanowień w przedmiocie przysposobienia	778

ROZDZIAŁ 6. Postępowanie z zakresu opieki

1. Charakterystyka ogólna	782
2. Sprawy z zakresu opieki	789
3. Jurysdykcja krajowa i właściwość sądu w sprawach z zakresu opieki	790

4. Wszczęcie postępowania w sprawach z zakresu opieki	791
5. Uczestnicy postępowania w sprawach z zakresu opieki	792
6. Przebieg postępowania w sprawach z zakresu opieki	796
7. Funkcje opiekuna	801
8. Środki dyscyplinujące opiekuna	806
9. Udzielenie opiekunowi zezwolenia we wszelkich ważniejszych sprawach, które dotyczą osoby lub majątku osoby pozostającej pod opieką	807
10. Nadzór sądu opiekuńczego nad sprawowaniem opieki	812
11. Wynagrodzenie opiekuna	815
12. Odpowiedzialność opiekuna	818
13. Ustanie i zwolnienie z opieki	819

**ROZDZIAŁ 7. Postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy
rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką**

1. Charakter postępowania, rodzaj spraw w nim rozpoznawanych	825
2. Postępowanie rozpoznawcze	831
2.1. Wszczęcie postępowania. Legitymacja do złożenia wniosku. Uczestnicy postępowania	831
2.2. Właściwość sądu	834
2.3. Rozpoznanie sprawy	834
2.4. Zakończenie postępowania	837
3. Wykonanie postanowienia o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką	841
3.1. Orzeczenia o odebraniu podlegające wykonaniu	841
3.2. Sąd właściwy do zlecenia odebrania	843
3.3. Zlecenie kuratorowi sądowemu przymusowego odebrania	844
3.4. Odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką	846

**ROZDZIAŁ 8. Postępowanie w sprawach dotyczących wykonywania kontaktów
z dziećmi**

1. Uwagi wprowadzające	850
2. Wszczęcie postępowania. Legitymacja do złożenia wniosku. Uczestnicy postępowania	852
3. Właściwość sądu	854
4. Rozpoznanie sprawy	854
5. Postanowienia wydane w postępowaniu w sprawie kontaktów z dzieckiem	858

ROZDZIAŁ 9. Postępowanie z zakresu kurateli

1. Charakterystyka ogólna	860
2. Podobieństwa i różnice między opieką a kuratelą	863
3. Kurator dla dziecka poczętego (nasciturusa)	866
4. Kurator dla osoby niepełnosprawnej	869
5. Kurator dla osoby nieobecnej	884
6. Kurator dla dochodzenia ojcostwa	891
7. Kurator dla osoby prawnej	893

8. Kurator w procesie rozliczenia odwróconego kredytu hipotecznego	905
9. Ustanie kurateli	908
DZIAŁ IV. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa rzeczowego	909
ROZDZIAŁ 1. Postępowanie o stwierdzenie zasiedzenia	909
1. Materialnoprawne podstawy nabycia prawa przez zasiedzenie	914
1.1. Uwagi ogólne	914
1.2. Posiadanie samoistne	916
1.3. Prawo nabywane przez zasiedzenie	919
2. Wszczęcie postępowania	925
2.1. Wprowadzenie	925
2.2. Wniosek	926
2.2.1. Uwagi ogólne	926
2.2.2. Elementy wniosku	928
2.2.3. Wnioskodawca	931
2.2.4. Oznaczenie podmiotów zainteresowanych	935
2.2.5. Status wnioskodawcy wśród uczestników postępowania	938
2.3. Przesłanki procesowe	940
2.4. Doręczenie odpisu wniosku	941
3. Postępowanie rozpoznawcze	942
3.1. Uwagi ogólne	942
3.2. Roszczenie procesowe	943
3.3. Rozpoznanie żądania wniosku	950
3.4. Zarzut zasiedzenia	956
3.5. Uczestnicy postępowania	964
3.6. Znaczenie rozpoznania żądania w postępowaniu o zasiedzenie	967
3.7. Cofnięcie wniosku przez wnioskodawcę	971
4. Orzekanie	974
4.1. Realizacja prawa do ochrony sądowej	974
4.2. Zakres orzeczenia	976
4.2.1. Uwagi ogólne	976
4.2.2. Decyzja o szerokim zakresie stosowania art. 677 k.p.c.	980
4.2.3. Decyzja o braku podstaw do bezpośredniego zastosowania art. 677 k.p.c.	982
4.3. Charakter postanowienia	985
4.4. Wskazanie podmiotu nabywającego prawo	987
4.5. Data nabycia prawa	994
4.6. Oddalenie wniosku	998
4.7. Skutki postanowienia	999
4.7.1. Uwagi ogólne	999
4.7.2. Prawomocność postanowienia	1002
4.7.3. Prejudycjalność	1002
4.7.4. Prawomocność rozszerzona	1003
4.7.5. Prawomocność postanowienia oddalającego wniosek	1006
4.7.6. Powaga rzeczy osądzonej	1008
4.7.7. Skutek <i>erga omnes</i>	1010
4.8. Odrzucenie wniosku z uwagi na zawisłość sprawy	1015

5. Apelacja	1018
6. Skarga kasacyjna	1025
7. Wznowienie postępowania	1025
8. Podsumowanie	1031

ROZDZIAŁ 2. Postępowanie o stwierdzenie nabycia własności nieruchomości

rolnej przez samoistnego posiadacza	1033
1. Podstawy nabycia własności nieruchomości rolnej	1034
2. Decyzja stwierdzająca nabycie własności nieruchomości – akt własności ziemi	1038
3. Uchylenie ustawy i zmiana rodzaju postępowania	1041
4. Reżim postępowania	1041
4.1. Uwagi ogólne	1041
4.2. Wszczęcie postępowania	1043
4.3. Podmioty zainteresowane udziałem w postępowaniu	1048
4.4. Postępowanie rozpoznawcze	1050
4.5. Charakter orzeczenia	1052
4.6. Wpływ aktu własności na treść orzeczenia sądu	1053
4.7. Następstwa prawne stwierdzenia nabycia własności	1058
5. Podsumowanie	1065

ROZDZIAŁ 3. Postępowanie w sprawach o przepadek rzeczy

1. Uwagi ogólne	1068
2. Przepadek rzeczy na podstawie przepisów prawa celnego	1069
2.1. Zakres przedmiotowy postępowania	1071
2.1.1. Uwagi wstępne	1071
2.1.2. Towary, których posiadanie, rozpowszechnianie lub którymi obrót są zakazane lub ograniczone	1071
2.1.3. Towary, co do których zachodzi potrzeba uregulowania ich sytuacji	1073
2.1.4. Pojęcie towaru	1074
2.2. Legitymacja do wszczęcia postępowania	1075
2.3. Uczestnicy postępowania	1076
2.4. Pełnomocnik do doręczeń	1078
2.5. Przebieg postępowania	1079
2.5.1. Uwagi wprowadzające	1079
2.5.2. Wniosek o wszczęcie postępowania	1079
2.5.3. Właściwość sądu. Jurysdykcja. Posiedzenie sądu	1081
2.5.3.1. Właściwość sądu	1081
2.5.3.2. Jurysdykcja	1082
2.5.3.3. Posiedzenie	1082
2.5.4. Przesłanki orzekania. Środki zaskarżenia	1083
2.6. Wykonanie orzeczenia	1085
3. Przepadek pojazdów	1086
3.1. Uwagi wprowadzające	1086
3.2. Zakres przedmiotowy postępowania	1087
3.3. Przebieg postępowania	1088
3.3.1. Uwagi wprowadzające	1088

3.3.2. Legitymacja do złożenia wniosku	1088
3.3.3. Uczestnicy postępowania	1089
3.3.4. Wniosek o wszczęcie postępowania	1089
3.3.5. Sąd właściwy. Jurysdykcja. Posiedzenie sądu	1090
3.3.6. Przesłanki orzekania. Środki zaskarżenia	1091
3.4. Wykonanie orzeczenia	1093
ROZDZIAŁ 4. Postępowanie w sprawach zarządu związanego ze współwłasnością i użytkowaniem	1094
1. Uwagi ogólne	1095
2. Zakres przedmiotowy postępowania nieprocesowego związanego ze współwłasnością	1096
2.1. Uwagi ogólne	1096
2.2. Sprawy zarządu rzeczą ruchomą	1097
2.3. Sprawy zarządu nieruchomością wspólną wspólnot mieszkaniowych	1098
2.4. Sprawy zarządu współużytkowaniem wieczystym	1100
3. Zagadnienia szczegółowe	1101
3.1. Ustanowienie zarządcy	1101
3.2. Ujawnienie zarządu w księdze wieczystej lub zbiorze dokumentów	1104
3.3. Pozbawienie używania rzeczy	1105
3.4. Nadwyżka dochodów po pokryciu wydatków	1108
3.5. Uchylenie zarządu	1109
3.6. Wykonywanie zarządu	1111
3.6.1. Uwagi wprowadzające	1111
3.6.2. Przepisy o zarządzie w toku egzekucji z nieruchomości, które nie znajdują zastosowania w zarządzie współwłasnością i użytkowaniem	1112
3.6.3. Przepisy o zarządzie w toku egzekucji z nieruchomości, które znajdują odpowiednie zastosowanie w zarządzie współwłasnością i użytkowaniem	1114
4. Charakter posiedzenia w sprawach zarządu rzeczą wspólną i użytkowaniem. Właściwość sądu. Jurysdykcja	1117
4.1. Charakter posiedzenia	1117
4.2. Właściwość sądu	1119
4.3. Jurysdykcja	1121
ROZDZIAŁ 5. Postępowanie o zniesienie współwłasności	1122
1. Wprowadzenie	1130
2. Tryby zniesienia współwłasności	1141
2.1. Uwagi ogólne	1141
2.2. Umowa i orzeczenie sądu	1143
2.3. Pojednanie	1144
2.4. Mediacja	1146
2.5. Sąd polubowny	1148
3. Właściwość sądu i jurysdykcja krajowa	1152
3.1. Właściwość sądu (uwagi ogólne)	1152
3.2. Właściwość miejscowa	1152

3.3. Właściwość delegacyjna i umowna	1155
3.4. Jurysdykcja krajowa (uwagi wstępne)	1156
3.5. Jurysdykcja krajowa wyłączna	1157
3.6. Jurysdykcja krajowa fakultatywna	1160
4. Wszczęcie postępowania	1161
4.1. Wniosek	1161
4.2. Wnioskodawca	1167
4.3. Uczestnicy postępowania	1172
5. Sposoby zniesienia współwłasności	1182
5.1. Wniosek współwłaścicieli co do sposobu podziału	1183
5.2. Kolejność stosowania sposobów zniesienia współwłasności	1186
5.3. Podział rzeczy wspólnej w naturze	1188
5.4. Przyznanie rzeczy jednej osobie	1190
5.5. Sprzedaż rzeczy wspólnej	1192
5.6. Spłaty i dopłaty	1197
6. Żądania i roszczenia akcesoryjne	1208
6.1. Wprowadzenie	1208
6.2. Przedmiot żądań akcesoryjnych	1211
6.3. Zakres podmiotowy żądań akcesoryjnych	1219
6.4. Obligatoryjna kumulacja żądań akcesoryjnych	1223
6.5. Zakres autonomii sprawy procesowej inkorporowanej do postępowania o zniesienie współwłasności	1228
6.6. Miejsce i czas zgłaszania żądań akcesoryjnych	1234
7. Orzeczenia i ich zaskarżanie	1238
7.1. Uwagi wstępne	1238
7.2. Rodzaje orzeczeń	1239
7.3. Zakres swobody jurysdykcyjnej sądu w postępowaniu odwoławczym	1248
7.4. Dopuszczalność skargi kasacyjnej	1258
ROZDZIAŁ 6. Postępowanie o ustanowienie drogi koniecznej i służebności przesyłu	1266
1. Ogólna charakterystyka postępowania o ustanowienie służebności drogi koniecznej	1267
2. Zagadnienia materialnoprawne związane z ustanowieniem służebności drogi koniecznej	1268
3. Organy postępowania	1271
4. Uczestnicy postępowania	1271
4.1. Legitymacja czynna	1271
4.2. Legitymacja bierna	1273
5. Przebieg postępowania	1275
6. Orzekanie	1280
7. Zaskarżanie orzeczeń	1286
8. Zmiana lub uchylenie orzeczenia	1287
9. Specyfika służebności przesyłu	1289

ROZDZIAŁ 7. Postępowanie wieczystoksięgowe	1295
1. Wprowadzenie	1299
2. Podmioty postępowania wieczystoksięgowego	1301
2.1. Sąd	1301
2.2. Wnioskodawca	1302
2.3. Uczestnicy postępowania według art. 626 ¹ § 2 k.p.c.	1304
2.4. Pozostali uczestnicy postępowania	1306
3. Wszczęcie postępowania wieczystoksięgowego	1307
3.1. Zasada działania sądu na wniosek	1307
3.2. Sposoby zapewnienia ujawnienia aktualnego stanu prawnego nieruchomości	1307
3.2.1. Uwagi ogólne	1307
3.2.2. Zasada wpisu	1308
3.2.3. Obowiązek właściciela nieruchomości ujawnienia swego prawa w księdze wieczystej i sankcja odpowiedzialności cywilnej	1310
3.2.4. Rola notariusza	1311
3.2.5. Postępowanie przynagłające	1314
3.2.6. Podsumowanie	1315
3.3. Wniosek o wpis	1316
3.3.1. Forma wniosku	1316
3.3.2. Cofnięcie wniosku	1317
3.4. Skutki złożenia wniosku	1319
3.5. Wszczęcie postępowania z urzędu	1321
4. Podstawa wpisu do księgi wieczystej	1323
4.1. Wprowadzenie	1323
4.2. Regulacja prawna podstaw wpisu w ujęciu prawnoporównawczym	1325
4.3. Zasada legalizmu materialnego	1327
4.4. Zasada wpisu uprzedniego	1331
4.5. Forma podstawy wpisu	1334
4.6. Przepis prawa jako podstawa wpisu	1335
4.7. Podsumowanie	1336
5. Kognicja sądu w postępowaniu wieczystoksięgowym	1337
5.1. Wprowadzenie	1337
5.2. Zasada legalizmu	1337
5.3. Sposób regulacji prawnej kognicji sądu w postępowaniu wieczystoksięgowym w ujęciu prawnoporównawczym	1338
5.4. Kognicja sądu wieczystoksięgowego w odniesieniu do ogólnych zasad postępowania	1339
5.5. Badanie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia	1341
5.6. Kognicja sądu w kontekście badania przeszkód do wpisu	1347
6. Orzeczenia w postępowaniu wieczystoksięgowym	1352
6.1. Wprowadzenie	1352
6.2. Wpis do księgi wieczystej	1352
6.2.1. Wpis do księgi wieczystej jako rodzaj orzeczenia	1352
6.2.2. Forma wpisu	1354
6.2.3. Zasada szczegółowości	1355
6.2.4. Charakter prawny wpisu	1356

6.2.5.	Prawomocność wpisu	1358
6.2.6.	Skutki wpisu	1361
6.2.6.1.	Wprowadzenie	1361
6.2.6.2.	Zakres skuteczności wpisu	1362
6.2.6.2.1.	Zakres czasowy	1362
6.2.6.2.2.	Zakres podmiotowy	1363
6.3.	Pozostałe orzeczenia w postępowaniu wieczystoksięgowym	1363
6.3.1.	Rodzaje orzeczeń	1363
6.3.2.	Postanowienie oddalające wniosek o wpis	1364
6.3.3.	Postanowienia zapadłe na skutek rozpoznania skargi na wpis referendarza	1365
7.	Środki zaskarżenia w postępowaniu wieczystoksięgowym	1365
7.1.	Wprowadzenie	1365
7.2.	Skarga na orzeczenie referendarza sądowego	1366
7.3.	Apelacja	1368
7.4.	Skarga kasacyjna	1369
ROZDZIAŁ 8. Postępowanie o rozgraniczenie nieruchomości		1371
1.	Ogólna charakterystyka postępowania o rozgraniczenie	1380
1.1.	Wprowadzenie	1380
1.2.	Sprawy o rozgraniczenie – definicja	1381
1.3.	Rozgraniczenie a postępowanie rozgraniczeniowe	1383
1.3.1.	Rozgraniczenie	1383
1.3.1.1.	Rozgraniczenie na gruncie prawa cywilnego a prawa geodezyjnego i ustaw szczególnych	1383
1.3.1.2.	Rozgraniczenie dokonywane z udziałem organu państwowego lub bez udziału organu państwowego (art. 152 k.c.)	1385
1.3.2.	Postępowanie rozgraniczeniowe	1386
1.4.	Model postępowania o rozgraniczenie nieruchomości	1387
1.4.1.	Wstęp	1387
1.4.2.	Model podstawowy – mieszanego (hybrydowego) rozpoznawania spraw rozgraniczeniowych	1392
1.4.2.1.	Wstęp	1392
1.4.2.2.	Pierwsza faza – postępowanie administracyjne	1398
1.4.2.3.	Druga faza – postępowanie cywilne	1405
1.4.2.3.1.	Wprowadzenie	1405
1.4.2.3.2.	Skarga (żądanie) strony o przekazanie sprawy z drogi administracyjnej na drogę sądową	1406
1.4.2.3.3.	Przekazanie sprawy z drogi administracyjnej na drogę sądową z urzędu przez organ administracyjny	1407
1.4.2.4.	Strukturalne określenia relacji postępowania administracyjnego i cywilnego	1410
1.4.2.4.1.	Wprowadzenie	1410
1.4.2.4.2.	Droga sądowa	1412
1.4.2.4.3.	Charakter sprawy o rozgraniczenie	1414

1.4.2.4.4.	Zakres przedmiotowy	1415
1.4.2.4.5.	Zakres podmiotowy	1419
1.4.2.4.6.	Koszty	1421
1.4.3.	Sprawy o rozgraniczenie bezpośrednio rozpoznawane na drodze sądowej na podstawie art. 36 p.g.k.	1422
1.4.3.1.	Definicja	1422
1.4.3.2.	Charakter	1422
1.4.3.3.	Przedmiot	1426
1.4.3.4.	Podmioty	1427
1.4.3.5.	Przebieg postępowania	1428
1.4.3.6.	Orzekanie	1428
1.4.3.7.	Zaskarżanie orzeczeń	1431
1.4.4.	Postępowania oraz procedury techniczne służące przyjmowaniu, ustalaniu granic czy wznowieniu znaków granicznych	1432
1.4.4.1.	Wstęp	1432
1.4.4.2.	Postępowanie scaleniowe a rozgraniczenie	1433
1.4.4.2.1.	Definicja	1433
1.4.4.2.2.	Charakter postępowania	1433
1.4.4.2.3.	Droga sądowa	1433
1.4.4.2.4.	Przedmiot	1435
1.4.4.2.5.	Podmioty	1435
1.4.4.2.6.	Przebieg postępowania	1436
1.4.4.3.	Podział nieruchomości a rozgraniczenie	1437
1.4.4.3.1.	Definicja	1437
1.4.4.3.2.	Charakter postępowania	1438
1.4.4.3.3.	Droga sądowa	1438
1.4.4.3.4.	Przedmiot	1439
1.4.4.3.5.	Podmioty	1441
1.4.4.3.6.	Postępowanie	1441
1.4.4.3.7.	Podział nieruchomości rolnych i leśnych	1442
1.4.4.4.	Przyjmowanie granicy w postępowaniach ewidencyjnych ...	1444
1.4.4.4.1.	Definicja	1444
1.4.4.4.2.	Charakter postępowania	1444
1.4.4.4.3.	Przedmiot	1446
1.4.4.4.4.	Podmioty	1446
1.4.4.4.5.	Droga sądowa	1446
1.4.4.4.6.	Postępowanie	1446
1.4.4.5.	Rozgraniczenie gruntów pokrytych naturalnymi wodami powierzchniowymi	1448
1.4.4.5.1.	Definicja	1448
1.4.4.5.2.	Charakter postępowania	1449
1.4.4.5.3.	Droga sądowa	1450
1.4.4.5.4.	Przedmiot	1451
1.4.4.5.5.	Podmioty	1452
1.4.4.5.6.	Przebieg postępowania	1453
1.4.4.6.	Ustalanie przebiegu granicy do celów projektowych	1457
1.4.4.6.1.	Definicja	1457

1.4.4.6.2.	Charakter postępowania	1458
1.4.4.6.3.	Przedmiot	1458
1.4.4.6.4.	Podmioty	1458
1.4.4.6.5.	Droga sądowa	1459
1.4.4.6.6.	Postępowanie	1459
1.4.4.7.	Postępowanie o wznowienie znaków granicznych	1459
1.4.4.7.1.	Definicja	1459
1.4.4.7.2.	Charakter	1460
1.4.4.7.3.	Przedmiot	1463
1.4.4.7.4.	Postępowanie o wyznaczenie punktów granicznych	1463
1.4.5.	Ocena przyjętego modelu	1464
2.	Materialnoprawne kryteria rozgraniczenia (art. 153 k.c.)	1469
2.1.	Wstęp	1469
2.2.	Zasada pierwszeństwa (hierarchii) i wykluczania się kryteriów z art. 153 k.c.	1469
2.3.	Poszczególne kryteria	1471
2.3.1.	Kryterium aktualnego stanu prawnego nieruchomości	1471
2.3.2.	Kryterium ostatniego spokojnego stanu posiadania	1474
2.3.3.	Kryterium wszelkich okoliczności	1475
3.	Organy postępowania w sprawie o rozgraniczenie nieruchomości	1476
3.1.	Organy postępowania w pierwszej fazie administracyjnej	1476
3.1.1.	Wójt, burmistrz lub prezydent miasta	1476
3.1.2.	Upoważniony geodeta	1476
3.2.	Sąd oraz inne organy procesowe w drugiej fazie postępowania nieprocesowego	1477
3.2.1.	Sąd	1477
3.2.1.1.	Jurysdykcja	1477
3.2.1.2.	Właściwość	1479
3.2.1.3.	Skład	1480
3.2.1.4.	Referendarz sądowy	1481
4.	Uczestnicy	1482
4.1.	Zasada uczestnictwa w postępowaniu o rozgraniczenie – cechy charakterystyczne	1482
4.2.	Definicja pojęcia uczestnika postępowania o rozgraniczenie w świetle art. 510 k.p.c.	1485
4.2.1.	Definicja pojęcia uczestnika	1485
4.2.2.	Uczestnik postępowania o rozgraniczenie a inne podmioty	1486
4.2.2.1.	Osoby biorące udział w postępowaniu o rozgraniczenie, niebędące uczestnikami	1486
4.2.2.2.	Pojęcie uczestnika a organ administracyjny	1487
4.2.2.3.	Pojęcie uczestnika a biegły geodeta	1487
4.2.3.	Rodzaje uczestników postępowania w sprawach o rozgraniczenie ...	1488
4.2.3.1.	Wnioskodawca	1488
4.2.3.2.	Uczestnicy	1493
4.3.	Wszczęcie postępowania o rozgraniczenie z urzędu	1495

5. Przebieg postępowania	1496
5.1. Przebieg postępowania w ogólności	1496
5.2. Wszczęcie postępowania w sprawie o rozgraniczenie	1497
5.3. Wniosek i postępowanie naprawcze	1498
5.3.1. Wniosek	1498
5.3.2. Warunki formalne wniosku o rozgraniczenie	1499
5.3.3. Opłata od wniosku w sprawie o rozgraniczenie	1500
5.3.4. Postępowanie naprawcze	1502
5.3.5. Pismo o przekazaniu sprawy	1503
5.3.6. Wniosek o rozgraniczenie a przerwanie biegu terminu przedawnienia	1504
5.4. Badanie przesłanek procesowych	1506
5.5. Rozprawa i postępowanie dowodowe	1507
5.5.1. Rozpoznanie spraw o rozgraniczenie	1507
5.5.2. Zasada kontradyktoryjności czy inkwizycyjności a zasada gromadzenia materiału dowodowego w postępowaniu o rozgraniczenie	1508
5.5.3. Rozprawa	1510
5.5.4. Postępowanie dowodowe	1511
5.5.5. Środki dowodowe	1512
5.5.5.1. Wprowadzenie	1512
5.5.5.2. Dowód z opinii biegłego geodety	1512
5.5.5.3. Dowody z dokumentów	1514
5.5.5.4. Akt własności ziemi	1516
5.5.5.5. Dowód z ogłędzin	1517
6. Orzekanie	1518
6.1. Kognicja sądu w sprawach o rozgraniczenie rozpoznawanych w trybie nieprocesowym	1518
6.1.1. Kognicja wyłączna i niewyłączna	1518
6.1.2. Kognicja w ujęciu przedmiotowym i podmiotowym	1519
6.1.2.1. Wprowadzenie	1519
6.1.2.2. Sprawa o rozgraniczenie a zniesienie współwłasności	1521
6.1.2.3. Sprawa o rozgraniczenie a stwierdzenie zasiedzenia	1522
6.1.2.4. Sprawa o rozgraniczenie a uwłaszczenie	1524
6.1.2.5. Sprawa o rozgraniczenie a tzw. tereny zamknięte	1525
6.1.2.6. Sprawa o rozgraniczenie jako sprawa rozpoznawana przesłankowo (art. 36 p.g.k.)	1527
6.1.2.7. Sprawa o ustalenie niezawarcia ugody przed geodetą lub jej nieważności a rozgraniczenie	1528
6.1.2.8. Sprawa o rozgraniczenie a postępowanie scaleniowe, podział nieruchomości, ustalenie granicy w ramach scalenia i wymiany gruntów rolnych i leśnych, przyznanie granicy ewidencyjnej w postępowaniach ewidencyjnych, ustalenie linii brzegu, ustalenie granicy w ramach scalenia i wymiany gruntów rolnych i leśnych oraz ustalenie granicy dla celów projektowych	1528

6.2. Zasady orzekania w sprawach o rozgraniczenie	1529
6.2.1. Wprowadzenie	1529
6.2.2. Granice orzekania i związanie żądaniem w sprawach o rozgraniczenie	1529
6.3. Orzeczenia w sprawach o rozgraniczenie	1532
6.3.1. Wprowadzenie	1532
6.3.2. Orzeczenia merytoryczne	1532
6.3.2.1. Uwagi ogólne	1532
6.3.2.2. Treść orzeczenia merytorycznego kończącego postępowanie w sprawie o rozgraniczenie	1532
6.3.2.3. Cechy charakterystyczne orzeczenia merytorycznego kończącego postępowanie w sprawie o rozgraniczenie	1535
6.3.2.3.1. Wprowadzenie	1535
6.3.2.3.2. Orzeczenia uwzględniające a oddalające wnioski o rozgraniczenie nieruchomości	1535
6.3.2.3.3. Integralność (niepodzielność) orzeczeń o rozgraniczeniu nieruchomości	1535
6.3.2.3.4. Konstytutywność orzeczeń o rozgraniczeniu nieruchomości	1537
6.3.2.4. Skutki orzeczenia merytorycznego kończącego postępowanie w sprawie o rozgraniczenie	1537
6.3.2.5. Koszty postępowania w sprawie o rozgraniczenie nieruchomości	1538
6.3.2.6. Wykonanie orzeczeń sądowych w sprawach o rozgraniczenie nieruchomości	1540
6.3.3. Orzeczenia formalne kończące postępowanie w sprawie o rozgraniczenie	1541
7. Zaskarżanie orzeczeń	1542
7.1. Środki zaskarżenia w sprawach o rozgraniczenie	1542
7.2. Modyfikacja reguł zaskarżenia apelacją	1543
7.2.1. Granice zaskarżenia	1543
7.2.2. Zakaz <i>reformationis in peius</i> w sprawach o rozgraniczenie	1543
7.3. Modyfikacje reguł zaskarżenia skargą kasacyjną	1545
8. Sprawa o rozgraniczenie po przeprowadzonym rozgraniczeniu w postępowaniu administracyjnym lub sądowym	1545
Skorowidz przedmiotowy	1549
O Autorach	1565

WYKAZ SKRÓTÓW

I. Akty normatywne

ABGB	– Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch z 1.06.1811 r. (austriacki Kodeks cywilny) – nie obowiązuje
AGO	– Allgemeine Gerichtsordnung für die Preussischen Staaten (Powszechna Ordynacja Sądowa dla Państw Pruskich) z 1793 r. – nie obowiązuje
ALR	– Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten (Powszechna Prawo Krajowe dla Państw Pruskich) z 1794 r. – nie obowiązuje
BGB	– Bürgerliches Gesetzbuch z 18.08.1896 r. (niemiecki Kodeks cywilny) – nie obowiązuje
d.k.p.c.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1950 r. Nr 43, poz. 394 ze zm.) – nie obowiązuje
d.p.n.p.rz.	– dekret z 8.11.1946 r. o postępowaniu niespornym z zakresu prawa rzeczowego (Dz.U. Nr 63, poz. 345) – nie obowiązuje
d.p.o.u.	– dekret z 29.08.1945 r. w sprawie postępowania o ubezwłasnowolnienie (Dz.U. Nr 40, poz. 225 ze zm.) – nie obowiązuje
d.p.u.z.s.z.	– dekret z 29.08.1945 r. w sprawie postępowania o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu (Dz.U. Nr 40, poz. 226 ze zm.) – nie obowiązuje
EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.)
k.c.KP	– Kodeks cywilny Królestwa Polskiego z 1.06.1825 r. (Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1825, t. 10, nr 41) – nie obowiązuje
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
konwencja haska z 1980 r.	– Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze 25.10.1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528)

Wykaz skrótów

k.p.	– ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2022 r. poz. 1510 ze zm.)
k.p.a.	– ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2000 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.)
KPD	– Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20.11.1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.)
k.p.n.	– dekret z 18.07.1945 r. – Kodeks postępowania niespornego (Dz.U. Nr 27, poz. 169 ze zm.) – nie obowiązuje
KPP	– Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389)
k.r.	– ustawa z 27.06.1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz.U. Nr 34, poz. 308 ze zm.) – nie obowiązuje
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1467 ze zm.)
k.wyb.	– ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2022 r. poz. 1277 ze zm.)
k.z.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.) – nie obowiązuje
Lugano I	– Konwencja o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, sporządzona w Lugano 16.09.1988 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 10, poz. 132) – nie obowiązuje
Lugano II	– Konwencja o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, sporządzona w Lugano 30.10.2007 r. (Dz.Urz. UE L 339, s. 3 ze zm.)
MPPOiP	– Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
o.p.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2022 r. poz. 2651 ze zm.)
p.a.s.c.	– ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1681 ze zm.)
p.a.s.c. z 1986 r.	– ustawa z 29.09.1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264 ze zm.) – nie obowiązuje
p.g.k.	– ustawa z 17.05.1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2021 r. poz. 1990 ze zm.)
p.p.m.	– ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792 ze zm.)

p.p.s.a.	– ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2023 r. poz. 259)
pr. adw.	– ustawa z 28.05.1982 r. – Prawo o advokaturze (Dz.U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.)
pr. aut.	– ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2509)
pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 2324 ze zm.)
pr. bud.	– ustawa z 7.07.1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2021 r. poz. 2351 ze zm.)
pr. cel.	– ustawa z 19.03.2004 r. – Prawo celne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2073)
pr. not.	– ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2022 r. poz. 1799 ze zm.)
pr. os.	– dekret z 29.08.1945 r. – Prawo osobowe (Dz.U. Nr 40, poz. 223) – nie obowiązuje
pr. pras.	– ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914)
pr. prok.	– ustawa z 28.01.2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz.U. z 2022 r. poz. 1247 ze zm.)
pr. przeds.	– ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2023 r. poz. 221)
pr. restr.	– ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2309 ze zm.)
pr. rodz.	– dekret z 22.01.1946 r. – Prawo rodzinne (Dz.U. Nr 6, poz. 52 ze zm.) – nie obowiązuje
pr. rzecz.	– dekret z 11.10.1946 r. – Prawo rzeczowe (Dz.U. Nr 57, poz. 319 ze zm.) – nie obowiązuje
pr. spółdz.	– ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2021 r. poz. 648 ze zm.)
pr. up.	– ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.)
pr. weksl.	– ustawa z 28.06.1936 r. – Prawo weksłowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 282)
pr. wod.	– ustawa z 20.07.2017 r. – Prawo wodne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2625 ze zm.)
p.r.d.	– ustawa z 20.06.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2022 r. poz. 988 ze zm.)
p.u.s.p.	– ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 217)
p.w.k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 94 ze zm.)
p.w.k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 297).
p.w.p.	– ustawa z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2021 r. poz. 324 ze zm.)

- reg. prok. – rozporządzenie Rady Ministrów z 7.04.2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2017 r. poz. 1206 ze zm.)
- reg. sąd. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2514 ze zm.)
- r.e.g.b. – rozporządzenie Ministra Rozwoju, Pracy i Technologii z 27.07.2021 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (Dz.U. z 2021 r. poz. 1390 ze zm.)
- rozporządzenie nr 1215/2012 – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351, s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie 2019/111 – rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111 z 25.06.2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (Dz.Urz. UE L 178, s. 1)
- r.r.n. – rozporządzenie Ministrów Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z 14.04.1999 r. w sprawie rozgraniczania nieruchomości (Dz.U. Nr 45, poz. 453)
- r.s.t.p.n. – rozporządzenie Rady Ministrów z 7.12.2004 r. w sprawie sposobu i trybu dokonywania podziałów nieruchomości (Dz.U. Nr 268, poz. 2663)
- r.s.t.w.g. – rozporządzenie Ministra Rozwoju z 18.08.2020 r. w sprawie standardów technicznych wykonywania geodezyjnych pomiarów sytuacyjnych i wysokościowych oraz opracowywania i przekazywania wyników tych pomiarów do państwowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1670)
- u.c.ch.z. – ustawa z 31.01.1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1947 ze zm.)
- u.g.n. – ustawa z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2023 r. poz. 344)
- u.g.n.r. – ustawa z 19.10.1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa (Dz.U. z 2022 r. poz. 2329)
- u.k.s.c. – ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1125 ze zm.)
- u.k.w.h. – ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2023 r. poz. 146)
- u.o.b.d. – ustawa z 27.07.2001 r. o ochronie baz danych (Dz.U. z 2021 r. poz. 386)
- u.o.k.h. – ustawa z 23.10.2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym (Dz.U. z 2023 r. poz. 152)
- u.o.z.p. – ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2123)
- u.p.c. – ustawa postępowania sądowego cywilnego z 20.11.1864 r. – nie obowiązuje

u.p.p.r.	– ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2021 r. poz. 1249 ze zm.)
u.p.r.	– ustawa z 7.01.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 2022 r. poz. 1575)
u.p.z.p.	– ustawa z 27.03.2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2022 r. poz. 503 ze zm.)
u.r.p.	– ustawa z 6.07.1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1166)
ustawa o KRS	– ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2022 r. poz. 1683 ze zm.)
ustawa o RPD	– ustawa z 6.01.2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. z 2023 r. poz. 292)
ustawa o RPO	– ustawa z 15.07.1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2020 r. poz. 627 ze zm.)
ustawa o SN	– ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2021 r. poz. 1904 ze zm.)
u.s.w.g.	– ustawa z 26.03.1982 r. o scalaniu i wymianie gruntów (Dz.U. z 2022 r. poz. 1223)
u.u.w.g.r.	– ustawa z 26.10.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych (Dz.U. Nr 27, poz. 250 ze zm.) – nie obowiązuje
u.w.l.	– ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2021 r. poz. 1048 ze zm.)
u.w.r.s.p.z.	– ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2022 r. poz. 447 ze zm.)
u.w.t.p.a.	– ustawa z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2023 r. poz. 165 ze zm.)
u.z.l.	– ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. z 2022 r. poz. 1731 ze zm.)
u.z.n.k.	– ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2022 r. poz. 1233)
z.k.c.1982	– ustawa z 26.03.1982 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o uchyleniu ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych (Dz.U. Nr 11, poz. 81)
ZPO	– Zivilprozessordnung (niemiecki Kodeks postępowania cywilnego z 30.01.1877 r. ze zm.)

II. Czasopisma, organy orzekające, publikatory, inne

ADR	– ADR. Arbitraż i Mediacja
Annales UMCS	– Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
ATDP	– Administracja. Teoria – Dydaktyka – Praktyka
AUL FI	– Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica
AUNC	– Acta Universitatis Nicolai Copernici
AUW	– Acta Universitatis Wratislaviensis
AUW PPiA	– Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji

Wykaz skrótów

Biul. MS	– Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości
Biul. SN	– Biuletyn Sądu Najwyższego
BSP	– Białostockie Studia Prawnicze
DPP	– Demokratyczny Przegląd Prawniczy
EP	– Edukacja Prawnicza
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
GP	– Gazeta Prawnicza
GSiP	– Gazeta Sądowa i Penitencjarna
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
GSP Prz. Orz.	– Gdańskie Studia Prawnicze. Przegląd Orzecznictwa
IC	– Izba Cywilna
Inf. Pr.	– Informacja Prawnicza
KKSSiP	– Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury
KPN	– Krakowski Przegląd Notarialny
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
MPH	– Monitor Prawa Handlowego
NP	– Nowe Prawo
NR	– Nowe Rolnictwo
NZS	– Nowe Zeszyty Samorządowe
ONSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNAPiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Izba Karna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna. Zbiór Dodatkowy
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
PiM	– Prawo i Medycyna
PiP	– Państwo i Prawo
PME	– Prawo Mediów Elektronicznych
PN	– Przegląd Notarialny
PODGiK	– powiatowy ośrodek dokumentacji geodezyjnej i kartograficznej
POSAG	– Przegląd Orzecznictwa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPE	– Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PPEk	– Przegląd Prawno-Ekonomiczny
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego

Wykaz skrótów

PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji
PPP	– Przegląd Prawa Publicznego
PPPM	– Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego
Pr. Bank.	– Prawo Bankowe
Pr. Spółek	– Prawo Spółek
Prob. Egz.	– Problemy Egzekucji
Prob. Praw.	– Problemy Praworządności
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
Prok. i Pr.-wkł.	– Prokuratura i Prawo – wkładka
Prz. Geod.	– Przegląd Geodezyjny
Prz. Leg.	– Przegląd Legislacyjny
PS	– Przegląd Sądowy
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
PwD	– Prawo w Działaniu
PWS	– Problemy Wymiaru Sprawiedliwości
R. Pr.	– Radca Prawny
RAiP	– Roczniki Administracji i Prawa
RiP	– Rodzina i Prawo
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SC	– Studia Cywilistyczne
SI	– Studia Iuridica
SPE	– Studia Prawno-Ekonomiczne
SPiA	– Studia Prawnicze i Administracyjne
SPP	– Studia Prawa Prywatnego
SPPubl.	– Studia Prawa Publicznego
ST	– Samorząd Terytorialny
St. Praw.	– Studia Prawnicze
TPP	– Transformacje Prawa Prywatnego
USC	– urząd stanu cywilnego
Zb. Orz. SN	– Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego
ZN ASW	– Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych
ZN UAM	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza
ZN UMK	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
ZNIBPS	– Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZNSA	– Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUJ PWiOWI	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wy- nalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej
ZNUŁ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego
ZNURz Prawo	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Prawo
ZP UKSW	– Zeszyty Prawnicze UKSW
ZPAMS	– Zeszyty Problemowo-Analityczne Ministerstwa Sprawiedliwości

WYKAZ PODSTAWOWEJ LITERATURY PODAWANEJ WYŁĄCZNIE W ZAPISIE SKRÓCONYM

SYSTEMY

System, t. 2, red. Z. Resich,
1987

System, t. 2, cz. 2,
red. T. Wiśniewski, 2016

System, t. 3, red. W. Siedlecki,
1986

System, t. 3, cz. 1,
red. J. Gudowski, 2013

System, t. 3, cz. 2,
red. J. Gudowski, 2013

System, t. 4, cz. 1, vol. 1,
red. K. Lubiński, 2021

System, t. 4, cz. 1, vol. 2,
red. K. Lubiński, 2021

System, t. 5, red. A. Jakubecki,
2016

System PA, t. 3, red. T. Rabska,
J. Łętowski, 1978

System PC, t. 1,
red. S. Grzybowski, 1985

System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 2, *Postępowanie rozpoznawcze przed sądami pierwszej instancji*, red. Z. Resich, Ossolineum 1987

System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 2, cz. 2, *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016

System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 3, *Zaskarżanie orzeczeń sądowych*, red. nacz. W. Berutowicz, red. W. Siedlecki, Ossolineum 1986

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. nacz. T. Ereciński, t. 3, cz. 1, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. nacz. T. Ereciński, t. 3, cz. 2, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. nacz. T. Ereciński, t. 4, cz. 1, *Postępowanie nieprocesowe*, vol. 1, red. K. Lubiński, Warszawa 2021

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. nacz. T. Ereciński, t. 4, cz. 1, *Postępowanie nieprocesowe*, vol. 2, red. K. Lubiński, Warszawa 2021

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. nacz. T. Ereciński, t. 5, *Postępowanie zabezpieczające*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2016

System Prawa Administracyjnego, t. 3, red. T. Rabska, J. Łętowski, Ossolineum 1978

System Prawa Cywilnego, t. 1, *Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1985

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- System PC*, t. 2,
red. J. Ignatowicz, 1977
- System PC*, t. 2,
red. Ł. Błaszczak, 2021
- System PC*, t. 3, cz. 2,
red. S. Grzybowski, 1976
- System PC*, t. 4,
red. J.S. Piąkowski, 1986
- System PM*, t. 1, red. M. Safjan,
L. Bosek, 2017
- System PP*, t. 1, red. M. Safjan,
2007
- System PP*, t. 1, red. M. Safjan,
2012
- System PP*, t. 2,
red. Z. Radwański, 2008
- System PP*, t. 3,
red. T. Dybowski, 2007
- System PP*, t. 3,
red. E. Gniewek, 2013
- System PP*, t. 3,
red. E. Gniewek, 2020
- System PP*, t. 4,
red. E. Gniewek, 2005
- System PP*, t. 4,
red. E. Gniewek, 2021
- System PP*, t. 10,
red. B. Kordasiewicz, 2009
- System PP*, t. 10,
red. B. Kordasiewicz, 2015
- System PP*, t. 11,
red. T. Smyczyński, 2003
- System PP*, t. 11,
red. T. Smyczyński, 2009
- System PP*, t. 11,
red. T. Smyczyński, 2014
- System PP*, t. 12,
red. T. Smyczyński, 2003
- System Prawa Cywilnego*, t. 2, *Prawo własności i inne prawa rzeczowe*, red. J. Ignatowicz, Ossolineum 1977
- System Postępowania Cywilnego*, t. 2, *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2021
- System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 2, *Prawo zobowiązań. Część szczegółowa*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1976
- System Prawa Cywilnego*, t. 4, red. J.S. Piąkowski, Ossolineum 1986
- System Prawa Medycznego*, t. 1, *Instytucje prawa medycznego*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2017
- System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007
- System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012
- System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2008
- System Prawa Prywatnego*, t. 3, *Prawo rzeczowe*, red. T. Dybowski, Warszawa 2007
- System Prawa Prywatnego*, t. 3, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2013
- System Prawa Prywatnego*, t. 3, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2020
- System Prawa Prywatnego*, t. 4, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2005
- System Prawa Prywatnego*, t. 4, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2021
- System Prawa Prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2009
- System Prawa Prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015
- System Prawa Prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2003
- System Prawa Prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2009
- System Prawa Prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2014
- System Prawa Prywatnego*, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2003

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

System PP, t. 12,
red. T. Smoczyński, 2011

System PP, t. 16,
red. A. Szajkowski, 2008

System PP, t. 20A,
red. M. Pazdan, 2015

System PP, t. 20C,
red. M. Pazdan, 2015

*System prawa rodzinnego
i opiekuńczego*, cz. 1,
red. J.S. Piątkowski, 1985

System Prawa Prywatnego, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*,
red. T. Smoczyński, Warszawa 2011

System Prawa Prywatnego, t. 16, *Prawo spółek osobowych*,
red. A. Szajkowski, Warszawa 2008

System Prawa Prywatnego, t. 20A, *Prawo prywatne międzynaro-
dowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014

System Prawa Prywatnego, t. 20C, *Prawo prywatne międzyna-
rodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015

System prawa rodzinnego i opiekuńczego, cz. 1, red. J.S. Piątkow-
ski, Ossolineum 1985

KOMENTARZE DO KODEKSU POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

K. Flaga-Gieruszyńska,
A. Zieliński, *Kodeks*, 2019

Kodeks, t. 1, red. H. Dolecki,
T. Wiśniewski, 2011

Kodeks, t. 3, red. H. Dolecki,
T. Wiśniewski, 2011

Kodeks, t. 3, red. H. Dolecki,
T. Wiśniewski, 2013

Kodeks, t. 4, red. H. Dolecki,
T. Wiśniewski, 2011

Kodeks, t. 5, red. H. Dolecki,
T. Wiśniewski, 2013

Kodeks, t. 1, red. T. Ereciński,
2006

Kodeks, t. 1, red. T. Ereciński,
2009

Kodeks, t. 1, red. T. Ereciński,
2016

Kodeks, t. 2, red. T. Ereciński,
1997

Kodeks, t. 2, red. T. Ereciński,
1999

Kodeks, t. 3, red. T. Ereciński,
2012

K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania cy-
wilnego. Komentarz*, Warszawa 2019

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, *Artykuły
1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, *Artykuły
506–729*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, *Artykuły
506–729*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 4, *Artykuły
730–1088*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 5, *Artykuły
1096–1217*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013

Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego, cz. 1, t. 1, *Postę-
powanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2006

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, *Część pierwsza
– postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2009

*Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpo-
znawcze*, t. 1, red. T. Ereciński, Warszawa 2016

Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego, cz. 1, t. 2, *Postę-
powanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 1997

Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego, cz. 1, t. 2, *Postę-
powanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 1999

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 3, *Postępowanie
rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 4, *Postępowanie rozpoznawcze, postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016
- Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 6, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2017
- Kodeks*, t. 1, red. A. Góra-Błaszczkowska, 2013 *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2016
- Kodeks*, t. 1, red. A. Góra-Błaszczkowska, 2016 *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2016
- Kodeks*, t. 1B, red. A. Góra-Błaszczkowska, 2020 *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1B, *Komentarz. Art. 425–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2020
- Kodeks*, t. 2, red. A. Góra-Błaszczkowska, 2016 *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz. Art. 730–1217*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2016
- Kodeks*, red. A. Jakubecki, 2005 *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2005
- Kodeks*, red. A. Jakubecki, 2008 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2008
- Kodeks*, red. A. Jakubecki, 2012 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2012
- Kodeks*, t. 1, red. A. Jakubecki, 2017 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, *Art. 1–729*, red. A. Jakubecki, LEX 2017
- Kodeks*, t. 1, red. A. Jakubecki, 2019 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, *Art. 1–729*, red. A. Jakubecki, LEX 2019
- Kodeks*, t. 1, red. A. Jakubecki, 2020 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, *Art. 1–729*, red. A. Jakubecki, LEX 2020
- Kodeks*, t. 2, red. A. Jakubecki, 2019 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, *Art. 730–1217*, red. A. Jakubecki, LEX 2017
- Kodeks*, red. J. Jankowski, 2011 *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie egzekucyjne. Komentarz. Art. 750–1088*, red. J. Jankowski, Warszawa 2011
- Kodeks*, t. 2, red. J. Jankowski, 2013 *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz. Art. 730–1088*, red. J. Jankowski, Warszawa 2013
- Kodeks*, t. 1, red. J. Jodłowski, K. Piasecki *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 1, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989
- Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

<i>Kodeks</i> , t. 1,
red. M. Manowska, 2020	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , t. 1, red. M. Manowska, LEX 2020
<i>Kodeks</i> , t. 2,
red. M. Manowska, 2011	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , t. 2, Art. 506–1217, red. M. Manowska, Warszawa 2011
<i>Kodeks</i> , t. 2,
red. M. Manowska, 2015	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , t. 2, Art. 506–1217, red. M. Manowska, LEX 2015
<i>Kodeks</i> , t. 2,
red. M. Manowska, 2020	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , t. 2, red. M. Manowska, LEX 2020
<i>Kodeks</i> , t. 2,
red. M. Manowska, 2021	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , t. 2, Art. 478–1217, red. M. Manowska, Warszawa 2021
<i>Kodeks</i> , t. 2,
red. M. Manowska, 2022	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany</i> , t. 2, Art. 478–1217, red. M. Manowska, Warszawa 2022
<i>Kodeks</i> , t. 2, red. A. Marciniak, 2019	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 2, <i>Komentarz</i> . Art. 205 ¹ –424 ¹² , red. A. Marciniak, Warszawa 2019
<i>Kodeks</i> , t. 3, red. A. Marciniak, 2020	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 3, <i>Komentarz</i> . Art. 425–729, red. A. Marciniak, Warszawa 2020
<i>Kodeks</i> , t. 5, red. A. Marciniak, 2020	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 5, <i>Komentarz</i> . Art. 1096–1217, red. A. Marciniak, Warszawa 2020
<i>Kodeks</i> , t. 1, red. A. Marciniak, K. Piasecki, 2014	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 1, <i>Komentarz</i> . Art. 1–366, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2014
<i>Kodeks</i> , t. 2, red. A. Marciniak, K. Piasecki, 2014	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 2, <i>Komentarz</i> . Art. 367–729, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2014
<i>Kodeks</i> , t. 2, red. A. Marciniak, K. Piasecki, 2016	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 2, <i>Komentarz</i> . Art. 367–729, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2016
<i>Kodeks</i> , t. 3, red. A. Marciniak, K. Piasecki, 2012	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 2, <i>Postępowanie nieprocesowe w razie zaginięcia lub zniszczenia akt, zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do artykułów 506–1088</i> , red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2016
<i>Kodeks</i> , red. E. Marszałkowska-Krześ, 2018	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2018
<i>Kodeks</i> , red. E. Marszałkowska-Krześ, 2019	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2019
<i>Kodeks</i> , red. E. Marszałkowska-Krześ, 2020	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2020
<i>Kodeks</i> , red. E. Marszałkowska-Krześ, 2021	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2021
<i>Kodeks</i> , t. 1, red. K. Piasecki, 2006	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 1, <i>Komentarz do artykułów 1–505¹⁴</i> , red. K. Piasecki, Warszawa 2006

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

<i>Kodeks</i> , t. 1, red. K. Piasecki, 2010	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 1, <i>Komentarz do artykułów 1–366</i> , red. K. Piasecki, Warszawa 2010
<i>Kodeks</i> , t. 2, red. K. Piasecki, 1997	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 2, red. K. Piasecki, Warszawa 1997
<i>Kodeks</i> , t. 2, red. K. Piasecki, 2000	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 2, red. K. Piasecki, Warszawa 2000
<i>Kodeks</i> , t. 2, red. K. Piasecki, 2006	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 2, <i>Komentarz do artykułów 506–1088</i> , red. K. Piasecki, Warszawa 2006
<i>Kodeks</i> , red. O.M. Piaskowska, 2022	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany</i> , red. O.M. Piaskowska, LEX 2022
<i>Kodeks</i> , t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969
<i>Kodeks</i> , t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1975	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1975
<i>Kodeks</i> , t. 2, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , t. 2, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969
<i>Kodeks</i> , t. 2, red. T. Szanciło, 2019	<i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 2, <i>Komentarz. Art. 506–1217</i> , red. T. Szanciło, Warszawa 2019
<i>Kodeks</i> , t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , t. 2, <i>Artykuły 506–729</i> , red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021
<i>Kodeks</i> , t. 5, red. T. Wiśniewski, 2021	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , t. 5, <i>Artykuły 1096–1217</i> , red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021
<i>Kodeks</i> , red. A. Zieliński, 2010	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , red. A. Zieliński, Warszawa 2010
<i>Kodeks</i> , red. A. Zieliński, 2012	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , red. A. Zieliński, Warszawa 2012
<i>Kodeks</i> , red. A. Zieliński, 2016	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , red. A. Zieliński, Warszawa 2016
<i>Kodeks</i> , red. A. Zieliński, 2017	<i>Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz</i> , red. A. Zieliński, Warszawa 2017
<i>Postępowanie cywilne</i> , red. K. Flaga-Gieruszyńska, 2014	<i>Postępowanie cywilne. Komentarz praktyczny dla sędziów i pełnomocników procesowych: wzory pism sądowych i procesowych z przykładowymi stanami faktycznymi, linie orzecznicze, koszty sądowe</i> , red. K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2014
M. Uliasz, <i>Kodeks</i> , t. 2, 2007	M. Uliasz, <i>Kodeks postępowania cywilnego</i> , t. 2, <i>Komentarz do artykułów 506–1217</i> , Warszawa 2007

PODRĘCZNIKI, MONOGRAFIE, INNE KOMENTARZE

- Bartoszewicz A., *Postępowanie* A. Bartoszewicz, *Postępowanie o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu*, Warszawa 2007
- W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne*, 1996 W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1996
- W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne*, 2005 W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2005
- W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne*, 2008 W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008
- W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne*, 2020 W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020
- S. Cieślak, *Powiązania* S. Cieślak, *Powiązania wewnętrznyssystemowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013
- E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2015 E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2015
- E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2017 E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2017
- E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020 E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2020
- K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, 2009 K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009
- K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, 2013 K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2013
- K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, 2020 K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2020
- Kodeks cywilny*, red. W. Borysiak, 2021 *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii K. Osajda, red. tomu W. Borysiak, Warszawa 2021
- Kodeks cywilny*, red. E. Gniewek, 2008 *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2008
- Kodeks cywilny*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, 2016 *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2016
- Kodeks cywilny*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, 2019 *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2019
- Kodeks cywilny*, t. 1, cz. 1, red. J. Gudowski, 2021 *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, cz. 1, (Art. 1–55⁴), red. J. Gudowski, Warszawa 2021

- Kodeks cywilny*, t. 2,
red. J. Gudowski, 2016
- Kodeks cywilny*, t. 5,
red. J. Gudowski, 2017
- Kodeks cywilny*, t. 1,
red. M. Gutowski, 2021
- Kodeks cywilny*, t. 2,
red. A. Kidyba, 2009
- Kodeks cywilny*, t. 2,
red. A. Kidyba, 2012
- Kodeks cywilny*, t. 1,
red. K. Osajda, 2013
- Kodeks cywilny*, t. 2,
red. K. Osajda, 2017
- Kodeks cywilny*, t. 1,
red. K. Pietrzykowski, 2005
- Kodeks cywilny*, t. 2,
red. K. Pietrzykowski, 2005
- Kodeks cywilny*, t. 1,
red. K. Pietrzykowski, 2011
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*,
red. B. Dobrzański,
J. Ignatowicz, 1975
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*,
red. M. Grudziński,
J. Ignatowicz, 1966
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*,
red. K. Osajda, 2017
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*,
red. K. Osajda, 2018
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*,
red. K. Osajda, 2020
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*,
red. K. Piasecki, 2000
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*,
red. K. Piasecki, 2002
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, *Własność i inne prawa rzeczowe*, red. J. Gudowski, Warszawa 2016
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 5, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017
- Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–352*, red. M. Gutowski, Warszawa 2021
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, *Własność i inne prawa rzeczowe*, red. A. Kidyba, Warszawa 2009
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, *Własność i inne prawa rzeczowe*, red. A. Kidyba, Warszawa 2012
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, *Przepisy wprowadzające (art. I–LXV PWKC). Część ogólna, Własność i inne prawa rzeczowe (art. 1–352 KC)*, red. K. Osajda, Warszawa 2013
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, *Własność i inne prawa rzeczowe, ustawa o księgach wieczystych i hipotece art. 2–22, 65–111¹, ustawa o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów*, red. K. Osajda, Warszawa 2017
- Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–449¹¹*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2005
- Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do artykułów 450–1088*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2005
- Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–449¹⁰*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2011
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. B. Dobrzański, J. Ignatowicz, Warszawa 1975
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Grudziński, J. Ignatowicz, Warszawa 1966
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające KRO*, red. K. Osajda, Warszawa 2017
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, Legalis 2018
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, Legalis 2020
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, red. K. Piasecki, Warszawa 2000
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, red. K. Piasecki, Warszawa 2002

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Piasecki, 2006
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Piasecki, 2009
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Piasecki, 2011
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. J. Pietrzykowski, 1990
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. J. Pietrzykowski, 1993
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Pietrzykowski, 2003
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Pietrzykowski, 2012
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Pietrzykowski, 2015
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Pietrzykowski, 2018
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Pietrzykowski, 2020
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. J. Wierciński, 2014
- K. Korzan, *Kurator*
- K. Korzan, *Orzeczenia*
- K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 1983
- K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 1997
- K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004
- J. Krajewski, *Postępowanie*
- K. Lubiński, *Postępowanie*
- K. Markiewicz, *Zasady*
- E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2006
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2009
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 1990
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 1993
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2003
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, Warszawa 2014
- K. Korzan, *Kurator w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1966
- K. Korzan, *Orzeczenia konstytucyjne w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972
- K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe. Część szczegółowa*, Katowice 1983
- K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1997
- K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004
- J. Krajewski, *Postępowanie nieprocesowe*, Toruń 1973
- K. Lubiński, *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie*, Warszawa 1979
- K. Markiewicz, *Zasady orzekania w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 2013
- E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach osobowych oraz rodzinnych*, Wrocław 2012

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, <i>Postępowanie nieprocesowe</i> , 1973	J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, <i>Postępowanie nieprocesowe</i> , Warszawa 1973
J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, <i>Postępowanie nieprocesowe</i> , 1980	J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, <i>Postępowanie nieprocesowe</i> , Warszawa 1980
J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, <i>Postępowanie niesporne</i>	J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, <i>Postępowanie niesporne</i> , Warszawa 1962
<i>Postępowanie cywilne</i> , red. E. Marszałkowska-Krześ, 2008	<i>Postępowanie cywilne</i> , red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2008
<i>Rozwód i separacja</i> , red. J. Ignaczewski, 2010	<i>Rozwód i separacja. Komentarz</i> , red. J. Ignaczewski, Warszawa 2010
<i>Rozwód i separacja</i> , red. J. Ignaczewski, 2014	<i>Rozwód i separacja. Komentarz</i> , red. J. Ignaczewski, Warszawa 2014
<i>Rozwód i separacja</i> , red. J. Ignaczewski, 2016	<i>Rozwód i separacja. Komentarz</i> , red. J. Ignaczewski, Warszawa 2016
P. Ryłski, <i>Uczestnik</i>	P. Ryłski, <i>Uczestnik postępowania nieprocesowego. Zagadnienia konstrukcyjne</i> , Warszawa 2017
W. Siedlecki, <i>Zasady wyrokowania</i>	W. Siedlecki, <i>Zasady wyrokowania w procesie cywilnym</i> , Warszawa 1957
W. Siedlecki, Z. Świeboda, <i>Postępowanie nieprocesowe</i>	W. Siedlecki, Z. Świeboda, <i>Postępowanie nieprocesowe</i> , Warszawa 2001
T. Wiśniewski, <i>Przebieg procesu</i> , 2013	T. Wiśniewski, <i>Przebieg procesu cywilnego</i> , Warszawa 2013

KSIEGI

<i>Księga dedykowana Profesor E. Skowrońskiej-Bocian</i>	<i>Ius et Ratio. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Skowrońskiej-Bocian</i> , red. W. Borysiak, J. Wierciński, A. Gołaszewska, M. Olechowski, Warszawa 2022
<i>Księga dedykowana Profesorowi A. Oleszce</i>	<i>Rozprawy z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Oleszce</i> , red. A. Dańsko-Roesler, J. Jacyzyn, M. Pazdan, W. Popiołek, Warszawa 2012
<i>Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi A. Zielińskiemu</i>	<i>Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu</i> , red. M. Boratyńska, Warszawa 2016
<i>Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi F. Zedlerowi</i>	<i>Proces cywilny. Nauka – kodyfikacja – praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi</i> , red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi J. Jankowskiemu* *Ars in vita. Ars in iure. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Jankowskiemu*, red. A. Barańska, S. Cieślak, Warszawa 2018
- Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi K. Lubińskiemu* *Honeste procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, M. Mrówczyński, Warszawa 2017
- Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi T. Wiśniewskiemu* *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. M. Tomalak, Warszawa 2017
- Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu J. Gudowskiemu* *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016
- Księga ku czci Profesora J. Jodłowskiego* *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Wrocław 1989
- Księga ku czci Profesora T. Erecińskiego, t. 1 i 2* *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci profesora Tadeusza Erecińskiego, t. 1 i 2*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011
- Księga ku czci Z. Resicha* *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985
- Księga z okazji 75. urodzin Profesora A. Zielińskiego* *Aequitas sequitur legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. Urodzin Profesora Andrzeja Zielińskiego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrejek, Warszawa 2014

PRZEDMOWA

Problematyce postępowania nieprocesowego został poświęcony przede wszystkim tom IV *Systemu Prawa Procesowego Cywilnego*. W 2021 r. ukazała się części 1 tego tomu, zawierająca prezentację zagadnień ogólnych, które odróżniają postępowanie nieprocesowe od procesu i nie przynależą do zakresu pozostałych tomów Systemu. W kolejnych częściach tomu IV należało w związku z tym zająć się przedstawieniem postępowań ustanowionych dla poszczególnych rodzajów spraw, które są rozpoznawane w trybie nieprocesowym. Grupa tych postępowań jest zróżnicowana pod względem źródeł, zakresu regulacji i charakteru udzielanej w nich ochrony prawnej. Porządkując tę materię na potrzeby jej systemowego omówienia, kierowano się systematyką przyjętą w Kodeksie postępowania cywilnego, w którym poszczególne postępowania nieprocesowe zostały pogrupowane na podstawie kryterium przedmiotu sprawy.

Zgodnie z tymi założeniami tom IV w części 2 obejmuje postępowania w sprawach z zakresu prawa osobowego, prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli oraz prawa rzeczowego, przy czym są to sprawy tej kategorii przekazane do rozpoznania w postępowaniu nieprocesowym nie tylko przez Kodeks postępowania cywilnego, lecz także na mocy innych szczególnych ustaw. Wyłącznie w celu zapewnienia odpowiedniej komunikatywności oznaczenia tej części tomu, postanowiono opatrzyć ją skróconym podtytułem w brzmieniu odnoszącym się do postępowań w sprawach z zakresu prawa osobowego, rodzinnego i rzeczowego. W następnych częściach w tomie IV zostanie podjęta tematyka pozostałych kodeksowych oraz pozakodeksowych postępowań w sprawach, które są rozpatrywane w trybie nieprocesowym.

Tom IV część 2 *Systemu Prawa Procesowego Cywilnego* jest opracowaniem zbiorowym, przygotowanym przez jedenaścioro autorów. Każdemu rozdziałowi prezentującemu problematykę postępowań prowadzonych w poszczególnych sprawach starano się nadać jednolitą strukturę. Nie zawsze było to celowe lub możliwe z uwagi na specyfikę reżimu postępowania ustanowionego dla określonego rodzaju spraw oraz ich zróżnicowany charakter. Honorując autonomię członków zespołu autorskiego, działania redaktorskie

zostały ograniczone głównie do zagadnień dotyczących kompozycji indywidualnie tworzonych części i były podporządkowane uzyskaniu możliwie kompletnej zawartości publikacji, a także zapewnieniu jej spójności na poziomie konstrukcyjnym. Pod względem merytorycznym poszczególne części opracowania są wyłącznie dziełem ich autorów i w ten sposób powinny być traktowane.

Piotr Rylski, Marcin Walasik

DZIAŁ I

POSTĘPOWANIA W SPRAWACH Z ZAKRESU PRAWA OSOBOWEGO

ROZDZIAŁ 1

POSTĘPOWANIA W SPRAWACH O UZNANIE ZA ZMARŁEGO I O STWIERDZENIE ZGONU

1. Cel i ogólna charakterystyka postępowań	51
2. Perspektywa historyczna	61
2.1. Początki i kierunek ewolucji	61
2.2. Okres zaborów	63
2.3. Międzywojnie	68
2.4. Etap unifikacji	70
3. Regulacje prawa materialnego	72
3.1. Stosunek do innych norm	72
3.2. Prawo właściwe	73
3.3. Podstawy uznania za zmarłego	73
3.4. Podstawy stwierdzenia zgonu	75
3.5. Zbieg podstaw uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu	80
4. Rozgraniczenie postępowań	81
4.1. Stosunek do innych postępowań	81
4.2. Wzajemny stosunek postępowań	84
4.2.1. Zakres zastosowania postępowań	84
4.2.2. Stosunek postępowań w toku	84
4.2.3. Przekształcenie postępowania o uznanie za zmarłego (art. 534 k.p.c.)	87
4.2.4. Stosunek postępowań po ich zakończeniu	90
5. Organy postępowania	92
5.1. Czynności sądu i referendarza sądowego	92
5.2. Jurysdykcja krajowa	92
5.3. Właściwość sądu	98

Dział I. Postępowania w sprawach z zakresu prawa osobowego

6. Uczestnicy postępowania	101
6.1. Interes prawny w postępowaniu	101
6.2. Wnioskodawca	106
6.3. Pozostali uczestnicy postępowania	108
7. Przebieg postępowań	112
7.1. Charakterystyka regulacji	112
7.2. Wniosek wszczynający postępowanie	112
7.3. Czas złożenia wniosku	117
7.4. Faza wstępna	120
7.5. Forum rozpoznania sprawy	121
7.6. Wysłuchanie osób bliskich	122
7.7. Postępowanie wywoławcze	125
7.7.1. Ogłoszenie o wszczęciu postępowania o uznanie za zmarłego	125
7.7.2. Ogłoszenie o wszczęciu postępowania o stwierdzenie zgonu	131
7.8. Gromadzenie i koncentracja materiału faktycznego i dowodowego	134
7.9. Zakończenie postępowania	138
8. Orzekanie	139
8.1. Przedmiot rozpoznania	139
8.2. Zakres związania żądaniem i orzekania z urzędu	141
8.3. Podstawa faktyczna orzeczenia i stopień dowodu	143
8.4. Orzeczenia i ich treść	152
8.4.1. Orzeczenia negatywne	152
8.4.2. Orzeczenia pozytywne	153
8.4.3. Koszty postępowania	157
8.5. Charakter prawny i skutki orzeczeń	158
8.5.1. Charakter prawny postanowienia o uznaniu za zmarłego	158
8.5.2. Charakter prawny postanowienia o stwierdzeniu zgonu	161
8.5.3. Procesowe skutki postanowień o uznaniu za zmarłego i o stwierdzeniu zgonu ..	162
8.5.4. Pozostałe skutki uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu	166
9. Środki odwoławcze	169
9.1. Apelacja	169
9.2. Zażalenie	173
10. Wzruszanie prawomocnych postanowień	173
10.1. Rodzaje środków prawnych i ich wzajemny stosunek	173
10.2. Skarga kasacyjna	179
10.3. Skarga nadzwyczajna	181
10.4. Zmiana prawomocnego postanowienia oddalającego wniosek	182
10.5. Postępowanie o uchylenie postanowienia orzekającego uznanie za zmarłego albo stwierdzenie zgonu	184
10.5.1. Przedmiot i podstawy postępowania	184
10.5.2. Charakter i reżim postępowania	191
10.5.3. Właściwość i jurysdykcja sądu	192
10.5.4. Wszczęcie postępowania	194
10.5.5. Uczestnicy postępowania	196
10.5.6. Elementy przebiegu postępowania	198
10.5.7. Orzekanie	199
10.5.8. Postępowanie skrócone	203
10.5.9. Środki odwoławcze	205
10.5.10. Wzruszanie prawomocnych postanowień	206
10.6. Skarga o wznowienie postępowania	207
10.7. Skutki uchylenia albo zmiany prawomocnego postanowienia	209

Literatura: Arkuszewska A., *Uchylenie postanowienia o uznaniu za zmarłego w trybie przyspieszonym*, BSP 2013/13; A.W., *Postępowanie w sprawie uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu*, cz. 1, DPP 1946/2, cz. 2, DPP 1946/5–6; A.W., *Uznanie za zmarłego*, DPP 1945/1; Bartoszewicz A., *Jurysdykcja krajowa w sprawach o uznanie za zmarłego*, PiP 2006/5; Bartoszewicz A., *Postępowanie*; Bartoszewicz A., *Przesłanki materialnoprawne uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu w prawie polskim na tle prawnoporównawczym*, KPP 2005/4; Bartoszewicz A., *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu (geneza, rozwój instytucji i postępowania)*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2007/7.2; Baur F., *Grundbegriffe der freiwilligen Gerichtsbarkeit*, Stuttgart 1973; Bądkowski A., *Sąd w obliczu zagadnienia śmierci*, DPP 1948/10; Bieńkowska B., Mierzejewski P., *Instytucja uznania za zmarłego [w:] Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, red. K. Staniewska, Warszawa 2002; Borkowska-Bagieńska E., *Zbiór Praw Sądowych Andrzeja Zamoyskiego*, Poznań 1986; Borowski S., *Kodeks Stanisława Augusta. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1938; Borysiak W., *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013; Brehm W., *Freiwillige Gerichtsbarkeit*, Stuttgart 2009; Broniewicz W., Marciniak A., Kunicki I., *Postępowanie cywilne*, 2020; Chauvin T., *Godność człowieka jako źródło podmiotowości prawnej i granica władzy*, EP 2019–2020/1; Cieślak S., *Powiązania*; Cukierski K., *Niedociągnięcia przy orzekaniu w sprawach o stwierdzenie zgonu i stwierdzenie praw do spadku*, „Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości” 1955/8; Dąbkowski P., *Prawo prywatne polskie*, t. 1, Lwów 1910; Dobrzański B., *Glosa do uchwały SN z 27.11.1962 r.*, III CO 12/62, OSPiKA 1964/2; Dobrzański B., *Glosa do uchwały SN z 10.11.1966 r.*, III CZP 90/66, OSPiKA 1967/11; Dobrzański B., *Przegląd orzecznictwa kasacyjnego z zakresu postępowania niespornego*, PN 1949/11–12; Dobrzański B., *Scalenie postępowania spornego z niespornym w projekcie kodeksu postępowania cywilnego*, PiP 1960/3; Dominowski T., *Z zagadnień uznania za zmarłego*, ZNUŁ. Nauki Humanistyczno-Społeczne 1957/6; Dziurda M., *Posiedzenie przygotowawcze i plan rozprawy [w:] Reforma czy kolejna nowelizacja. Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 r. zmieniającej KPC*, red. P. Ryłski, Warszawa 2020; Ereciński T., Weitz K., *Skarga nadzwyczajna w sprawach cywilnych*, PS 2019/2; Fidler J., Goldsztajn S., *Ustawa Postępowania Sądowego Cywilnego z roku 1864 (według wydania urzędowego z roku 1914)*, Warszawa 1918; Flaga-Gieruszyńska K., *Postępowanie sądowe w sprawach o uznanie za zmarłego – wybrane zagadnienia [w:] Non omnis moriar. Osobiste i majątkowe aspekty prawne śmierci człowieka. Zagadnienia wybrane*, red. J. Gołaczyński, J. Mazurkiewicz, J. Turłukowski, D. Karkuta, Wrocław 2015; Gajda J., *Zła wiara w świetle art. 55 § 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, NP 1991/1–3; Gapska E., Studzińska J., *Postępowanie*, 2020; Gizbert-Studnicki T., *Znaczenie terminu „domniemanie prawne” w języku prawnym i prawniczym*, RPEiS 1974/1; Gołaczyński J., *Akta stanu cywilnego w prawie cywilnym i postępowaniu cywilnym*, PME 2015/1; Gwiazdomorski J., *Dwa „domniemania” [w:] Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Kazimierza Przybyłowskiego*, red. W. Osuchowski, M. Sośniak, B. Walaszek, Kraków–Warszawa 1964; *Kodeks postępowania niespornego. Część ogólna. Postępowanie o ubezwłasnowolnienie, o uznanie za zmarłego, o stwierdzenie zgonu*, Zabrze 1946;

Haberko J., *Pojęcie osoby bliskiej w prawie cywilnym*, PS 2011/3; **Harla A.G.**, *Ochrona praw osób zaginionych na drodze cywilno-sądowej oraz uznanie osoby zaginionej za zmarłą* [w:] *Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, red. K. Staniewska, Warszawa 2002; **Hibl A.J.**, *Ustawa z dnia 16. Lutego 1883 roku o postępowaniu w celu uznania za zmarłego i udowodnienia śmierci. Z historycznym wstępem, ustawodawczymi motywami i oryginalnym tekstem*, Lwów 1883; **Iżykowski M.**, *Charakterystyka prawna uprawdopodobnienia w postępowaniu cywilnym*, NP 1980/3; **Jagięła J.**, *Skutki niewzięcia przez zainteresowanego udziału w postępowaniu nieprocesowym*, PiP 2014/3; **Jędrasik-Jankowska I.**, *Sytuacja prawna rodzin osób zaginionych z punktu widzenia przepisów prawa ubezpieczeń społecznych* [w:] *Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, red. K. Staniewska, Warszawa 2002; **Jodłowski J.**, *Glosa do wyroku SN z 8.07.1969 r., II CR 100/69*, PiP 1971/6; *Jurysdykcja, uznawanie orzeczeń sądowych oraz ich wykonywanie w sprawach cywilnych i handlowych. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1215/2012. Komentarz*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2015; **Kil J.**, *Karnoprawne implikacje uznania za zmarłego sprawcy przestępstwa*, RAiP 2019/2; *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969; *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki; *Kodeks*, t. 3–5, red. A. Marciniak, 2020; *Kodeks*, t. 3–5, red. T. Wiśniewski, 2021; *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016; *Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017; *Kodeks cywilny*, t. 1, red. M. Gutowski, 2021; *Kodeks cywilny*, t. 1, cz. 1, red. J. Gudowski, 2021; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz art. 506–1217*, red. P. Szanciło, Warszawa 2019; **Kolańczyk K.**, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1978; **Kolbuszewski M.**, **Myszkowski A.**, *Ustawa o uznaniu zaginionego za zmarłego*, Kraków 1946; **Konic H.**, *Prawo osobowe. Wykład porównawczy na tle prawodawstw obowiązujących w Polsce w zestawieniu z kodeksem szwajcarskim. Część pierwsza*, Warszawa 1924; *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–86*, red. L. Bosek, M. Safjan, Warszawa 2016; **Korobowicz A.**, *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876–1915*, Lublin 1995; **Korzan K.**, *Orzeczenia*; Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe*, 2004; Korzan K., *Skutki orzeczeń rozstrzygających sprawę co do istoty (prawomocność, wykonalność, skuteczność)*, „Rejent” 2005/4; **Kowalczyk M.**, *Uznanie za zmarłego zaginionych uczestników wojen w aktach normatywnych Królestwa Prus i Drugiej Rzeszy Niemieckiej*, Poznań 2013 (rozprawa doktorska); **Krawczyk M.**, *Uznanie za zmarłego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Seria Administracja i Zarządzanie” 2010/13; **Krajewski J.**, *Postępowanie*; **Laniewski A.**, *Postępowanie w sprawach niespornych (Patent niesporny) i ustawa o ubezwłasnowolnieniu z 28 I 1916 I. 207 dpp. wraz z orzecznictwem b. sądów austriackich i sądów polskich, dodatkowymi ustawami i rozporządzeniami polskimi, oraz okólnikami ministerialnymi*, Warszawa 1927; **Lisiewski M.**, *Nowy kodeks postępowania cywilnego (Zmiany w postępowaniu cywilnym obowiązującym przed 1.I.1965 r.)*, „Palestra” 1965/9 (wkładka); **Litauer J.J.**, *Glosa do orzeczenia Izby Cywilnej Sądu Najwyższego. Zb. O. Nr 259/36. Charakter orzeczenia o uznaniu za zmarłego*, PiP 1946/4 (dodatek cywilistyczny); Litauer J.J., *Kodeks postępowania niespornego*, Łódź 1946; **Lipiński K.**, **Pietrzykowski J.**, *Kodeks postępowania niespornego z orzecznictwem okresu powojennego. Część ogólna oraz przepisy szczegółowe i związkowe*, Warszawa 1959; **Lubiński K.**, *Istota i charakter prawny działalności sądu*

w postępowaniu nieprocesowym, Toruń 1985; Lubiński K., *Pojęcie wymiaru sprawiedliwości w świetle Konstytucji RP i standardów międzynarodowych* [w:] *Księga ku czci Profesora T. Erecińskiego*, t. 2; Lubiński K., *Prawomocność materialna orzeczeń w postępowaniu nieprocesowym*, PiP 2003/11; Lubiński K., *Teoretyczne a legislacyjne podstawy przekazywania spraw do procesu i postępowania nieprocesowego w nowym Kodeksie postępowania cywilnego* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*, red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, Sopot 2016; **Łagojda K.**, *Sądy komunistyczne wobec ofiar Zbrodni Katyńskiej w postępowaniu o uznanie za zmarłego/stwierdzenie zgonu. Analiza historyczno-prawna*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2017/21; **Łazarska A.**, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012; **Łyskowski I.**, *Kodeks cywilny Rzeczypospolitej Polskiej. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Projekt wraz z uzasadnieniem*, t. 1, z. 3a–3b, Warszawa 1928; **Margoński M.**, *Europejskie poświadczenie spadkowe. Charakter i konstrukcja prawna*, Warszawa 2022; Margoński M., *Kurator spadku*, Warszawa 2009; **Markiewicz K.**, *Forum rozpoznawania spraw w postępowaniu depozytowym. Glosa do uchwały SN z dnia 26 stycznia 2012 r., III CZP 83/11, PS 2012/10*; Markiewicz K., *Zasady*; **Marszałkowska-Krześ E.**, *Postępowanie nieprocesowe*; Marszałkowska-Krześ E., *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu w postępowaniu cywilnym* [w:] *Księga dedykowana Profesorowi A. Oleszce*; **Matuszewski K.**, *Pamięć i kult osób zmarłych jako autonomiczne dobro osobiste*, M. Praw. 2012/20; **Miączyński A.**, *Skuteczność orzeczeń w postępowaniu cywilnym*, Warszawa-Kraków 1974; Miączyński A., *Specyfika postępowania nieprocesowego* [w:] *Księga ku czci Profesora J. Jodłowskiego*; **Mikołajczuk K.**, *Uznanie za zmarłego a możliwość zawarcia nowego małżeństwa. Wybrane zagadnienia prawa cywilnego i kanonicznego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2013/3; **Misztal-Konecka J.**, *O obowiązywaniu zasady kontradyktoryjności w postępowaniu nieprocesowym: przyczynek do dyskusji*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2016/3; **Mularski K.**, *Instytucja uznania za zmarłego na tle historycznym. Zarys problematyki*, „Ius Novum” 2007/1; **Napiórkowski A.**, *Postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku*, NP 1969/5; **Nowakowski W.**, *Ustawa postępowania sądowego cywilnego z dnia 20 listopada 1864 r. ze zmianami zaprowadzonymi przez powyżej zatwierdzone postanowienie z dnia 19 lutego 1875 r. i z objaśnieniami*, cz. 4, Warszawa 1880; **Orzechowska A.**, **Orzechowski T.**, *Instytucja uznania za zmarłego w Polsce w okresie międzywojennym*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2016/19; **Osajda K.**, *Zasada sprawiedliwości proceduralnej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010; **Panasiuk Ł.**, *Problem ustanowienia i określenia kompetencji kuratora nieobecnego*, „Palestra” 2015/9–10; **Pazdan M.**, *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, „Studia Iuridica Silesiana” 1978/3; **Piechnik T.**, *Skutki rodzinno-prawne uchylenia postanowienia o uznaniu za zmarłego w aspekcie prawa spadkowego* [w:] *Kościelne Prawo Procesowe*, t. 5, *Prawo rodzinne*, Lublin 2010; **Pilich M.**, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym. Zagadnienia podstawowe*, War-

szawa 2015; **Pogonowski P.**, *Zakaz reformationis in peius w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2004; **Policzkiewicz J., Siedlecki W., Wengerek E.**, *Czynności sądowe w sprawach cywilnych. Wzory i komentarz*, Warszawa 1959; **Policzkiewicz J., Siedlecki W., Wengerek E.**, *Postępowanie niesporne*; **Policzkiewicz J., Siedlecki W., Wengerek E.**, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980; *Powszechna Ordynacja Sądowa dla Państw Pruskich. Część pierwsza. Porządek procesu*, Poznań 1924; **Przewoźnik S.**, *Postępowanie o stwierdzenie zgonu na tle akt Sądu Grodzkiego w Krakowie w latach 1945–1950*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2021/1; **Przewoźnik S.**, *Uznanie za zmarłego w świetle akt Sądu Grodzkiego w Krakowie w latach 1946–1950*, Kraków 2020; **Radwański Z., Olejniczak A.**, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2021; **Rafacz J.**, *Dawne prawo sądowe polskie w zarysie*, Warszawa 1936; **Rejman S.**, *Odpowiedź prawna*, DPP 1950/7; **Różański I.**, *Prawo osobowe. Postępowanie o ubezwłasnowolnienie – postępowanie o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu. Komentarz*, Kraków 1946; **Rylski P.**, *Cofnięcie wniosku wraz ze zrzeczeniem się roszczenia w postępowaniu nieprocesowym*, PPC 2013/2; **Rylski P.**, *Stopień dowodu w postępowaniu cywilnym – zagadnienia podstawowe*, PPC 2016/3; **Rylski P.**, *Uczestnik*; **Sawczuk M.**, *Ponowne orzekanie w sprawie cywilnej prawomocnie osądzonej (art. 907 § 2 k.c., art. 138 k.r.o., art. 523 k.p.c.)*, Warszawa 1975; **Sawczuk M.**, *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 1970; **Siedlecki W.**, *Glosa od postanowienia Sądu Najwyższego z 15.02.1949 r., Kr. C 705/48. Wydanie postanowienia o oficjalnym zgonie osoby, prawomocnie już uznanej za zmarłą*, PiP 1949/8 (dodatek cywilistyczny); **Siedlecki W.**, *Kilka uwag na temat wykładni i stosowania przepisów nowego kodeksu postępowania cywilnego*, SC 1969/13–14; **Siedlecki W.**, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego (Prawo procesowe cywilne – I półrocze 1969)*, PiP 1970/5; **Siedlecki W., Świeboda Z.**, *Postępowanie nieprocesowe*; **Sierpowska I.**, *Śmierć w ujęciu prawa administracyjnego*, Warszawa 2020; *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987; *System*, t. 3, cz. 1, red. J. Gudowski, 2013; *System*, t. 3, cz. 1, vol. 2, red. T. Ereciński, K. Lubiński, 2021; *System*, t. 3, cz. 2, red. J. Gudowski, 2013; *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021; *System*, t. 5, red. A. Jakubecki, 2016; *System PC*, t. 1, red. S. Grzybowski, 1985; *System PC*, t. 2, red. Ł. Błaszczak, 2021; *System PM*, t. 1, red. M. Safjan, L. Bosek, 2017; *System PP*, t. 1, red. M. Safjan, 2012; *System PP*, t. 10, red. B. Kordasiewicz, 2015; *System PP*, t. 11, red. T. Smoczyński, 2014; *System PP*, t. 20A, red. M. Pazdan, 2015; *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, cz. 1, red. J.S. Piątkowski; **Strzelbicki S.**, *Stosunki prawne nieobecnych i zaginionych*, Warszawa 1946; **Szafrański W.**, *Kodeks Stanisława Augusta*, Poznań 2007; **Szymanowski M.**, *Zakaz reformationis in peius w postępowaniu nieprocesowym*, PS 2016/1; **Szpunar A., Wanatowska W.**, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie prawa cywilnego materialnego za I półrocze 1969 r.*, NP 1969/11–12; **Świdorska A.**, *Zasada kontradiktoryjności w postępowaniu nieprocesowym (na gruncie kodeksu postępowania cywilnego)*, „Prawo, Administracja, Zarządzanie” 1992/2; **Trammer H.**, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 27.11.1947 r., C. II. 1919/47. Wzruszenie w postępowaniu niespornym prawomocnego postanowienia, stwierdzającego zgon*, PiP 1949/2 (dodatek cywilistyczny); **Trammer H.**, *Polska jurysdykcja krajowa w sprawach o uznanie za zmarłego i prawo włas-*

ciwe dla tych spraw, NP 1969/6; Trammer H., *Z problematyki wzajemnego wpływu przepisów k.p.c. o uznaniu orzeczeń sądów zagranicznych i przepisów ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym*, NP 1967/6; **Turek J.**, *Czynności w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 2013; *Ustawa postępowania cywilnego dla Cesarstwa Niemieckiego z d. 30. Stycznia 1877 r.*, Warszawa–Poznań 1916; **Walasik M.**, *Konstytucyjna koncepcja sądownego wymiaru sprawiedliwości* [w:] *Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi K. Lubińskiemu*; Walasik M., *Profil i zakres postępowania nieprocesowego*, GSP 2022/5; Walasik M., *System(y) gromadzenia materiału w postępowaniu nieprocesowym* [w:] *Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu J. Gudowskiemu*; **Walasik M., Markiewicz K.**, *Założenia wstępne dotyczące przepisów o postępowaniu nieprocesowym w nowym Kodeksie postępowania cywilnego przyjęte przez zespół problemowy Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego do spraw postępowania cywilnego*, PS 2012/9; **Waligórski M.**, *Odpowiedź na pytanie prawne*, PiP 1946/7 (dodatek cywilistyczny); **Weitz K.**, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005; **Wiśniewski T., Bełczacki R.**, *Skarga nadzwyczajna w świetle systemu środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2019; **Witecki J.**, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 27.11.1947 r., C. II. 1919/47. Niedopuszczalność zmiany prawomocnego postanowienia sądu o stwierdzeniu zgonu na wniosek osoby trzeciej*, PiP 1949/2 (dodatek cywilistyczny); **Wróblewski J.**, *Domniemanie w prawie – problematyka teoretyczna*, SPE 1973/10; **Zatorski M., Kasperek F.**, *Powszechna księga ustaw cywilnych dla wszystkich krajów dziedzicznych niemieckich Monarchji austriackiej*, Cieszyn 1894; *Zbiór praw sądowych na mocy konstytucji roku 1776 przez J. W. Andrzeja Zamoyskiego EX Kanclerza Koronnego, Kawalera Orderu Orła Białego ułożony y na Sejm roku 1778. podany. Część 1*, Warszawa 1778; **Zedler F.**, *Jurysdykcja krajowa sądów polskich według umów zawartych przez Polskę z państwami europejskimi*, RPEiS 1991/4; Zedler F., *Zmiana rozumienia terminu „zarządzenie” występującego w Kodeksie postępowania cywilnego*, PPC 2020/3; **Zoll F.**, *Pandekta czyli nauka rzymskiego prawa prywatnego z krótkim uwzględnieniem historycznego rozwoju pojedynczych jego instytucji*, t. 1, Część ogólna i Prawo rzeczowe, Kraków 1888; **Zylber W.**, *Odpowiedź na pytanie prawne*, PiP 1947/7–8 (dodatek cywilistyczny); Zylber W., *Unifikacja przepisów o uznaniu za zmarłego i stwierdzeniu zgonu (jej zalety i braki)*, PiP 1946/1; Zylber W., *Unifikacja przepisów o uznaniu za zmarłego i stwierdzeniu zgonu (dokończenie)*, PiP 1946/2.

1. CEL I OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA POSTĘPOWAŃ

1. Życie każdego człowieka z przyczyn naturalnych zmierza do nieuniknionego kresu. Moment ten następuje z chwilą śmierci, która jest zdarzeniem biologicznym. W tym sensie śmierć stanowi zaprzeczenie życia i oznacza stan, w którym dochodzi do całkowitego i trwałego zaprzestania funkcji życiowych

organizmu (ciała) człowieka¹. Ze względu na skutki sytuacja ta podlega również regulacji prawnej. Stąd śmierć człowieka jest nie tylko stanem faktycznym (biologicznym), lecz zarazem ma status zdarzenia prawnego. Chociaż żadne przepisy nie określają tego w sposób bezpośredni², to z chwilą śmierci kończy się podmiotowość człowieka jako osoby fizycznej (art. 1 k.c.), która od urodzenia korzysta ze zdolności prawnej (art. 8 § 1 k.c.). Śmierć stanowi wobec tego jedno ze zdarzeń kształtujących stan cywilny człowieka (art. 2 ust. 1 p.a.s.c.). W związku z tym fakt śmierci podlega publicznej rejestracji w formie sporządzenia aktu zgonu (art. 2 ust. 4 p.a.s.c.). Zgodnie z art. 92 ust. 2 p.a.s.c. akt zgonu sporządza się na podstawie karty zgonu oraz protokołu zgłoszenia zgonu³. Karta zgonu jest wydawana po stwierdzeniu zgonu i jego przyczyny⁴. Osobą uprawnioną do stwierdzenia zgonu jest co do zasady lekarz, który może w tym zakresie oprzeć się na osobiście wykonanych badaniach albo na dokumentacji badania pośmiertnego przeprowadzonego przez innego lekarza lub inną uprawnioną osobę (art. 43 ust. 1 i 3 u.z.l.). W art. 43a ust. 7 u.z.l. za równoznaczne ze zgonem zostało uznane stwierdzenie trwałego nieodwracalnego ustania czynności mózgu (śmierci mózgu) lub nieodwracalnego zatrzymania krążenia⁵. W świetle tych regulacji akt zgonu może zostać sporządzony wyłącznie w razie przeprowadzenia oględzin ciała i ustalenia, że spersonifikowany w tym ciele człowiek zaprzestał funkcji życiowych. Ze względu na różne okoliczności nie w każdym przypadku jest możliwe podjęcie tych czynności. Powstaje wtedy przeszkoda do sporządzenia aktu zgonu, mimo że w takiej sytuacji skutek w postaci śmierci może

¹ Określenie kryteriów stwierdzenia tego stanu oraz chwili jego wystąpienia jest zagadnieniem nader problematycznym; szerzej L. Bosek, W. Borysiak [w:] *System PM*, t. 1, red. M. Safjan, L. Bosek, 2017, s. 578 i n.

² S. Grzybowski [w:] *System PC*, t. 1, red. S. Grzybowski, 1985, s. 311; M. Pazdan [w:] *System PP*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, s. 1063.

³ Odrębne regulacje obowiązują w razie zgonu na polskim statku morskim lub powietrznym, okręcie wojennym lub wojskowym statku powietrznym, a także w przypadku zgonu żołnierza w czynnej służbie wojskowej albo innej osoby przydzielonej do jednostki wojskowej, który nastąpił w związku z działaniami wojennym (por. art. 13 ust. 4 i 5, art. 96 i 97 p.a.s.c.).

⁴ Por. art. 11 ust. 1, 2 i 4 u.c.ch.z.

⁵ Zgodnie z art. 43 ust. 2 u.z.l. sposób i kryteria stwierdzania tego stanu są ustalane zgodnie z aktualną wiedzą medyczną przez specjalistów w odpowiednich dziedzinach medycyny powoływanych i odwoływanych przez ministra właściwego do spraw zdrowia. W obwieszczeniu z 4.12.2019 r. (M.P. z 2020 r. poz. 73) Minister Zdrowia określił sposoby i kryteria stwierdzenia trwałego nieodwracalnego ustania czynności mózgu. W obwieszczeniu tym powołano się na definicję śmierci w brzmieniu: „Śmierć jest to trwała utrata przytomności oraz trwała utrata wszystkich funkcji pnia mózgu. Może być spowodowana trwałym ustaniem krążenia lub krytycznym uszkodzeniem mózgu. W kontekście stwierdzania śmierci określenie «trwałe» oznacza utratę funkcji, która nie może powrócić spontanicznie i nie będzie przywrócona na drodze interwencji”.

być niewątpliwy bądź brak od dłuższego czasu dowodu na życie kogoś, kto zaginął bez wieści. Osoba, której dotyczą te okoliczności, w braku sporządzenia jej aktu zgonu jest w świetle prawa uważana za pozostającą przy życiu. Zgodnie bowiem z art. 3 p.a.s.c. akty stanu cywilnego stanowią wyłączny dowód zdarzeń w nich stwierdzonych, co oznacza, że fakt śmierci nie może być wykazany w inny sposób niż przez jego rejestrację. W takiej sytuacji powstaje niepewność w zakresie stosunków prawnych związanych z osobą, co do której brak dowodu śmierci, a zarazem nic nie potwierdza jej dalszego pozostawania przy życiu. Usunięciu negatywnych skutków tego stanu rzeczy służą postępowanie o stwierdzenie zgonu oraz postępowanie o uznaniu za zmarłego. Wbrew częstym opiniom podstawy do prowadzenia tych postępowań powstają nie tylko w następstwie działań wojennych⁶, ponieważ przepisy z tego zakresu są nierzadko stosowane także w czasach pokoju, co potwierdzają współczesne dane statystyczne⁷.

2. Postępowanie o stwierdzenie zgonu może zostać przeprowadzone w stosunku do osoby, której śmierć jest niewątpliwa mimo niesporządzenia aktu zgonu (art. 535 k.p.c.). Z kolei postępowanie o uznanie za zmarłego dotyczy osób zaginionych, co do których brak wiadomości o ich śmierci, a zarazem od dłuższego czasu nie istnieje możliwość potwierdzenia, że pozostają przy życiu. Każde z tych postępowań zmierza do wydania orzeczenia, które po uprawomocnieniu się stanowi podstawę rejestracji zgonu i sporządzenia aktu zgonu (art. 13 ust. 1 i art. 95 ust. 5 p.a.s.c.). Wskutek tej rejestracji osoba, której dotyczy wydane orzeczenie, jest traktowana jako nieżyjąca, mimo że nie doszło w zwykłym trybie do ustalenia ustania funkcji życiowych tej osoby. Orzeczenia, na podstawie których to następuje, stanowią

⁶ W tym kierunku A.W., *Uznanie za zmarłego*, DPP 1945/1, s. 25; A. Bądkowski, *Sąd w obliczu zagadnienia śmierci*, DPP 1948/10, s. 11; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 794; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 69–70. W skali masowej zjawisko braku możliwości udokumentowania pozostawania przy życiu albo śmierci wystąpiło po drugiej wojnie światowej; por. W. Zylber, *Unifikacja przepisów o uznaniu za zmarłego i stwierdzeniu zgonu (jej zalety i braki)*, PiP 1946/1, s. 40; S. Przewoźnik, *Uznanie za zmarłego w świetle akt Sądu Grodzkiego w Krakowie w latach 1946–1950*, Kraków 2020, s. 14 i 37; S. Przewoźnik, *Postępowanie o stwierdzenie zgonu na tle akt Sądu Grodzkiego w Krakowie w latach 1945–1950*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2021/1, s. 339.

⁷ Podają je np. T. Piechnik, *Skutki rodzinnoprawne uchylecia postanowienia o uznaniu za zmarłego w aspekcie prawa spadkowego* [w:] *Kościelne Prawo Procesowe*, t. 5, *Prawo rodzinne*, Lublin 2010, s. 393; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie sądowe w sprawach o uznanie za zmarłego – wybrane zagadnienia* [w:] *Non omnis moriar. Osobiste i majątkowe aspekty prawne śmierci człowieka. Zagadnienia wybrane*, red. J. Gołaczyński, J. Mazurkiewicz, J. Turłukowski, D. Karłuta, Wrocław 2015, s. 265–266.

wobec tego surogat dokumentu potwierdzającego śmierć człowieka⁸. Bezpośrednim celem postępowania o stwierdzenie zgonu i postępowania o uznanie za zmarłego jest więc stworzenie sytuacji, w której powstanie możliwość wykazania, że nastąpił skutek wygaśnięcia podmiotowości określonej osoby fizycznej pociągający za sobą ustanie zdolności prawnej⁹, a ponadto wiążącego ustalenia chwili, w której miałyby do tego dojść (art. 31 k.c. i art. 538 k.p.c.). W związku z tym postępowania te służą w istocie udokumentowaniu śmierci jako zdarzenia prawnego i określeniu w ten sposób stanu cywilnego osoby fizycznej (art. 2 ust. 1 p.a.s.c.). Zmiana stanu cywilnego w tym zakresie wywołuje rozległe skutki prawne w sferze stosunków osobistych, rodzinnych i majątkowych¹⁰, prowadząc do ich wygaśnięcia¹¹, przekształcenia¹² albo przejścia na inne osoby¹³. W braku możliwości prawnego potwierdzenia śmierci w dziedzinie tych stosunków powstaje stan niepewności, który niekorzystnie oddziałuje na sytuację osoby nieobecnej, jak również negatywnie wpływa na sferę prawną podmiotów, które w różny sposób mogą być wwiązane w tę sytuację¹⁴. Przeprowadzenie postępowania o stwierdzenie zgonu albo o uznanie za zmarłego pozwala na wyjaśnienie utrzymującego się w tej mierze stanu niepewności i przystąpienie do uregulowania treści stosunków prawnych osoby zmarłej albo uznanej za zmarłą¹⁵, co przyczynia się do zwiększenia bezpieczeństwa obrotu i zapewnia ochronę jego uczestnikom. Stanowi to dalszy cel tych postępowań.

3. Postępowania o stwierdzenie zgonu oraz o uznanie za zmarłego znajdują zastosowanie w braku możliwości wydania karty zgonu i sporządzenia aktu zgonu w zwykłym trybie. Oba te postępowania mają w związku z tym charakter subsydiarny w stosunku do postępowania o sporządzenie aktu zgonu. Podstawy do ich wszczęcia powstają, jeżeli wystąpiły przeszkody do przeprowadzenia badania pośmiertnego, lecz fakt śmierci pozostaje nie-

⁸ W orzeczeniu z 6.11.1950 r., Ł.C. 383/50, OSN 1951/4, poz. 45, SN przyjął, że postanowienie sądu o uznaniu za zmarłego zastępuje dowód śmierci.

⁹ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 66.

¹⁰ Szerzej W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 108 i n.

¹¹ Por. np. art. 101 § 2, art. 266, 299, 445 § 3, art. 645 § 1, art. 691 § 3, art. 748, 905 k.c., art. 55 i 139 k.r.o., art. 63¹ § 1 k.p.

¹² Por. np. art. 691 § 5, art. 872, 911 k.c.

¹³ Por. np. art. 301 § 2, art. 691 § 1 i 2, art. 831 § 1, art. 922 § 1 k.c.

¹⁴ W. Zylber, *Unifikacja... (jej zalety i braki)*, s. 41.

¹⁵ S. Strzelbicki, *Stosunki prawne nieobecnych i zaginionych*, Warszawa 1946, s. 28; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 66; K. Mularski, *Instytucja uznania za zmarłego na tle historycznym. Zarys problematyki*, „Ius Novum” 2007/1, s. 131; S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 21–22 i 84–85; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2021, s. 167.

wątpliwy albo przez określony czas brak wiadomości o osobie, która zaginęła. Ze względu na te uwarunkowania dla sądowego stwierdzenia zgonu nie jest konieczne, aby śmierć była okolicznością całkowicie pewną, a w przypadku uznania za zmarłego nastąpienie tego skutku z założenia musi być wątpliwe. Może się wobec tego zdarzyć, że ustalenia faktyczne przyjęte za podstawę prawomocnego postanowienia orzekającego stwierdzenie zgonu albo uznanie za zmarłego okażą się w jakimś stopniu niezgodne ze stanem rzeczywistym. Niezbędne jest w tej sytuacji istnienie mechanizmów pozwalających na skorygowanie treści stosunków prawnych w zakresie, w jakim jest ona określana przez sądowe stwierdzenie zgonu albo uznanie za zmarłego. Osiągnięciu tego celu służy tryb postępowania o uchylenie prawomocnych postanowień wydanych w tym przedmiocie (art. 539 i n. k.p.c.). W ramach tego trybu istnieje możliwość uchylenia tych postanowień w razie osobistego stawienia się w sądzie osoby, którą uznano za zmarłą albo co do której został stwierdzony zgon, a także w wypadku przeprowadzenia innego dowodu, który będzie potwierdzał, że osoba ta pozostaje przy życiu. Tryb ten ma również zastosowanie w razie udowodnienia innej chwili śmierci niż oznaczona w postanowieniu o uznaniu za zmarłego albo stwierdzającego zgon. W innych przypadkach brak zgodności tych postanowień ze stanem rzeczywistym lub prawnym może zostać usunięty w drodze skargi o wznowienie postępowania, w którym takie postanowienie zostało wydane (art. 524 § 1 k.p.c.)¹⁶.

4. Podmiotowość prawna jest wyznacznikiem pozycji jednostki w stosunkach społecznych i należy do podstawowych kategorii określających status człowieka, aczkolwiek stanowią o tym wprost tylko niektóre akty prawne regulujące ochronę tego statusu¹⁷. Przymiot podmiotowości prawnej umożliwia czynne i bierne uczestniczenie w życiu politycznym, gospodarczym, społecznym i rodzinnym. W przypadku człowieka źródłem podmiotowości prawnej jest jego przyrodzona i niezbywalna godność, do czego wyraźnie nawiązuje brzmienie art. 30 Konstytucji¹⁸. Przepis ten, przewidując, że godność jest wartością nienaruszalną, której poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych, ustanawia zakaz podejmowania działań traktujących człowieka

¹⁶ Bliżej pkt 10.6.

¹⁷ Do wyjątków pod tym względem należy art. 6 Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 10.12.1948 r. w Paryżu oraz art. 16 MPPOiP, który przewiduje, że każdy ma prawo do uznawania wszędzie jego podmiotowości prawnej.

¹⁸ L. Bosek [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–86*, red. L. Bosek, M. Safjan, Warszawa 2016, s. 748–749; T. Chauvin, *Godność człowieka jako źródło podmiotowości prawnej i granica władzy*, EP 2019–2020/1, s. 7.

w sposób przedmiotowy i prowadzących od odpodmiotowania jego osoby¹⁹. Stwierdzenie zgonu, jak i uznanie za zmarłego, ze względu na to, że pozbawiają człowieka podmiotowości prawnej, są aktami jego depersonifikacji. Nie może to jednak uzasadniać wniosku, że obie te instytucje kolidują z wyrażoną w art. 30 Konstytucji RP zasadą nienaruszalności godności człowieka i bezwzględnego obowiązku jej poszanowania oraz ochrony. Podstawą stwierdzenia zgonu jest niewątpliwość śmierci, a podstawą uznania za zmarłego – długotrwały stan braku wiedzy o losie osoby, która zaginęła. Godność jako przymiot przyrodzony człowiekowi gaśnie natomiast z chwilą ustania życia. Postanowienia orzekające stwierdzenie zgonu albo uznanie za zmarłego nie mogą wobec tego od strony konstrukcyjnej naruszać ludzkiej godności, ponieważ podstawę ich wydania stanowi ustalenie, że skutek śmierć człowieka jest niewątpliwy albo że nie istnieją dowody życia²⁰.

Nie można jednak twierdzić, że postępowania w przedmiocie stwierdzenia zgonu lub uznania za zmarłego nie stwarzają niebezpieczeństwa nieuprawnionej ingerencji w sferę godności jednostki, która w świetle standardu konstytucyjnego jest nienaruszalna. Tego rodzaju skutek powstaje w razie stwierdzenia zgonu albo uznania za zmarłą osoby, która pozostaje przy życiu. Istniejące w tej mierze ryzyko jest dostrzegane przez prawodawcę, który w takiej sytuacji w art. 542 i 543 k.p.c. przewiduje obowiązek uchylenia postanowienia orzekającego stwierdzenie zgonu albo uznanie za zmarłego mimo jego prawomocności²¹. W związku z tym postępowania prowadzone w tym przedmiocie powinny cechować się wysokim poziomem gwarancji, które ograniczą do minimum powstające zagrożenia dla należytego poszanowania ludzkiej godności. Gwarancje te wiążą się z przekazaniem spraw o stwierdzenie zgonu i uznanie za zmarłego do właściwości sądów, które działają w tym zakresie jako organy władzy sądowniczej sprawującej wymiar sprawiedliwości (art. 175 Konstytucji RP)²², a także z wymogiem od-

¹⁹ Por. orzeczenia TK: z 15.10.2002 r., SK 6/02, OTK-A 2002/5, poz. 65; z 7.03.2007 r., K 28/05, OTK-A 2007/3, poz. 24; z 30.09.2008 r., K 44/07, OTK-A 2008/7, poz. 126; z 9.07.2009 r., SK 48/05, OTK-A 2009/7, poz. 108; z 10.12.2013 r., U 5/13, OTK-A 2013/9, poz. 136; z 25.07.2013 r., P 56/11, OTK-A 2013/6, poz. 85; z 22.07.2015 r., SK 20/14, OTK-A 2015/7, poz. 115.

²⁰ Co świadczy o nikłości nadziei na pojawienie się osoby zaginionej, por. W. Zylber, *Unifikacja... (jej zalety i braki)*, s. 42.

²¹ Czego skutki w piśmiennictwie zostały określone metafizycznym mianem pewnego rodzaju „zmartwychwstania”; por. A.W., *Uznanie...*, s. 31; A.W., *Postępowanie w sprawie uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu*, cz. 1, DPP 1946/2, s. 22.

²² M. Walasik, *Konstytucyjna koncepcja sądowego wymiaru sprawiedliwości* [w:] *Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi K. Lubińskiemu*, s. 843–844. Co do uznania za zmarłego K. Lubiński, *Istota i charakter prawny działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym*, Toruń 1985,

powiedniego (rzetelnego) ukształtowania postępowań sądowych prowadzonych w tych sprawach.

Standard odpowiedniego (rzetelnego) ukształtowania postępowania sądowego jest elementem składowym konstytucyjnej metazasady prawa do sądu, której źródło stanowi art. 45 Konstytucji RP. Standard ten zakłada, że sposób organizacji i unormowania postępowania sądowego powinien uwzględniać specyfikę rozpatrywanych w nim spraw²³. Założenie to leży u podstaw wprowadzenia w postępowaniu cywilnym podziału na procesowy i nieprocesowy tryb postępowania rozpoznawczego²⁴. Prawodawca korzysta ze swobody wyboru, który spośród różnych modeli postępowania cywilnego powinien być właściwy do rozpatrywania spraw określonego rodzaju, niemniej jednak normatywne ujęcie zastosowanego modelu musi spełniać podstawowe wymagania, do których zalicza się efektywność i spójność tworzących ten model mechanizmów procesowych²⁵. W tym kontekście reżim postępowania sądowego, w którym jest rozpatrywana określona sprawa cywilna, może podlegać kontroli pod względem odpowiedniego przystosowania do jej charakteru, a tym samym co do zgodności z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Ocena dokonywana w tym zakresie powinna zmierzać do ustalenia, czy środki przewidziane w postępowaniu wskazanym przez ustawę jako właściwe do rozpoznania sprawy cywilnej są wystarczające do zapewnienia efektywnej realizacji wolności, praw lub interesów, które stanowią w tej sprawie przedmiot ochrony.

5. W nauce trwa dyskusja nad kryteriami uzasadniającymi kierowanie spraw do rozpatrzenia w postępowaniu nieprocesowym, a w tym zakresie są zgłaszane propozycje obejmujące zróżnicowany katalog podstaw, które uważane są za miarodajne²⁶. Przekazanie spraw o uznanie za zmarłego oraz

s. 236; K. Lubiński, *Pojęcie wymiaru sprawiedliwości w świetle Konstytucji RP i standardów międzynarodowych* [w:] *Księga ku czci Profesora T. Erecińskiego*, t. 2, s. 2844–2845; K. Lubiński [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021, s. 316; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 69–70. Odmienne co do postępowania o stwierdzenie zgonu K. Lubiński, *Istota...*, s. 239; K. Lubiński [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021, s. 324, który uznaje, że w tym zakresie sąd wykonuje czynności pomocnicze wymiaru sprawiedliwości, wskazując, że postępowanie to wchodzi w grę, gdy śmierć danej osoby jest niewątpliwa, ale nie sporządzono aktu zgonu, w związku z czym wydane przez sąd orzeczenie jest tylko surogatem nieistniejącego aktu zgonu; podobnie A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 70.

²³ K. Osajda, *Zasada sprawiedliwości proceduralnej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 439.

²⁴ M. Walasik, *Profil i zakres postępowania nieprocesowego*, GSP 2022/5, s. 68–69.

²⁵ Por. wyrok TK z 14.03.2018 r., P 7/16, OTK-A 2018, poz. 14.

²⁶ W ostatnim czasie M. Walasik, K. Markiewicz, *Założenia wstępne dotyczące przepisów o postępowaniu nieprocesowym w nowym Kodeksie postępowania cywilnego przyjęte przez zespół*

spraw o stwierdzenie zgonu do rozpoznania w trybie nieprocesowym nastąpiło w drodze decyzji legislacyjnej, której wyrazem są art. 526 i 535 k.p.c. Podstawę tej decyzji stanowi ocena, że postępowanie nieprocesowe jest w szerszym stopniu przystosowane do specyfiki tego rodzaju spraw aniżeli tryb procesowy. Generalnie wynika to z zasadniczo większej elastyczności w kształtowaniu przez sąd struktury podmiotowej, przebiegu i wyniku postępowania nieprocesowego, a także możliwości odpowiedniego uregulowania w odrębnych przepisach koniecznych zagadnień szczegółowych²⁷. Natomiast ze względu na swą specyfikę sprawy o uznanie za zmarłego oraz o stwierdzenie zgonu nie mają na celu realizacji wyłącznie indywidualnego (prywatnego) interesu podmiotów, które biorą w nich udział, lecz przedmiotem ochrony w tych sprawach jest także szerszy interes, w tym interes ponadindywidualny (publiczny)²⁸. Postępowania o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu dotyczą stanu cywilnego i sytuacji prawnej osoby zaginionej lub której śmierć uważana jest za niewątpliwą. Osoby te nie mogą uczestniczyć w tych postępowaniach, w związku z czym zachodzi potrzeba stworzenia skutecznych gwarancji pozwalających na zachowanie ich praw. Celem uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu jest również określenie stanu cywilnego w zakresie dotyczącym ustania podmiotowości prawnej człowieka. Wykracza to poza sferę objętą autonomią woli jednostek, ponieważ podmiotowość prawna, będąca emanacją osobistej godności człowieka, ma charakter nienaruszalny i jest objęta obowiązkiem poszanowania i ochrony ze strony władz publicznych (art. 30 Konstytucji RP). Poza tym ustalenie podstaw wygaśnięcia podmiotowości prawnej w postępowaniach o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu jest dokonywane ze skutkiem w stosunku do wszystkich uczestników obrotu.

problemowy Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego do spraw postępowania cywilnego, PS 2012/9, s. 102 i n.; S. Cieślak, *Powiązania*, s. 176–178; K. Lubiński, *Teoretyczne a legislacyjne podstawy przekazywania spraw do procesu i postępowania nieprocesowego w nowym Kodeksie postępowania cywilnego* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*, red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, Sopot 2016, s. 22 i n.; P. Rylski, *Uczestnik*, s. 84 i n.; E. Gapska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 59 i n., wraz z dalszą powołaną w tych pracach literaturą.

²⁷ A. Miączyński, *Specyfika postępowania nieprocesowego* [w:] *Księga ku czci Profesora J. Jodłowskiego*, s. 413.

²⁸ H. Konic, *Prawo osobowe. Wykład porównawczy na tle prawodawstw obowiązujących w Polsce w zestawieniu z Kodeksem szwajcarskim. Część pierwsza*, Warszawa 1924, s. 43; W. Zylber, *Unifikacja... (jej zalety i braki)*, s. 42; W. Zylber, *Unifikacja przepisów o uznaniu za zmarłego i stwierdzeniu zgonu (dokończenie)*, PiP 1946/2, s. 45; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 69; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 167; wcześniej w tym kierunku także A.J. Hibl, *Ustawa z dnia 16. Lutego 1883 roku o postępowaniu w celu uznania za zmarłego i udowodnienia śmierci. Z historycznym wstępem, ustawodawczymi motywami i oryginalnym tekstem*, Lwów 1883, s. 22.

Zapewnienie ładu i bezpieczeństwa prawnego w tej dziedzinie jest obowiązkiem państwa i także leży w interesie publicznym (społecznym). Względy te w sposób bezpośredni przemawiają za rozpatrywaniem spraw z tego zakresu w trybie postępowania nieprocesowego²⁹.

Przedstawiona specyfika spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu powoduje, że w postępowaniu prowadzonym w tych sprawach konieczne jest zmodyfikowanie w porównaniu z procesem wpływu zasad kontryktoryjności i dyspozycyjności na organizację czynności sądu, co również można zaliczać do cech, które znamionują sprawy należące do drogi postępowania nieprocesowego³⁰. Potrzeba zabezpieczenia praw osoby zaginionej albo której śmierć uważana jest za niewątpliwą, jak również relatywnie wysokie nasilenie interesu publicznego wskazują na konieczność odejścia w postępowaniu o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu od kontryktoryjnego modelu gromadzenia materiału faktycznego i dowodowego (art. 6 § 2 i art. 232 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) i przyjęcia, że w tej sferze sąd powinien podejmować działania z urzędu oraz stosować metody śledcze³¹. Poza tym podstawy uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu, w tym reguły oznaczania chwili śmierci (art. 31 § 2 i art. 32 k.c. oraz art. 538 k.p.c.), zostały poddane ścisłej reglamentacji prawnej. Normy z tego zakresu w sposób precyzyjny wyznaczają niektóre elementy orzeczenia w przedmiocie uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu. Wobec tego sąd w postępowaniu prowadzonym w tych sprawach nie może być związany żądaniem uczestników co do sposobu rozstrzygnięcia i musi dysponować pewną swobodą w kształtowaniu treści postanowienia w nawiązaniu do wyników postępowania dowodowego, mimo że postępowanie to jest wszczynane na wniosek, który wyznacza granice orzekania co do wskazanego

²⁹ A. Miączyński, *Specyfika...*, s. 417–418; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 20–21; M. Walasik, K. Markiewicz, *Założenia...*, s. 102. K. Lubiński, *Teoretyczne...*, s. 52–53, w odniesieniu do spraw o uznanie za zmarłego wskazuje, że stanowi to konsekwencję braku sporu o prawo i konstytutywnego charakteru czynności sądu, który w tych sprawach współdziała przy powstawaniu, zmianie lub zniesieniu stosunku prawnego. Określenie, czy w sprawach o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu nie występuje spór o prawo, wymaga jednak relatywizacji do okoliczności konkretnego postępowania. Dopiero bowiem po wszczęciu postępowania można ustalić, czy jego uczestnicy nie zajmują sprzecznych stanowisk co do istnienia faktycznych i prawnych podstaw uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu oraz oznaczenia chwili śmierci. Możliwość powstania sporu o prawo w sprawach o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu co do samej zasady wyklucza A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 68–69.

³⁰ A. Miączyński, *Specyfika...*, s. 418; M. Walasik, K. Markiewicz, *Założenia...*, s. 102–103; K. Lubiński [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021, s. 98 i 103; wyrok TK z 14.03.2018 r., P 7/16, OTK-A 2018, poz. 14, pkt 6.3.

³¹ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 69 (odmiennie jednak s. 140–142); M. Walasik, *System(y) gromadzenia materiału w postępowaniu nieprocesowym* [w:] *Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu J. Gudowskiemu*, s. 642–643.

w nim podmiotu³². Stworzenie przestrzeni do podejmowania przez sąd w tej sferze działań z urzędu służy zapewnieniu możliwości wydania w sprawie orzeczenia, które pod względem treści będzie odpowiadało ustalonym faktom oraz miarodajnemu prawu. Zasady kontrydiktoryjności i dyspozycyjności w modelu obowiązującym w procesie nie mogą być również stosowane w postępowaniu o uchylenie postanowienia orzekającego uznanie za zmarłego albo stwierdzenie zgonu. Zgodnie z art. 541 § 1 k.p.c. sąd jest uprawniony do wszczęcia postępowania w tym przedmiocie także z urzędu. W konsekwencji w toku tego postępowania na sądzie spoczywa obowiązek zebrania niezbędnego materiału faktycznego i dowodowego, a następnie wydania rozstrzygnięcia dostosowanego do wyników przeprowadzonego postępowania³³.

Samodzielnym powodem przekazania spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu do rozpoznania w trybie nieprocesowym jest także ich potencjalna struktura podmiotowa. Sprawy te powstają na tle sytuacji prawnych, w których brak podmiotu, przeciwko któremu należałoby kierować żądanie uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu. Stan, w którym człowiek zaginął albo jego śmierć jest niewątpliwa, nie kreuje bowiem przymusowo po niczyjej stronie biernego zainteresowania. Stosunki, których dotyczy wynik sprawy o uznanie za zmarłego lub stwierdzenia zgonu, pod względem konstrukcyjnym nie mają wobec tego dwustronnego charakteru, a w związku z tym interesy podmiotów, które powinny brać udział w tych sprawach, nie muszą być ukierunkowane przeciwstawnie, lecz mogą pozostawać w całości lub w jakiejś części zbieżne³⁴. Uzasadnia to ukształtowanie postępowania w sprawach o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu według wzorca, który charakteryzuje zasadę uczestnictwa, a nie zasadę dwustronności. Postępowanie nieprocesowe w porównaniu z procesem zapewnia korzystniejsze warunki do urzeczywistnienia zasady uczestnictwa³⁵, a w szczególności możliwość elastycznego ustalania podmiotowej struktury tego postępowania (por. art. 510 k.p.c.) pozwala na rozpoznawanie w nim spraw, w których zainteresowanym jest tylko jedna osoba³⁶ bądź wiele osób, także przy braku

³² K. Markiewicz, *Zasady*, s. 152, 191 i 205. Potwierdzeniem tego jest art. 534 k.p.c., zgodnie z którym jeżeli w toku postępowania o uznanie za zmarłego okaże się, że śmierć zaginionego jest niewątpliwa, sąd ma obowiązek przeprowadzić dalsze postępowanie z urzędu według przepisów o postępowaniu o stwierdzenie zgonu.

³³ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 142; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 111; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu w postępowaniu cywilnym* [w:] *Księga dedykowana Profesorowi A. Oleszce*, s. 326.

³⁴ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 69.

³⁵ P. Rylski, *Uczestnik*, s. 86 i n.

³⁶ A. Miączyński, *Specyfika...*, s. 417; M. Walasik, K. Markiewicz, *Założenia...*, s. 104.

przeciwstawności ich interesów³⁷. Sytuacja prawna związana z koniecznością uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu jest ze swej natury otwarta pod względem podmiotowym. Wynik sprawy prowadzonej w tym przedmiocie może dotyczyć sfery prawnej tylko jednej osoby albo ich większej grupy. Także względ na tę specyfikę stanowi podstawę skierowania tych spraw na drogę postępowania nieprocesowego.

2. PERSPEKTYWA HISTORYCZNA

2.1. POCZĄTKI I KIERUNEK EWOLUCJI

6. Stan niepewności co do losów osoby, której ani życia, ani śmierci nie można potwierdzić ze względu na zaginięcie bez wieści, musiał towarzyszyć ludzkości od zarania. W chwili nawiązania przez człowieka więzi społecznych stan ten uzyskał wpływ na powstające w tej mierze relacje. Z kolei poddanie ich reglamentacji prawnej spowodowało, że brak pewności co do sytuacji osoby zaginionej przeniósł się także do sfery stosunków regulowanych przez prawo. Unormowania z tego zakresu, które obowiązują współcześnie, ukształtowały się w drodze rozciągniętej w czasie ewolucji. Najstarsze źródła nawiązywały do stanu długotrwałej nieobecności poprzez określenie okoliczności, w których możliwe stawało się zawarcie przez kobietę nowego związku małżeńskiego w razie zaginięcia męża³⁸. Również prawo rzymskie nie normowało w sposób kompleksowy sytuacji osób, których losy nie były znane. Pod rządami tego prawa podmiotowość osób fizycznych gasła wraz ze śmiercią, przy czym wątpliwości co do faktu i daty śmierci rozstrzygał sędzia w toku postępowania sądowego³⁹. W szczególności prawo to nie określało, pod jakimi warunkami dopuszczalne jest ustalenie, że osoba nieobecna nie żyje⁴⁰.

³⁷ K. Lubiński, *Teoretyczne...*, s. 54–56.

³⁸ A. Bartoszewicz, *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu (geneza, rozwój instytucji i postępowania)*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2007/7.2, s. 148, przypis 4; M. Kowalczyk, *Uznanie za zmarłego zaginionych uczestników wojen w aktach normatywnych Królestwa Prus i Drugiej Rzeszy Niemieckiej*, Poznań 2013 (rozprawa doktorska), s. 12.

³⁹ F. Zoll, *Pandekta czyli nauka rzymskiego prawa prywatnego z krótkim uwzględnieniem historycznego rozwoju pojedynczych jego instytucji*, t. 1, *Część ogólna i Prawo rzeczowe*, Kraków 1888, s. 60–61; K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1978, s. 178.

⁴⁰ Por. M. Kowalczyk, *Uznanie...*, s. 13 i 15. Wyjątek pod tym względem stanowiły rozwiązania dotyczące jeńców wojennych oraz małżeństw osób zaginionych na wojnie; por. K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie...*, s. 181–182; A. Bartoszewicz, *Uznanie...*, s. 147–148; M. Kowalczyk, *Uznanie...*, s. 13–15.

Poczynienie takiego ustalenia pozostawione było swobodnej ocenie sędziego uwzględniającej wszystkie okoliczności rozpatrywanego przypadku.

7. Stan ten uległ zmianie w dobie średniowiecza, a u jego schyłku ostatecznie ukształtowały się dwa systemy regulacji skutków długotrwałej nieobecności osoby, o której życiu lub śmierci nie było żadnej informacji. Najpierw pod wpływem prac glosatorów rozpowszechniła się zasada, przejęta następnie przez prawo niektórych państw niemieckich, że osoba zaginiona może zostać uznana za zmarłą w chwili osiągnięcia przez nią wieku, który stanowi granicę życia biologicznego człowieka. Za wzorem prawa rzymskiego granica ta była najpierw oznaczana na 100 lat⁴¹, a następnie została skrócona do 70 lat⁴². Wedle konkurencyjnego rozwiązania, sięgającego korzeniami XVI-wiecznego prawa francuskiego i rozwijanego także w prawodawstwie niektórych państw niemieckich, możliwość uznania za zmarłego była uzależniona od upływu – różnie określanego pod względem długości – terminu, którego bieg należało liczyć od ostatniej wiadomości o życiu osoby zaginionej⁴³. Początkowo zastosowanie każdego z tych systemów stwarzało możliwość stwierdzenia w toku prowadzonej sprawy i na potrzeby jej rozstrzygnięcia, że osoba zaginiona nie żyje.

W późniejszym okresie były natomiast ustanawiane samodzielne postępowania, których główny cel polegał na wyjaśnieniu sytuacji zaginionej i wydaniu orzeczenia w przedmiocie uznania go za osobę nieżyjącą⁴⁴. Za prekursorskie pod tym względem uważane jest przyjęte w Prusach rozporządzenie z 27.10.1763 r. o zarządzaniu majątkiem w razie nieobecności i uznaniu nieobecnego za zmarłego⁴⁵, w którym możliwość wydania orzeczenia o uznaniu za zmarłego została uzależniona od trzykrotnego wezwania zaginionej przez publiczne ogłoszenie⁴⁶. Standard ten z czasem upowszechnił się także w innych państwach.

8. Również średniowieczne, jak też nowożytne prawo polskie przewidywało możliwość uznania za zmarłego w razie braku dowodu śmierci. Doty-

⁴¹ F. Zoll, *Pandekta...*, s. 61.

⁴² Pod wpływem brzmienia psalmu 90 wers 10 o treści: „Czas naszego życia to lat siedemdziesiąt, a gdy siły służą – lat osiemdziesiąt” (*Biblia poznańska*, tłum. K. Markłowski.); por. F. Zoll, *Pandekta...*, s. 61; W. Zylber, *Unifikacja... (jej zalety i braki)*, s. 42; M. Kowalczyk, *Uznanie...*, s. 16–17.

⁴³ W. Zylber, *Unifikacja... (jej zalety i braki)*, s. 42; M. Kowalczyk, *Uznanie...*, s. 18–19.

⁴⁴ W. Zylber, *Unifikacja... (jej zalety i braki)*, s. 42.

⁴⁵ *Verordnung, wie es wegen der Abwesenden mit der Güter- und Vermögens-Verwaltung zu halten; item wenn ein Abwesender für todt zu achten sey*, Novum Corpus Constitutionum Prussico-Brandenburgensium Praecipue Marchicarum (...), Band 3, 1763, no. 77, s. 315 i n.

⁴⁶ M. Kowalczyk, *Uznanie...*, s. 23–24 i 52.

czyło to zaginionych oraz osób, które znalazły się w okolicznościach poważnie zagrażających ich życiu, jeżeli w jakimś okresie nie było o nich żadnej wiadomości⁴⁷. Domniemanie, że nastąpiła śmierć, umożliwiała przede wszystkim ponowne zamążpójście oraz przejście majątku na spadkobierców, aczkolwiek przy zastrzeżeniu odwołalności tych skutków na wypadek ustalenia, że zaginiony pozostawał przy życiu. W prawie polskim nie ukształtowały się jednak jednolite podstawy sankcjonowania stanu nieobecności, w szczególności różnie określano długość terminu, którego upływ był konieczny, aby osoba zaginiona mogła zostać uznana za nieżyjącą⁴⁸. Stwierdzenie, że nastąpiła domniemana śmierć, zamieszczane było w aktach sądowych⁴⁹. Zdarzało się również, że wystąpienie skutku śmierci podlegało ustaleniu przez króla⁵⁰.

2.2. OKRES ZABORÓW

9. Na ziemiach polskich w okresie braku samodzielnej państwowości regulacje dotyczące postępowania w przedmiocie określenia statusu osób, których śmierci nic nie potwierdzało, były kształtowane przez obce prawodawstwo. Na obszarach znajdujących się pod zaborem pruskim obowiązywała Powszechna Ordynacja Sądowa dla Państw Pruskich (*Allgemeine Gerichtsordnung für die Preussischen Staaten – ARO*) z 1793 r., która w tytule XXXVII części pierwszej zawierała przepisy „O postępowaniu przeciw osobom z pobytu niewiadomym czyli znikłym”⁵¹. Regulację procesową z tego

⁴⁷ P. Dąbkowski, *Prawo prywatne polskie*, t. 1, Lwów 1910, s. 107; J. Rafacz, *Dawne prawo sądowe polskie w zarysie*, Warszawa 1936, s. 180; A. Bartoszewicz, *Uznanie...*, s. 150.

⁴⁸ P. Dąbkowski, *Prawo...*, s. 108–109; J. Rafacz, *Dawne...*, s. 180–181; A. Bartoszewicz, *Uznanie...*, s. 150–151; pod wpływem prawa kanonicznego termin ten był wydłużany nawet do 40 lat. W Zbiorze Praw Sądowych Andrzeja Zamoyskiego w art. 22 § 14 i § 21 części pierwszej projektowano, że w razie wyjazdu właściciela „z dóbr” sąd ustanawiał sekwestr na tych dobrach, jeżeli właściciel żadnej osobie przez rok i sześć niedziel nie uczynił wiadomości (por. *Zbiór praw sądowych na mocy konstytucji roku 1776 przez J. W. Andrzeja Zamoyskiego EX Kanclerza Koronnego, Kawalera Orderu Orła Białego ułożony y na Sejm roku 1778. podany. Część I*, Warszawa 1778, s. 68 i 70). Po 20 latach sekwestru w braku wiadomości o życiu właściciela („nieprzytomnego w dobrach”) sąd miał oddawać majątek spadkobiercom (por. E. Borkowska-Bagieńska, *Zbiór Praw Sądowych Andrzeja Zamoyskiego*, Poznań 1986, s. 152). Z kolei w projekcie Kodeksu Stanisława Augusta „nieprzytomność jednego z małżonków nadzwyczajnie długa, bez dania o sobie wiadomości” uwalniała drugiego małżonka od związku małżeńskiego (S. Borowski, *Kodeks Stanisława Augusta. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1938, s. 137; W. Szafrąński, *Kodeks Stanisława Augusta*, Poznań 2007, s. 222).

⁴⁹ P. Dąbkowski, *Prawo...*, s. 111.

⁵⁰ J. Rafacz, *Dawne...*, s. 181.

⁵¹ Por. *Powszechna Ordynacja Sądowa dla Państw Pruskich. Część pierwsza. Porządek procesu*, Poznań 1824, s. 906–911.

zakresu uzupełniały przepisy ustanowione w tytule XVIII „O opiekach i kuratelach” w części drugiej Powszechnego Prawa Krajowego dla Państw Pruskich (Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten – ALR) z 1794 r.⁵² Uznanie za zmarłego przez sąd mogło nastąpić, jeżeli w okresie co do zasady 10 lat nie było wiadomości o życiu lub śmierci nieobecnego, przy czym żądanie w tym zakresie mogli złożyć najbliżsi krewni, a w razie ich braku – opiekun na polecenie sądu (§ 823 i 824 tytuł XVIII część druga ALR). Skarga była kierowana przeciwko nieobecnemu oraz jego nieznanym spadkobiercom i podlegała wywieszeniu w sądzie, w którego okręgu nieobecny ostatnio przebywał lub gdzie zamieszkiwała jego rodzina. Publiczne wezwanie nieobecnego i jego nieznanymi spadkobierców do zgłoszenia się w sądzie było sześciokrotnie publikowane w dziennikach ogłoszeń w odstępach 1,5-miesięcznych (§ 6 tytuł XXXVII część pierwsza AGO). Orzekanie w przedmiocie „deklaracji śmierci” stawało się możliwe, jeżeli po wezwaniach i upływie 9 miesięcy nieobecny nie stawiał się w sądzie⁵³, a zainteresowany pod przysięgą zeznał, że nie odebrał żadnej wiadomości o życiu lub miejscu pobytu nieobecnego (§ 9–11 tytuł XXXVII części pierwszej AGO)⁵⁴. Pod koniec XIX w. unormowania te zostały zastąpione regulacją zawartą w § 960–976 niemieckiego Kodeksu postępowania cywilnego (Civilprozeßordnung) z 1877 r. w brzmieniu obowiązującym od 1.01.1900 r.⁵⁵ W świetle tych przepisów sądem właściwym do uznania za zmarłego był sąd, w którego okręgu osoba zaginiona miała ostatnie miejsce zamieszkania (§ 961). Wniosek mógł zostać złożony przez każdego, kto miał interes prawny w uznaniu za zmarłego (§ 962), a każdy uprawniony do złożenia wniosku mógł przystąpić do postępowania (§ 967). Przed wszczęciem postępowania wnioskodawca obowiązany był uprawdopodobnić fakty stanowiące podstawę wniosku (§ 963). W toku postępowania publicznie wzywano zaginionego do zgłoszenia się w terminie co najmniej 6 miesięcy, podobnie jak wszystkie inne osoby, które mogły udzielić wiadomości o życiu albo śmierci zaginionego (§ 964 i 965). Postępowanie miało

⁵² Por. *Powszechne Prawo Kraiowe dla Państw Pruskich. Część druga. Tom drugi*, Poznań 1926, s. 351 i n.

⁵³ Publiczne wezwanie nieobecnego i jego nieznanymi spadkobierców nie było konieczne, gdy od jego oddalenia się lub ostatniej o nim wiadomości upłynęło 40 lat (§ 854 tytuł XVIII części pierwszej ALR). Regulacje szczególne obowiązywały w tym zakresie także w przypadku postępowania o uznanie za zmarłego dotyczącego osób, które zaginęły w trakcie działań wojennych; por. M. Kowalczyk, *Uznanie...*, s. 136 i n.

⁵⁴ A. Bartoszewicz, *Uznanie...*, s. 154–156; M. Kowalczyk, *Uznanie...*, s. 27–28.

⁵⁵ Reichsgesetzblatt 1898/25, s. 410 i n.; A. Bartoszewicz, *Uznanie...*, s. 156–158 (podając, że zmiana ta obowiązywała od wejścia w życie tego Kodeksu); M. Kowalczyk, *Uznanie...*, s. 165–166 (powołując się na publikator obejmujący pierwotny tekst tego Kodeksu).

charakter inkwizycyjny, ponieważ sąd z urzędu przeprowadzał dochodzenie konieczne do ustalenia stanu faktycznego sprawy oraz dopuszczał dowody, które uznał za potrzebne (§ 968). Uznanie za zmarłego mogło zostać orzeczone wyłącznie na podstawie faktów uznanych za udowodnione (§ 970). Orzeczenie w tym przedmiocie mogło zostać zakwestionowane w drodze skargi także wtedy, gdy uznanie za zmarłego nastąpiło w sposób nieprawidłowy lub nieprawidłowo został ustalony czas śmierci zaginionego. Do wniesienia skargi na tej podstawie był uprawniony każdy, kto miał w tym interes prawny (§ 973 i 974)⁵⁶.

10. Na terenach objętych zakresem zastosowania prawa austriackiego sądowy tryb określenia statusu osób, których śmierci nie można było stwierdzić, został gruntownie zreformowany w ustawie z 16.02.1883 r. w sprawie postępowania w celu uznania za zmarłego i przeprowadzenia dowodu śmierci (*Gesetz betreffend das Verfahren zum Zwecke der Todeserklärung und der Beweisführung des Todes*)⁵⁷. Ustawa ta weszła w życie 1.03.1883 r. i zgodnie z § 11 ust. 2 znajdowała zastosowanie także do postępowań będących w toku⁵⁸. W świetle jej postanowień właściwy do uznania nieobecnego za zmarłego był sąd, w którego okręgu nieobecny miał ostatnie miejsce zamieszkania, a w jego braku – ostatnie miejsce pobytu (§ 1). Postępowanie było prowadzone z zastosowaniem ogólnych regulacji postępowania sądowego w sprawach bezspornych⁵⁹ (§ 2), przy czym wszystkie okoliczności faktyczne podlegały badaniu drogą dochodzenia z urzędu, a żądający uznania za zmarłego oraz inne osoby w razie potrzeby mogły zostać przesłuchane pod przysięgą (§ 3). W przypadku obawy, że upływ czasu uniemożliwi lub znacznie utrudni stwierdzenie faktów, można było żądać ich ustalenia poprzez zabezpieczenie i zebranie środków dowodowych przed złożeniem wniosku o uznanie za zmarłego (§ 4). Złożenie wniosku było natomiast możliwe na rok przed upływem okresów przewidzianych w prawie materialnym⁶⁰, lecz nie doty-

⁵⁶ Por. *Ustawa postępowania cywilnego dla Cesarstwa Niemieckiego z d. 30. Stycznia 1877 r.*, Warszawa–Poznań 1916, s. 273–276.

⁵⁷ Reichsgesetzblatt 1883/20.

⁵⁸ Miało to związek z tym, że bezpośrednim powodem jej uchwalenia był pożar w wiedeńskim Ringtheater, w którym w dniu 8.12.1881 r. zginęły co najmniej 384 osoby; bliżej A.J. Hibl, *Ustawa...*, s. 5–8 i 56–57; S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 24–25.

⁵⁹ Przewidzianych w § 1–19 Patentu cesarskiego z 9.08.1854 r. – Ustawa o postępowaniu sądowym w sprawach niespornych (*Gesetz über das gerichtliche Verfahren in Rechtsangelegenheiten außer Streitsachen*), Reichsgesetzblatt 1854/208.

⁶⁰ Regulował je § 24 austriackiego Kodeksu cywilnego (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*) z 1.06.1811 r., który w tym czasie stanowił, że w stosunku do nieobecnego lub tego, który zniknął, można było żądać uznania za zmarłego w przypadku: 1) kiedy od jego urodzenia lat osiemdziesiąt upłynęło, a miejsce jego pobytu od lat dziesięciu nie jest wiadome; 2) kiedy bez

czyło to uznanie za zmarłego nieobecnego, który znajdował się w bliskim niebezpieczeństwie śmierci, gdyż wówczas złożenie wniosku było dopuszczalne zaraz po zdarzeniu, które stanowiło zagrożenie dla życia. Uznanie za zmarłego nie mogło jednak zostać orzeczone przed upływem terminów określonych w prawie materialnym (§ 5). Po wszczęciu postępowania sąd ustanawiał kuratora w celu zastępowania osoby nieobecnej, który obowiązany był podjąć poszukiwania tej osoby (§ 6). W kolejnym stadium postępowania sąd wzywał edyktem do udzielenia wiadomości o nieobecności, wskazując, że rozpoznanie wniosku o uznanie za zmarłego nastąpi po upływie roku, a w przypadku nieobecnego, który znajdował się w bliskim niebezpieczeństwie śmierci – po upływie materialnego terminu 3 lat liczonego od dnia zdarzenia. Edykt był obwieszczany na tablicy sądowej oraz trzykrotnie w dzienniku przeznaczonym do urzędowych ogłoszeń, a fakultatywnie także w innych dziennikach (§ 7). W orzeczeniu uznającym za zmarłego wymagane było oznaczenie dnia domniemanej śmierci, przy czym w zależności od okoliczności mógł to być dzień ustalony na podstawie dowodów, a w braku takiej możliwości dzień, w którym upłynął termin uznania za zmarłego przewidziany w prawie materialnym (§ 8). Poza tym wniosek o uznanie za zmarłego mógł zostać połączony z wnioskiem o orzeczenie, że małżeństwo uważa się za rozwiązane. W takim wypadku obok kuratora dla nieobecnego sąd ustanawiał także obrońcę małżeństwa (§ 9)⁶¹.

Osobno zostało z kolei uregulowane postępowanie sądowe w celu przeprowadzenia dowodu śmierci (§ 10), które miało zastosowanie, jeżeli nie było możliwe udowodnienie śmierci nieobecnego za pomocą dokumentów urzędowych. W postępowaniu tym znajdowały zastosowanie przepisy regulujące postępowanie o uznanie za zmarłego, przy czym termin oznaczony w edyktach był ustalany przez sąd, lecz nie mógł być krótszy niż 3 miesiące. W rozstrzygnięciu wydawanym po przeprowadzeniu postępowania należało określić dzień, co do którego udowodniono, że jest dniem śmierci.

Na mocy ustawy z 31.03.1918 r.⁶² reżim postępowania został uzupełniony o § 10a–10c, które dotyczyły uchylenia i sprostowania uznania za zmarłego

względem na upływ czasu od jego urodzenia, nie ma o nim wiadomości przez zupełne lat trzydzieści; 3) kiedy w wojnie został ciężko raniony, albo kiedy znajdował się na okręcie, który się rozbił, lub w innym niebezpieczeństwie bliskiej śmierci, a od tego czasu nie znajduje się przez lat trzy; por. M. Zatorski, F. Kasperek, *Powszechna księga ustaw cywilnych dla wszystkich krajów dziedzicznych niemieckich Monarchji austrijackiej*, Cieszyn 1894, s. 32–33.

⁶¹ Por. także A. Bartoszewicz, *Uznanie...*, s. 159–161.

⁶² Reichsgesetzblatt 1918/129.

i dowodu śmierci⁶³. W świetle tych przepisów z żądaniem w tym przedmiocie mógł wystąpić każdy, kto miał interes prawny, w tym osoba uznana za zmarłą. Uwzględnienie tego żądania powinno nastąpić bez dalszego postępowania, jeżeli uznany za zmarłego stawiał się w sądzie osobiście, jeśli jego tożsamość („identyczność”) została stwierdzona ponad wszelką wątpliwość. Uchylenie lub sprostowanie uznania za zmarłego było skuteczne wobec wszystkich zainteresowanych oraz przeciwko nim. Reguły te należało stosować odpowiednio, gdy nieobecny, co do którego został przeprowadzony dowód śmierci, żył albo zmarł w innym dniu.

11. Z kolei na ziemiach znajdujących się pod zaborem rosyjskim w 1876 r.⁶⁴ weszła w życie ustawa z 20.11.1864 r. o sądowym postępowaniu cywilnym, wraz z którą moc obowiązującą uzyskała także ustawa postępowania rozmaitych w okręgu sądowym warszawskim z 19.02.1875 r., zawierająca w art. 127–131 postanowienia dotyczące postępowania w stosunku do osób nieobecnych⁶⁵. Przepisy te były zsynchronizowane z art. 36–70 Kodeksu cywilnego Królestwa Polskiego z 1.06.1825 r. o nieobecnych i ostatecznie jako art. 1775–1779 zostały włączone do ustawy o sądowym postępowaniu cywilnym⁶⁶. W świetle tej regulacji w razie zaginięcia osoby, która pozostawiła majątek, na wniosek osób prywatnych lub urzędu prokuratorskiego sąd zarządzał dokonanie ogłoszeń o zaginionym oraz ustanawiał kuratora (art. 1775 i 1776 u.p.c.). Po upływie terminów przewidzianych w prawie materialnym na wniosek osób uprawnionych sąd po przeprowadzeniu dochodzenia wydawał orzeczenie o uznaniu osoby nieobecnej za zaginioną bez wieści (znikłą) (art. 1777 u.p.c.), co uzasadniało tymczasowe wprowadzenie w posiadanie majątku nieobecnego (art. 46 k.c.K.P.). Dopiero po następnych 30 latach albo po upływie 100 lat od urodzin zaginionego (znikłego) sąd orzekał o wprowadzeniu w posiadanie ostateczne (art. 56 k.c.K.P.)⁶⁷.

⁶³ Por. A. Laniewski, *Postępowanie w sprawach niespornych (Patent niesporny) i ustawa o ubezwłasnowolnieniu z 28 I 1916 l. 207 dpp. wraz z orzecznictwem b. sądów austriackich i sądów polskich, dodatkowymi ustawami i rozporządzeniami polskimi, oraz okólnikami ministerialnymi*, Warszawa 1927, s. 233–235.

⁶⁴ A. Korobowicz, *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876–1915*, Lublin 1995, s. 47–48.

⁶⁵ W. Nowakowski, *Ustawa postępowania sądowego cywilnego z dnia 20 listopada 1864 r. ze zmianami zaprowadzonymi przez najwyżej zatwierdzone postanowienie z dnia 19 lutego 1875 r. i z objaśnieniami*, cz. 4, Warszawa 1880, s. 205–207 i 381–389.

⁶⁶ J. Fidler, S. Goldsztajn, *Ustawa Postępowania Sądowego Cywilnego z roku 1864 (według wydania urzędowego z roku 1914)*, Warszawa 1918, s. 465–466.

⁶⁷ H. Konic, *Prawo...*, s. 32; W. Zylber, *Unifikacja... (jej zalety i braki)*, s. 41.

2.3. MIĘDZYWOJNIE

12. Po odzyskaniu niepodległości w poszczególnych częściach kraju obowiązywało właściwe prawo z okresu zaborów⁶⁸. W 20-leciu międzywojennym nie nastąpiła unifikacja prawa regulującego postępowanie sądowe w stosunku do osób nieobecnych, mimo że były podejmowane na tym polu prace kodyfikacyjne⁶⁹. W tym czasie istotnej zmianie uległy jedynie regulacje obowiązujące na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego w związku z nowelizacją art. 1777–1779² u.p.c. na mocy ustawy z 27.01.1922 r. w przedmiocie zmiany i uzupełnienia niektórych przepisów obowiązujących w b. Królestwie Polskim kodeksu cywilnego z 1825 r. oraz ustawy postępowania cywilnego, dotyczących nieobecnych i zaginionych⁷⁰. W przepisach tych zostało wprowadzone postępowanie w sprawach o uznanie osób zaginionych za zmarłe (art. 1777–1777³ u.p.c.), w sprawach o stwierdzenie wypadku śmierci (art. 1778–1778² u.p.c.) oraz w sprawach o sprostowanie lub uchylenie decyzji o uznaniu osób zaginionych za zmarłe oraz wydanych przez sąd świadectw śmierci (art. 1779–1779² u.p.c.)⁷¹.

13. W sprawach o uznanie za zaginionego właściwy był zasadniczo sąd okręgowy, w którego okręgu zaginiony miał ostatnie stałe miejsce zamieszkania. Wniosek w tych sprawach mógł być złożony nie wcześniej niż na rok przed dniem, w którym uznanie osoby zaginionej za zmarłą było dopuszczalne, a w wypadkach bliskiego niebezpieczeństwa śmierci bezwzględnie po wydarzeniu, które wywołało to niebezpieczeństwo. Zgodnie z art. 54 k.c.K.P. wszczęcia (wdrożenia) postępowania mógł żądać każdy, kto był zainteresowany w wyrzeczeniu śmierci osoby zaginionej. W postę-

⁶⁸ Por. A. Bartoszewicz, *Uznanie...*, s. 165; A. Orzechowska, T. Orzechowski, *Instytucja uznania za zmarłego w Polsce w okresie międzywojennym*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2016/19, s. 257 i n.

⁶⁹ Por. I. Łyskowski, *Kodeks cywilny Rzeczypospolitej Polskiej. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Projekt wraz z uzasadnieniem*, t. 1, z. 3a, Warszawa 1928, s. 9–15; I. Łyskowski, *Kodeks cywilny Rzeczypospolitej Polskiej. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Projekt wraz z uzasadnieniem*, t. 1, z. 3b, Warszawa 1928, s. 75–93.

⁷⁰ Dz.U. Nr 11, poz. 87. Moc obowiązująca tych przepisów została rozszerzona także na ziemie byłego zaboru rosyjskiego, na których nie obowiązywał Kodeks cywilny Królestwa Polskiego (por. rozporządzenie Rady Ministrów z 15.05.1922 r. o rozciągnięciu mocy obowiązującej ustawy z 27.01.1922 r. o nieobecnych i zaginionych na województwa: nowogródzkie, poleskie i wołyńskie oraz na powiaty: białowiecki, bielski, białostocki, grodzieński, sokólski i wołkowyski województwa białostockiego, Dz.U. Nr 43, poz. 360, oraz rozporządzenie Rady Ministrów z 26.03.1924 r. o rozciągnięciu mocy obowiązującej ustawy z dnia 27.01.1922 r. o nieobecnych i zaginionych na powiaty: wileński, trocki, oszmiański, święciański, brasławski, dziśnieński, dunajowiecki i wilejski, Dz.U. Nr 32, poz. 326).

⁷¹ Bliżej H. Konic, *Prawo...*, s. 39 i n.

powaniu oprócz wnioskodawcy mogły również brać udział osoby zainteresowane, jeżeli zgłosiły się do sprawy. W toku postępowania zachodziła także konieczność wysłuchania wniosku prokuratora. Obligatoryjnym elementem postępowania było publiczne ogłoszenie o jego wszczęciu (wdrożeniu) zawierające wezwanie kierowane do zaginionego, aby zgłosił się do sądu, oraz do wszystkich innych osób, aby przedstawiły posiadane informacje o życiu albo śmierci zaginionego w terminie nie krótszym niż 6 miesięcy. Ogłoszenie nie wstrzymywało dochodzeń prowadzonych z urzędu w celu wyświetlenia wszystkich istotnych okoliczności, przy czym w art. 1777⁴ u.p.c. wyraźnie postanowiono, że sąd nie był w tym zakresie skrępowany wnioskami dowodowymi stron. Po upływie terminu oznaczonego w ogłoszeniu sąd mógł wydać decyzję co do uznania osoby zaginionej za zmarłą jedynie na skutek ponownego żądania osoby zainteresowanej. W orzeczeniu należało ustalić dzień śmierci zgodnie z zasadami określonymi w art. 52 k.c.K.P. W myśl jednak art. 57 k.c.K.P. uznanie osoby zaginionej za zmarłą nie wykluczało dowodu przeciwnego.

14. Z kolei zgodnie z art. 1778 u.p.c. postępowanie w sprawach o stwierdzenie wypadku śmierci mogło być prowadzone w razie braku aktu „zejścia”, co mogło mieć miejsce w razie zaginięcia, zniszczenia albo nieutrzymywania ksiąg aktu stanu cywilnego, w tym niewciągnięcia do tych ksiąg aktu „zejścia” (por. art. 139 k.c.K.P.). W takiej sytuacji osoby zainteresowane mogły wnosić o stwierdzenie wypadku oraz daty śmierci i wydanie im świadectwa śmierci osoby zmarłej. Do wydania świadectwa śmierci zasadniczo właściwy był sąd okręgowy, w którego okręgu zmarły miał ostatnie stałe miejsce zamieszkania. Postępowanie w tym przedmiocie było prowadzone z zastosowaniem niektórych przepisów w sprawach o uznanie osób zaginionych za zmarłe, przy czym decyzja o wydaniu świadectwa śmierci nie mogła nastąpić wcześniej niż po upływie 3 miesięcy od dnia, w którym ogłoszenie o wszczęciu (wdrożeniu) postępowania zostało opublikowane. Wydane przez sąd świadectwo śmierci zastępowało akt zejścia (art. 1778³ u.p.c.).

15. Według art. 57 k.c.K.P. strony zainteresowane lub osoba uznana za zmarłą, a jeśli tego wymagał interes publiczny, także prokurator, mogli żądać sprostowania lub też uchylenia decyzji, gdyby uznany za zmarłego jeszcze żył lub zmarł w innym czasie. W takiej sytuacji sprostowaniu lub uchyleniu podlegały także świadectwa śmierci. Właściwy do przeprowadzenia postępowania w tym przedmiocie był sąd, który w pierwszej instancji decydował o żądaniu uznania osoby za zmarłą, względnie o żądaniu wydania świadectwa śmierci (art. 1779 u.p.c.). W toku postępowania należało wysłuchać wniosków prokuratora, a sąd nie był skrępowany wnioskami dowodowymi stron. Odnośna

decyzja ulegała uchyleniu bez dalszego postępowania, jeśli uznany za zmarłego lub osoba, co do której wydano świadectwo śmierci, stanęli przed sądem i wykazali swą tożsamość („identyczność”) (art. 1779¹ u.p.c.).

2.4. ETAP UNIFIKACJI

16. Prawo dotyczące statusu osób, których śmierci nie można było stwierdzić, zostało ujednolicone w ramach kompleksu aktów prawnych obowiązujących od 1.01.1946 r.⁷² W dziedzinie postępowania sądowego unifikacja nastąpiła na podstawie dekretu z 26.08.1945 r. w sprawie postępowania o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu, który w art. 1 przewidywał subsydiarne stosowanie w zakresie odmiennie nienormowanym przepisów części ogólnej Kodeksu postępowania niespornego, wprowadzonego na mocy dekretu z 18.07.1945 r. Na tej podstawie sprawy o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu zostały skierowane na drogę postępowania niespornego (nieprocesowego), co ze skutkiem na przyszłość doprowadziło do ostatecznej likwidacji różnic występujących w tym zakresie w prawodawstwie obowiązującym na ziemiach polskich⁷³. Nowe przepisy były jednak stosowane co do zasady do postępowań wszczętych po wejściu zunifikowanego prawa w życie. Zasada ta dotyczyła także postępowań o uchylenie postanowienia o uznaniu za zmarłego lub o stwierdzeniu zgonu, chociażby postanowienie, które miało podlegać uchyleniu, wydane zostało według przepisów dotychczasowych (art. 28 § 1 i § 3 d.p.u.z.s.z.).

17. Regulacja reżimu postępowania w sprawach o uznanie za zmarłego oraz w sprawach o stwierdzenie zgonu opierała się na rozwiązaniach znanych w prawodawstwach, które obowiązywały przed unifikacją⁷⁴. Właściwy miejscowo w tych sprawach był sąd ostatniego miejsca zamieszkania

⁷² W skład tego kompleksu wchodziły dekrety: z 29.08.1945 r. – Prawo osobowe; z 29.08.1945 r. – Przepisy wprowadzające prawo osobowe; z 25.09.1945 r. – Prawo małżeńskie (Dz.U. Nr 48, poz. 270) w zakresie art. 8; z 25.09.1945 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. Nr 48, poz. 272) w zakresie art. 79 i 88.

⁷³ Na terenach byłego zaboru niemieckiego i zaboru rosyjskiego sprawy te należały do grupy postępowań spornych; por. *Kodeks postępowania niespornego. Część ogólna. Postępowanie o ubezwłasnowolnienie, o uznanie za zmarłego, o stwierdzenie zgonu*, Zabrze 1946, s. 7–8.

⁷⁴ Bliżej A.W., *Postępowanie...*, cz. 1, s. 20 i n.; M. Kolbuszewski, A. Myszkowski, *Ustawa o uznaniu zaginionego za zmarłego*, Kraków 1946, s. 19 i n.; I. Różański, *Prawo osobowe. Postępowanie o ubezwłasnowolnienie – postępowanie o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu. Komentarz*, Kraków 1946, s. 159 i n.; S. Strzelbicki, *Stosunki...*, s. 34; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 104 i n.; A. Bartoszewicz, *Uznanie...*, s. 177 i n.; S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 69 i n.

zaginionego, a w braku tej podstawy – sąd właściwy według przepisów ogólnych (art. 2 § 1 i art. 10 d.p.u.z.s.z.). Wniosek o uznanie za zmarłego mógł być zgłoszony nie wcześniej niż rok przed końcem terminu, po upływie którego zaginiony mógł być uznany za zmarłego, przy czym wniosek zgłoszony wcześniej podlegał odrzuceniu (art. 3 d.p.u.z.s.z.). Z kolei postępowanie o stwierdzenie zgonu mogło być wszczęte w każdym czasie (art. 10 d.p.u.z.s.z.). Do zgłoszenia wniosku był uprawniony każdy zainteresowany⁷⁵, a okoliczności faktyczne uzasadniające wniosek wymagały uprawdopodobnienia (art. 4 § 2 i art. 10 d.p.u.z.s.z.). W postępowaniu o uznanie za zmarłego zachodziła konieczność dokonania ogłoszenia o wszczęciu postępowania, natomiast w postępowaniu o stwierdzenie zgonu zarządzenie takiego ogłoszenia nie było obowiązkowe (art. 6 i 12 § 1 d.p.u.z.s.z.). W wydanym postanowieniu sąd był obowiązany oznaczyć chwilę śmierci (art. 8 i 13 d.p.u.z.s.z.), z czym należało łączyć skutki rzeczywistej śmierci (art. 19 § 1 pr. os.). Wynikające stąd domniemanie śmierci nie wyłączało jednak dowodu, że śmierć nastąpiła w innej chwili albo że uznany za zmarłego pozostawał jeszcze przy życiu (art. 20 § 1 pr. os. i art. 14 d.p.u.z.s.z.), w szczególności ten, kto nie uczestniczył w postępowaniu, mógł swych praw dochodzić w drodze postępowania spornego, jeżeli zostały one naruszone postanowieniem (art. 44 k.p.n.).

18. Postanowienie o uznaniu za zmarłego lub o stwierdzeniu zgonu mogło być w każdym czasie uchylone, jeżeli okazało się, że zaginiony był jeszcze przy życiu, aczkolwiek wniosek w tym przedmiocie mógł złożyć jedynie zaginiony lub prokurator (art. 16 i 18 d.p.u.z.s.z.). Dalsze postępowanie było prowadzone z udziałem uczestników postępowania, w którym zapadło postanowienie o uznaniu za zmarłego lub o stwierdzeniu zgonu (art. 19 d.p.u.z.s.z.). Uchylenie postanowienia o uznaniu za zmarłego lub o stwierdzeniu zgonu miało jednak skutek także wobec osób, które nie były uczestnikami postępowania (art. 22 d.p.u.z.s.z.). Uchylenie to następowało bezzwłocznie i bez dalszego postępowania, jeżeli zaginiony stawiał się osobiście do sądu i wykazał swą tożsamość (art. 20 d.p.u.z.s.z.). Obowiązujące w tej mierze przepisy zostały uchylone z dniem 1.01.1965 r. na mocy art. VI pkt 1 i 2 w zw. z art. XXII p.w.k.p.c.

⁷⁵ E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 108.

3. REGULACJE PRAWA MATERIALNEGO

3.1. STOSUNEK DO INNYCH NORM

19. Status osoby, o której brak wiadomości, podlega regulacji różnych dziedzin prawa materialnego. Prawo to jest stosowane w celu określenia poszczególnych elementów stosunków prawnych, w których uczestniczy osoba nieobecna⁷⁶. Sprawy nieobecnego mogą być przede wszystkim prowadzone przez osoby, które dysponują stosownym umocowaniem (art. 96 k.c.), w tym uzyskały pełnomocnictwo albo prokurę. W braku takiego umocowania zachodzą podstawy do zajęcia się sprawami nieobecnego w ramach prowadzenia tych spraw bez zlecenia⁷⁷ (art. 752 k.c.). Niezależnie od tego w art. 184 § 1 k.r.o. została przewidziana możliwość ustanowienia kuratora dla osoby nieobecnej (*curator absentis*). Podstawa do tego powstaje, jeżeli zachodzi potrzeba ochrony praw osoby, która z powodu nieobecności nie może prowadzić swoich spraw, a nie ma pełnomocnika, albo gdy pełnomocnik nieobecnego nie może wykonywać swoich czynności, albo gdy je wykonuje nienależycie. Za nieobecnego może być także uważana osoba zaginiona w rozumieniu przepisów o uznaniu za zmarłego⁷⁸. Obecnie została jednak wyłączona możliwość zbiegu podstaw do ustanowienia kuratora dla nieobecnego oraz do uznania za zmarłego. W świetle art. 184 § 3 k.r.o. nie jest bowiem dopuszczalne ustanowienie kuratora dla ochrony praw osoby nieobecnej, jeżeli istnieją przesłanki uznania jej za zmarłą⁷⁹. Tym bardziej (*a maiori ad minus*) kurator taki nie

⁷⁶ Odnośnie do sytuacji osoby nieobecnej i jej bliskich w sferze ubezpieczeń społecznych por. I. Jędrasik-Jankowska, *Sytuacja prawna rodzin osób zaginionych z punktu widzenia przepisów prawa ubezpieczeń społecznych* [w:] *Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, red. K. Staniewska, Warszawa 2002, s. 40 i n., a w perspektywie historycznej S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 73–74.

⁷⁷ S. Strzelbicki, *Stosunki...*, s. 13 i n.

⁷⁸ J. Ignatowicz [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, cz. 1, red. J.S. Piąkowski, s. 1201; A.G. Harla, *Ochrona praw osób zaginionych na drodze cywilno-sądowej oraz uznanie osoby zaginionej za zmarłą* [w:] *Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, red. K. Staniewska, Warszawa 2002, s. 33–34; Ł. Panasiuk, *Problem ustanowienia i określenia kompetencji kuratora nieobecnego*, „Palestra” 2015/9–10, s. 116.

⁷⁹ Przepis ten został dodany na mocy art. 2 ustawy z 25.06.2015 r. o zmianie ustawy o gospodarce nieruchomościami oraz ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2016 r. poz. 1271) i wszedł w życie 17.09.2016 r. W uzasadnieniu projektu tego przepisu podano (por. VII kadencja, druk sejm. nr 3195, s. 6), że służy on wyrażeniu wprost reguły wynikającej z ukształtowanego orzecznictwa SN, która nie była respektowana przez sądy, co umożliwiałoby przejmowanie metodą „na kuratora” nieruchomości, których własność osoba nieznana z miejsca pobytu utraciła w wyniku wejścia w życie dekretu z 26.10.1945 r. o własności i użytkowaniu gruntów na obszarze m.st. Warszawy (Dz.U. Nr 50, poz. 279 ze zm.).

powinien być ustanawiany, jeżeli występują podstawy do stwierdzenia zgonu osoby nieobecnej.

3.2. PRAWO WŁAŚCIWE

20. Podstawy uznania za zmarłego oraz stwierdzenia zgonu powinny być oceniane według prawa właściwego dla określenia statusu podmiotowego osoby, w stosunku do której ma nastąpić ustalenie tego rodzaju skutków⁸⁰. Znalazło to potwierdzenie w art. 14 ust. 1 p.p.m., który stanowi, że do uznania za zmarłą albo stwierdzenia zgonu osoby fizycznej stosuje się jej prawo ojczyście. Odstępstwo od tej reguły na rzecz *legis fori* zostało jednak przewidziane w przypadku rozpoznania sprawy przez sąd polski. Przepis art. 14 ust. 2 p.p.m. wymaga bowiem stosowania prawa polskiego także wtedy, gdy sąd polski orzeka o uznaniu za zmarłego albo o stwierdzeniu zgonu cudzoziemca, nie ograniczając tego do przypadków zaginięcia lub śmierci na polskim terytorium⁸¹. Na konieczność zastosowania w takiej sytuacji innego prawa niż polskie mogą jednak wskazywać normy kolizyjne przyjęte w bilateralnych umowach międzynarodowych zawartych przez Polskę⁸².

3.3. PODSTAWY UZNANIA ZA ZMARŁEGO

21. W prawie polskim okoliczności uzasadniające uznanie za zmarłą osoby, która jest nieobecna, zostały określone w art. 29 i 30 k.c. oraz w art. XXVIII–XXXI p.w.k.c. W świetle tych przepisów za zmarłą może zostać uznana osoba, która zaginęła (zaginiony). Zaginięcie oznacza utrzymujący się w jakimś przedziale czasu stan, w którym nie wiadomo, czy osoba nieobecna (nieznana z miejsca pobytu) pozostaje przy życiu, czy też nastąpiła jej śmierć⁸³. Dotyczy to sytuacji, w której występują wątpliwości zarówno co do życia, jak i śmierci tej osoby. Podstawę uznania za zmarłego stanowi wobec tego brak wiedzy co do losów zaginionego i związana z tym niepew-

⁸⁰ J. Balcarczyk, M. Pazdan, A. Wowerka [w:] *System PP*, t. 20A, red. M. Pazdan, 2014, s. 591.

⁸¹ Kontrowersje towarzyszące temu rozwiązaniu referuje M. Pilich, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015, s. 292–297.

⁸² Bliżej J. Balcarczyk, M. Pazdan, A. Wowerka [w:] *System PP*, t. 20A, red. M. Pazdan, 2014, s. 594.

⁸³ A.W., *Uznanie...*, s. 26; W. Zylber, *Unifikacja... (jej zalety i braki)*, s. 46; S. Grzybowski [w:] *System PC*, t. 1, red. S. Grzybowski, 1985, s. 314; M. Pazdan [w:] *System PP*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, s. 1071. Według definicji przyjętej w art. 12 § 1 pr. os. zaginionym był każdy, o którym nie było wiadomo, czy pozostawał przy życiu.

ność, a nie fakt jego śmierci bądź jej domniemanie⁸⁴. Osoba, która zaginęła, może zostać uznana za zmarłą po upływie ustawowo określonych terminów. Długość tych terminów została zróżnicowana w zależności od okoliczności, z którymi zaginięcie może być łączone. Główną regulację zawierają w tym zakresie przepisy art. 29 § 1 i 2 k.c., zgodnie z którymi zaginiony może być uznany za zmarłego, jeżeli upłynęło lat 10 od końca roku kalendarzowego, w którym według istniejących wiadomości jeszcze żył; jednakże gdyby w chwili uznania za zmarłego zaginiony ukończył lat 70, wystarcza upływ lat 5. Uznanie za zmarłego nie może natomiast nastąpić przed końcem roku kalendarzowego, w którym zaginiony ukończyłby lat 23.

22. Długość i sposób obliczania terminu, którego upływ uzasadnia uznanie za zmarłego, ulegają zmianie, jeżeli zaginięcie nastąpiło w szczególnych okolicznościach. Przepis art. 30 k.c. przewiduje, że zaginiony w czasie podróży powietrznej lub morskiej w związku z katastrofą statku lub okrętu albo w związku z innym szczególnym zdarzeniem może być uznany za zmarłego po upływie 6 miesięcy od dnia, w którym nastąpiły katastrofa albo inne szczególne zdarzenie (§ 1), a jeżeli nie można stwierdzić katastrofy statku lub okrętu, bieg terminu 6-miesięcznego rozpoczyna się z upływem roku od dnia, w którym statek lub okręt miał przybyć do portu przeznaczenia, a jeżeli nie miał portu przeznaczenia – z upływem lat 2 od dnia, w którym była ostatnia o nim wiadomość (§ 2). Natomiast zaginiony w związku z bezpośrednim niebezpieczeństwem dla życia innym niż przewidziane w art. 30 § 1 i 2 k.c. może być uznany za zmarłego po upływie roku od dnia, w którym niebezpieczeństwo ustało albo według okoliczności powinno było ustać (§ 3)⁸⁵.

23. Szczególne regulacje co do terminu uznania za zmarłego i sposobu jego obliczania zostały ustanowione w odniesieniu do osób, które brały udział w działaniach wojennych albo przebywały na obszarze objętym działaniami wojennymi, jeżeli istnieje prawdopodobieństwo, że ich zaginięcie pozostaje

⁸⁴ S. Grzybowski [w:] *System PC*, t. 1, red. S. Grzybowski, 1985, s. 314; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 135; K. Mularski, *Instytucja...*, s. 130; odmiennie W. Zylber, *Unifikacja... (jej zalety i braki)*, s. 46; A. Bądkowski, *Sąd...*, s. 10–11, powołujący się w tej mierze na domniemanie śmierci. Takie założenie przyjęto także przy redagowaniu art. 528 zdanie drugie k.p.c., w którym prawodawca w kontekście uznania za zmarłego posłużył się pojęciem „zdarzenia, które uzasadnia prawdopodobieństwo śmierci zaginionego”; w tym kierunku także J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 69; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 341.

⁸⁵ Według art. XXXI p.w.k.c., jeżeli koniec terminów przewidzianych w art. 29 lub 30 k.c. przypada na okres wojny lub działań wojennych, uznanie za zmarłego nie może nastąpić przed upływem roku od końca roku kalendarzowego, w którym wojna lub działania wojenne zostały zakończone, chyba że według okoliczności nie mogły one mieć wpływu na wiadomości o życiu zaginionego.

w związku z wywołanym tymi działaniami niebezpieczeństwem dla życia (art. XXVIII p.w.k.c.), albo które były w czasie wojny lub działań wojennych pozbawione wolności przez władze obcego państwa i osadzone w miejscu, gdzie ich życiu groziło szczególne niebezpieczeństwo (XXIX p.w.k.c.). W takich przypadkach uznanie za zmarłego może nastąpić po upływie roku od końca roku kalendarzowego, w którym wojna lub działania wojenne zostały zakończone. Odrębne uregulowanie dotyczy także osób, które zostały w czasie wojny lub działań wojennych wywiezione przymusowo poza granice państwa (art. XXX p.w.k.c.). Zaginiony w takich okolicznościach może zostać uznany za zmarłego po upływie lat 3 od końca roku kalendarzowego, w którym według istniejących wiadomości jeszcze żył, nie wcześniej jednak niż po upływie lat 2 od końca roku kalendarzowego, w którym wojna lub działania wojenne zostały zakończone.

24. Zgodnie z art. XXXIII § 1 p.w.k.c. przedstawione przepisy Kodeksu cywilnego o uznaniu za zmarłego stosuje się także do zaginionych przed dniem wejścia tego Kodeksu w życie.

3.4. PODSTAWY STWIERDZENIA ZGONU

25. Stwierdzenie zgonu według prawa polskiego może nastąpić w stosunku do osoby, której śmierć jest niewątpliwa mimo niesporządzenia aktu zgonu, co wynika z art. 535 k.p.c. Niewątpliwość śmierci i brak aktu zgonu są merytorycznymi podstawami stwierdzenia zgonu przez sąd. Przepis art. 535 k.p.c. jest więc częściowo nośnikiem normy prawa materialnego⁸⁶, która określa treść rozstrzygnięcia w sprawie o stwierdzenie zgonu. Dokonanie błędnej wykładni lub niewłaściwe zastosowanie tego przepisu w tej części przez sąd stanowi wobec tego naruszenie prawa materialnego, a nie prawa procesowego⁸⁷.

26. Pojęcie śmierci, która jest niewątpliwa, ma charakter nieostry. Sprezycowanie jego treści jest jednak konieczne, ponieważ za jego pomocą została wyznaczona granica między podstawami uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu. Za zmarłą może zostać uznana osoba, która zaginęła bez wieści, lecz

⁸⁶ M. Pazdan, *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, „*Studia Iuridica Silesiana*” 1978/3, s. 79; niejasne stanowisko w tym względzie zajęła A. Bartoszewicz, *Przesłanki materialnoprawne uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu w prawie polskim na tle prawnoporównawczym*, KPP 2005/4, s. 951, przypis 140; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 46, przypis 181.

⁸⁷ Rzutuje to na sposób konstrukcji i zasady rozpoznania środka zaskarżenia kierowanego co do postanowienia w przedmiocie stwierdzenia zgonu (por. art. 378 § 1 i art. 398³ § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

tylko wtedy, gdy istnieją wątpliwości co do jej śmierci. W sytuacji gdy śmierć jest niewątpliwa, osoba nieobecna nie może być traktowana jako zaginiona⁸⁸. W związku z tym brak wątpliwości co do śmierci wyłącza możliwość uznania nieobecnego za zmarłego i uzasadnia stwierdzenie zgonu, jeżeli akt zgonu nie został sporządzony (art. 535 k.p.c.).

Niewątpliwość śmierci to stan, w którym nie można podawać w istotną wątpliwość zgonu osoby nieobecnej⁸⁹. Stan ten należy przeciwstawić sytuacji, w której nie wiadomo, czy osoba nieobecna pozostaje przy życiu, a więc w której zachodzi wątpliwość, czy osoba ta żyje⁹⁰. Wątpliwość, czy osoba nieobecna żyje, wyłącza możliwość ustalenia, że śmierć jest niewątpliwa. Nie ma natomiast podstaw do utożsamiania śmierci niewątpliwej ze stanem, w którym śmierć jest „absolutnie pewna”⁹¹. Przymiotnik „niewątpliwy” nie jest bowiem w pełni równoznaczny z wyrażeniem „absolutnie pewny”. Posługując się terminem „śmierć niewątpliwa”, prawodawca dążył do pozostawienia jakiegoś nieznacznego marginesu niepewności⁹² co do tego, czy śmierć w istocie miała miejsce⁹³. W przeciwnym wypadku zupełnie bezprzedmiotowa byłaby regula-

⁸⁸ W ten sposób stosunek tych pojęć regulował art. 12 § 2 pr. os., stanowiąc, że za zaginioną nie można było uważać osoby, której śmierć mimo niesporządzenia aktu zejścia była niewątpliwa.

⁸⁹ Orzeczenie SN z 9.07.1947 r., C III 756/47, OSN 1948/1, poz. 22; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 805.

⁹⁰ Orzeczenie SN z 9.07.1947 r., C III 756/47, OSN 1948/1, poz. 22; A. Bartoszewicz, *Przestanki...*, s. 952; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 47.

⁹¹ Orzeczenia SN: z 9.07.1947 r., C III 756/47, OSN 1948/1, poz. 22; z 30.11.1973 r., III CRN 277/73, OSNCP 1974/10, poz. 173; A. Bądkowski, *Sąd...*, s. 12; K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks postępowania niespornego z orzecznictwem okresu powojennego. Część ogólna oraz przepisy szczegółowe i związkowe*, Warszawa 1959, s. 230; E. Wengerek [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne*, s. 111; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 805; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 881 (inaczej jednak s. 873); E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 103–104; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 322; odmiennie W. Siedlecki [w:] *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987, s. 668; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 113; krytycznie także S. Grzybowski [w:] *System PC*, t. 1, red. S. Grzybowski, 1985, s. 312, którego zdaniem pojęcie niewątpliwości nie zakłada stopniowania i zadowalania się pewnością „nie absolutną”, czy też „nie bezsporną”.

⁹² J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 168, który określa sferę niepewności jako prawdopodobną, lecz w stopniu znikomym; tak samo E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 103; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 322; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 625–626; za mniej rygorystycznym podejściem opowiadał się A.W., *Uznanie...*, s. 26; z kolei przeciwne temu stanowisko zajmował A. Bądkowski, *Sąd...*, s. 11–12.

⁹³ Niepewność taka może istnieć w razie osunięcia się w otchłanną i niedostępną przepaść albo w razie wybuchu lub pożaru (por. J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 882) albo prawomocnego skazania za przestępstwo zabójstwa mimo braku zwłok.

cja przewidująca możliwość uchylenia albo zmiany postanowienia w razie ustalenia, że osoba, co do której stwierdzono zgon, pozostaje przy życiu. Podstawę stwierdzenia zgonu stanowi wobec tego stan wskazujący na niewątpliwość śmierci, co jednak nie musi oznaczać, że śmierć jest w tej sytuacji całkowicie pewna. Od kwestii określonego w ten sposób rozumienia tej podstawy stwierdzenia zgonu trzeba natomiast odróżnić problematykę dowodzenia okoliczności, które mogą świadczyć o jej wystąpieniu, w tym wymaganego stopnia (standardu) udowodnienia tych okoliczności. Nie należy to jednak do zagadnień związanych z podstawami stwierdzenia zgonu, lecz dotyczy postępowania prowadzonego w tym przedmiocie⁹⁴.

27. Brak wątpliwości co do śmierci istnieje wtedy, gdy znane są okoliczności, w których śmierć nastąpiła. Okoliczności te powinny świadczyć o nieuchronności skutku śmierci⁹⁵. Nie jest natomiast konieczne dokładne określenie przyczyny śmierci ani jej miejsca lub czasu⁹⁶. Bezpośrednie przyczyny śmierci mogą być niemożliwe do ustalenia w przypadku braku zwłok lub braku dostępu do zwłok. Miejsce śmierci pozostanie nieznane w sytuacji, gdy strefa oddziaływania śmiertelnych czynników różni się od miejsca odnalezienia zwłok albo ich szczątków⁹⁷. Z kolei możliwość wystąpienia trudności z określeniem czasu śmierci w postępowaniu o stwierdzenie zgonu została dostrzeżona przez prawodawcę. Zgodnie bowiem z art. 538 § 2 k.p.c. jeżeli dokładne ustalenie chwili śmierci nie jest możliwe, należy przyjąć chwilę najbardziej prawdopodobną. Należy natomiast podzielić ugruntowane obecnie stanowisko, że fakt przebywania w szczególnie wielkim niebezpieczeństwie sam przez się nie wystarcza do stwierdzenia zgonu. Decydujący nie może być także element nieobecności i czasu jej trwania. Takie podejście prowadziłyby

⁹⁴ Por. bliżej pkt 8.3.

⁹⁵ Co można przykładowo łączyć ze zdarzeniami w postaci zasypania górników w kopalni (Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 167); odmiennie S. Grzybowski [w:] *System PC*, t. 1, red. S. Grzybowski, 1985, s. 315; M. Krawczyk, *Uznanie za zmarłego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Seria Administracja i Zarządzanie” 2010/13, s. 198) albo wybuchu lub pożaru (J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 882; A. Bartoszewicz, *Przesłanki...*, s. 954; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 48).

⁹⁶ Inaczej co do miejsca i czasu: J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 881; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 168; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 708; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 102 (nieco inaczej niżej co do miejsca zgonu s. 103–104); E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 322 (nieco inaczej niżej co do miejsca zgonu).

⁹⁷ Co dotyczy przykładowo utonięć w nurcie rzeki. Potwierdzeniem tego może być art. 95 ust. 1 pkt 4 p.a.s.c., który określając treść aktu zgonu, wskazuje, że powinien on zawierać datę, godzinę oraz miejsce zgonu, a jeżeli nie są one znane, to należy w nim zamieścić datę, godzinę oraz miejsce znalezienia zwłok.

do zatarcia różnicy pomiędzy stwierdzeniem zgonu a uznaniem za zmarłego⁹⁸, w sytuacji gdy w przepisach została przewidziana osobna podstawa do uznania za zmarłą osoby, która zaginęła w związku z bezpośrednim niebezpieczeństwem dla życia⁹⁹ (art. 30 § 1 i 3 k.c.). W związku z tym stwierdzenia zgonu w braku dowodów niewątpliwej śmierci nie może uzasadniać potwierdzenie, że nieobecny przebywał na terenach, na których masowo występowały przypadki śmiertelne lub odbywały się akcje eksterminacyjne, choćby zostały one historycznie udokumentowane¹⁰⁰.

28. Stan, w którym śmierć jest niewątpliwa, powstaje również w sytuacji, gdy od chwili urodzenia nieobecnego upłynął okres przekraczający możliwy czas życia człowieka¹⁰¹. Życie ludzkie jest bowiem ograniczone ze względu na czynniki biologiczne. Problematyczne może być jednak określenie w tej sytuacji maksymalnej długości życia człowieka¹⁰². To z kolei wiąże się z trudnościami z wiarygodnym ustaleniem czasu, w którym nastąpiła śmierć, lecz wówczas możliwe jest oznaczenie jej najbardziej prawdopodobnie chwili¹⁰³

⁹⁸ A. Bądkowski, *Sąd...*, s. 12; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 806; postanowienie SN z 30.11.1973 r., III CRN 277/73, OSNCP 1974/10, poz. 173; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 168; A. Bartoszewicz, *Przesłanki...*, s. 953; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 47; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 104; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 322; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 626; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 708.

⁹⁹ Przykładowo w orzecznictwie przyjęto, że wypadek, w którym marynarz na pełnym morzu w nocy w czasie rejsu statku niewątpliwie wpadł do wody i nie został wydobyty, uzasadnia uznanie za zmarłego, a nie stwierdzenie zgonu (por. okoliczności będące podstawą wyroku SN z 28.09.2005 r., I CK 114/05, LEX nr 187000).

¹⁰⁰ Co można odnieść przykładowo: do zbrodni wołyńskiej oraz zbrodni katyńskiej (por. K. Łagojda, *Sądy komunistyczne wobec ofiar Zbrodni Katyńskiej w postępowaniu o uznanie za zmarłego/stwierdzenie zgonu. Analiza historycznoprawna*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2017/21, s. 139 i n. wraz z dalszą literaturą, s. 132 przypis 3; S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 47, przypis 120, s. 52 i 233); do udziału w bitwie i braku informacji o wzięciu do niewoli albo do osadzenia w getcie i włączenia do grupy prowadzonej na rozstrzelanie (por. A. Bądkowski, *Sąd...*, s. 11–12; S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 20, przypis 6, s. 47, przypis 123, s. 51, s. 170, przypis 15; inaczej SN w postanowieniu z 30.11.1973 r., III CRN 277/73, OSNCP 1974/10, poz. 173); do uwięzienia w obozie koncentracyjnym (S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 20, przypis 6, i s. 223); do wywiezienia przez okupanta w niewiadomym kierunku (S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 231), do „pacyfikacji” wsi i miasteczek (por. J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Czynności sądowe w sprawach cywilnych. Wzory i komentarz*, Warszawa 1959, s. 597).

¹⁰¹ Trafnie w tym kierunku A.W., *Uznanie...*, s. 26; I. Różański, *Prawo osobowe...*, s. 57; A. Bartoszewicz, *Przesłanki...*, s. 954; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 48.

¹⁰² W uznawanym za potwierdzony przypadku najstarszy człowiek zmarł w wieku 122 lat i 164 dni.

¹⁰³ Nie jest wykluczone, że w takiej sytuacji będzie należało wziąć pod uwagę indywidualne cechy osoby, której zgon ma zostać stwierdzony.

(art. 538 § 2 k.p.c.). Dyskusyjna jest również kwestia zbiegu tej podstawy stwierdzenia zgonu z podstawami uznania zaginionego za zmarłego¹⁰⁴.

29. W razie niewątpliwości śmierci stwierdzenie zgonu może nastąpić wyłącznie w przypadku niesporządzenia aktu zgonu¹⁰⁵. Brak aktu zgonu powinien mieć charakter pierwotny¹⁰⁶ i wynikać z niezachowania trybu przewidzianego dla sporządzenia tego aktu (por. art. 92 i n. p.a.s.c.), w tym wiązać się z niesporządzeniem karty zgonu¹⁰⁷ lub niedokonaniem zgłoszenia zgonu. Stwierdzenia zgonu przez sąd nie uzasadnia wobec tego zaginięcie albo zniszczenie księgi zgonów, jak również sporządzenie aktu zgonu pod przybranym nazwiskiem lub z innymi nieprawdziwymi danymi¹⁰⁸. W takich sytuacjach akt zgonu podlega odtworzeniu albo sprostowaniu zgodnie z art. 133 albo 35 i n. p.a.s.c. Przeszkodę do stwierdzenia zgonu stanowi także sporządzenie aktu zgonu za granicą¹⁰⁹. Zagraniczny akt zgonu na wniosek zainteresowanego albo z urzędu podlega przeniesieniu w drodze transkrypcji do rejestru stanu cywilnego (por. art. 104 ust. 1 i 4–6 p.a.s.c.).

Pierwotna niemożność zachowania trybu sporządzenia aktu zgonu może być przede wszystkim spowodowana brakiem zwłok albo nieuzyskaniem dostępu do zwłok. Wyłącza to przeprowadzenie oględzin w celu ustalenia, że nastąpiło trwałe zaprzestanie czynności życiowych człowieka, co stanowi podstawę sporządzenia karty zgonu (art. 11 ust. 2 i 4 u.c.ch.z.). Brak zwłok może być następstwem ich dematerializacji (na skutek oddziaływania określonych procesów zewnętrznych) albo wiązać się z ich nieodnalezieniem. Nieuzyskanie dostępu do zwłok może z kolei wynikać z ich położenia w miejscach, do których dotarcie nie wchodzi w rachubę. Wyjątkowo niesporządzenie aktu zgonu może być konsekwencją zaprzestania czynności przez organy uprawnione do rejestracji stanu cywilnego. Co do zasady zgłoszenie, na podstawie którego dokonywana jest rejestracja zgonu, powinno nastąpić w terminie 3 dni od sporządzenia karty zgonu (art. 93 ust. 1 p.a.s.c.).

¹⁰⁴ Por. pkt 3.4.

¹⁰⁵ Por. postanowienie SN z 16.01.1998 r., I CKU 196/97, LEX nr 1539862.

¹⁰⁶ A. Bartoszewicz, *Przesłanki...*, s. 956; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 50.

¹⁰⁷ Por. orzeczenie SN z 26.02.1963 r., III CR 207/62, OSNCP 1964/10, poz. 195.

¹⁰⁸ Orzeczenie SN z 9.08.1947 r., C III 741/47, OSN 1948/2, poz. 45; S. Rejman, *Odpowiedź prawna*, DPP 1950/7, s. 63; K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 230; E. Wengerek [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 111; E. Wengerek [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 104; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 795; W. Siedlecki [w:] *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987, s. 668; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 113; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 50.

¹⁰⁹ A. Bartoszewicz, *Przesłanki...*, s. 956; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 50.

3.5. ZBIEG PODSTAW UZNANIA ZA ZMARŁEGO I STWIERDZENIA ZGONU

30. Za zmarłą może zostać uznana osoba, która zaginęła, jeżeli upłynęły określone przez ustawę terminy, liczone od chwili, w której osoba ta jeszcze żyła. Stwierdzenie zgonu następuje z kolei w stosunku do osób, których śmierć jest niewątpliwa. Ujęte w ten sposób zakresy podstaw uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu są co do zasady rozłączne. Brak wątpliwości co do śmierci wyłącza możliwość traktowania osoby nieobecnej za zaginioną, skoro istnieją podstawy do ustalenia, że nie pozostaje ona przy życiu. Nie wyklucza to jednak powstawania kontrowersji co do kwalifikowania określonych okoliczności jako świadczących o wystąpieniu stanu niewątpliwej śmierci albo zaginięcia, kiedy to nie jest w pełni wiadome, czy śmierć miała miejsce.

31. Niewątpliwość śmierci może również wynikać z oceny, że została przekroczona biologiczna granica długości życia człowieka. Przyjmuje się, że również osoba znajdująca się w takiej sytuacji nie może być uważana za zaginioną¹¹⁰, w związku z czym nie zachodzą podstawy do uznania takiej osoby za zmarłą, lecz należy co do niej stwierdzić zgon¹¹¹. W tym jednak wypadku nie będą zazwyczaj znane okoliczności, w jakich nastąpił zgon, ponieważ niewątpliwość śmierci może zostać ustalona wyłącznie ze względu na wiedzę o maksymalnym czasie życia człowieka. Stwierdzenie zgonu nie odwołuje się wówczas do zdarzenia naturalnego, jakim jest śmierć, lecz opiera się na zupełnie hipotetycznym założeniu co do chwili zgonu, który musiał nastąpić z uwagi na skończoną długość życia człowieka. Równie probabilistyczny charakter ma także ustalenie co do chwili śmierci, które jest dokonywane w postępowaniu o uznanie za zmarłego (art. 31 k.c.).

W związku z tym wymaga rozważania, czy zachodzą podstawy do stwierdzenia zgonu z uwagi na przekroczenie biologicznej granicy życia człowieka w sytuacji, gdy przedtem upłynęły terminy, które umożliwiają uznanie osoby zaginionej za zmarłą. W praktyce może to prowadzić do zróżnicowania czasu śmierci nawet o kilkadziesiąt lat. Wystąpienie przesłanek określonych w ustawie uzasadnia uznanie zaginionego za zmarłego, a wydanie takiego rozstrzygnięcia nie jest pozostawione dyskrejonalnej ocenie sądu¹¹² mimo

¹¹⁰ A.W., *Uznanie...*, s. 26; I. Różański, *Prawo osobowe...*, s. 57.

¹¹¹ A. Bartoszewicz, *Przesłanki...*, s. 954; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 48.

¹¹² Osobną kwestią jest, czy za zaginione mogą być uważane osoby pozostające z własnego wyboru w ukryciu. Decydować o tym powinno ustalone w drodze wykładni znaczenie terminu „zaginiony”, natomiast przypadek ten nie świadczy o fakultatywnym charakterze uznania za

niejednoznacznej pod tym względem stylizacji art. 29 i 30 k.c., w których prawodawca posługuje się zwrotem „może być uznany za zmarłego”. Istnieją wobec tego podstawy do odmowy stwierdzenia zgonu z uwagi na osiągnięcie biologicznej granicy życia osoby nieobecnej, jeżeli zarazem możliwe jest uznanie tej osoby za zmarłą i oznaczenie wcześniejszej chwili jej śmierci¹¹³. Takie rozstrzygnięcie tego zbiegu norm pełniej realizuje cel instytucji uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu. W braku możliwości wiarygodnego określenia chwili śmierci należy preferować rozwiązanie, które pozwala na uregulowanie sytuacji prawnej osoby nieobecnej z mniejszym opóźnieniem powstania powiązanych z tym skutków. Także w rozwoju historycznym uznanie za zmarłego zostało ukształtowane jako środek będący bardziej pragmatyczną alternatywą względem systemów łączących wygaśnięcie podmiotowości prawnej wyłącznie z biologicznym wiekiem nieobecnego¹¹⁴.

4. ROZGRANICZENIE POSTĘPOWAŃ

4.1. STOSUNEK DO INNYCH POSTĘPOWAŃ

32. Stwierdzenie zgonu albo uznanie za zmarłego w postępowaniu sądowym stanowi podstawę do rejestracji zgonu i sporządzenia aktu zgonu (art. 13 ust. 3 i art. 95 ust. 5 p.a.s.c.). W związku z tym zachodzi potrzeba odgraniczenia postępowań w przedmiocie stwierdzenia zgonu albo uznania za zmarłego od postępowań, które mogą być prowadzone w sprawach z zakresu akt stanu cywilnego i dotyczyć aktu zgonu. Taki akt, jeżeli został sporządzony na podstawie prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu zgonu albo o uznaniu za zmarłego, nie podlega unieważnieniu, uzupełnieniu ani sprostowaniu co do danych wynikających z postanowienia, w tym zwłaszcza w zakresie oznaczenia chwili śmierci¹¹⁵. W tym wypadku akt zgonu powstaje wyłącznie na skutek rejestracji postanowienia sądu i nie ma samodzielnego

zmarłego, w jakim to kierunku zmierza od niedawna część piśmiennictwa; por. np. M. Krawczyk, *Uznanie...*, s. 197; M. Pilich [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, cz. 1, red. J. Gudowski, 2021, s. 569, wraz z wcześniejszą literaturą.

¹¹³ Przypadku tego, jak się zadaje, nie uwzględniają A.W., *Uznanie...*, s. 26; I. Różański, *Prawo osobowe...*, s. 57; A. Bartoszewicz, *Prześlanki...*, s. 956; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 50.

¹¹⁴ Por. pkt 2.1.

¹¹⁵ Por. uchwała SN z 29.01.1960 r., 1 CO 41/59, OSNCK 1960/2, poz. 34.

bytu, w związku z czym zmiany jego treści nie są możliwe bez uprzedniej rektyfikacji samego postanowienia¹¹⁶.

Z kolei postępowania w przedmiocie stwierdzenia zgonu albo uznania za zmarłego nie mogą być wykorzystywane do usuwania usterek związanych z procesem rejestracji zgonu. Przeprowadzenie postępowania o stwierdzenie zgonu nie jest uzasadnione, jeżeli akt zgonu został sporządzony pod przybranym nazwiskiem lub z innymi nieprawdziwymi danymi¹¹⁷. W takiej sytuacji akt stanu cywilnego powinien zostać sprostowany (art. 36 p.a.s.c.) albo unieważniony (art. 39 p.a.s.c.) przez sąd na wniosek osoby zainteresowanej, prokuratora lub kierownika urzędu stanu cywilnego. Także zaginięcie albo zniszczenie księgi zgonów nie stanowi podstawy do żądania stwierdzenia zgonu¹¹⁸. Właściwą drogą do uzyskania aktu zgonu jest wtedy wystąpienie o jego odtworzenie. Zgodnie z art. 133 ust. 1 p.a.s.c. treść tego aktu podlega odtworzeniu na wniosek osoby, która posiada w tym interes prawny lub wykáže interes faktyczny.

33. Na skutek nowelizacji art. 184 k.r.o. polegającej na dodaniu § 3¹¹⁹ można obecnie w sposób precyzyjny odgraniczyć postępowanie o uznanie za zmarłego albo stwierdzenie zgonu od postępowania o ustanowienie kuratora dla osoby nieobecnej. Na podstawie tego przepisu została wyłączona możliwość ustanowienia kuratora dla ochrony praw osoby nieobecnej, jeżeli istnieją przesłanki uznania jej za zmarłą. Tym bardziej taki kurator nie powinien zostać ustanowiony, gdy zachodzą podstawy do ustalenia, że śmierć osoby

¹¹⁶ Orzeczenie SN z 14.05. 1948 r., WaC 171/48, OSN 1949/I, poz. 25; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 795; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 184–185. To modelowe stanowisko uniemożliwia jednak wyjście z prawnego impasu, który powstaje, jeżeli postanowienie o uznaniu za zmarłego lub stwierdzeniu zgonu nie może zostać uchylone, a został sporządzony aktu zgonu określający inną (rzeczywistą) chwilę śmierci. W orzecznictwie SN przyjęto, że wówczas postanowienie nie ma w tym zakresie żadnej mocy dowodowej oraz nie spełnia w obrocie prawnym jakiejkolwiek funkcji (por. postanowienia SN: z 26.06. 2002 r., III CKN 898/00, OSNC 2003/6, poz. 89; z 25.11.2004 r., III CK 611/03, OSNC 2005/11, poz. 197, i z 8.04. 2009 r., V CSK 401/08, LEX nr 511000).

¹¹⁷ S. Rejman, *Odpowiedź...*, s. 63; K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 230; E. Wengerek [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 111; E. Wengerek [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 104; W. Siedlecki [w:] *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987, s. 668; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 50.

¹¹⁸ Orzeczenie SN z 9.08.1947 r., C III 741/47, OSN 1948/2, poz. 45; K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 230; E. Wengerek [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 111; E. Wengerek [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 104; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 795; W. Siedlecki [w:] *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987, s. 668; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 50.

¹¹⁹ Por. pkt 3.1.

nieobecnej jest niewątpliwa (*a minori ad maius*). Oznacza to, że brak uzasadnienia dla prowadzenia postępowania o ustanowienie kuratora dla osoby nieobecnej, jeżeli osoba ta może zostać uznana za zmarłą albo może zostać stwierdzony jej zgon. Postępowanie o ustanowienie kuratora z powodów konstrukcyjnych nie stanowi wobec tego konkurencyjnej formy udzielania ochrony prawnej względem uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu. W razie równoczesnego prowadzenia postępowań w tym przedmiocie postępowanie o ustanowienie kuratora dla nieobecnego powinno z urzędu zostać zawieszone do czasu rozstrzygnięcia istnienia podstaw do uznania osoby nieobecnej za zmarłą albo stwierdzenia jej zgonu (art. 177 § 1 pkt 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). W razie uprzedniego powołania kuratora dla nieobecnego kuratela podlega uchyleniu po prawomocnym uznaniu tej osoby za zmarłą albo stwierdzeniu jej zgonu. Wtedy bowiem ochrona powinna zostać roztoczona nad prawami spadkobierców, a nie nad prawami spadkodawcy, który jest uważany za nieżyjącego. W tym celu może zostać wykorzystane postępowanie o zabezpieczenie spadku (art. 635 i n. k.p.c.) albo postępowanie w przedmiocie zarządu spadkiem nieobjętym, w którym w razie potrzeby jest ustanawiany kurator spadku (art. 666 i n. k.p.c.).

W następstwie wprowadzenia art. 184 § 3 k.r.o. powstała jednak luka związana z brakiem środków ochrony praw osoby nieobecnej bądź jej spadkobierców do czasu prawomocnego uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu. W postępowaniu w sprawie o zabezpieczenie spadku albo o zarząd spadkiem nieobjętym ochrona taka może zostać udzielona jedynie w razie istnienia dowodu śmierci spadkodawcy, którego nie można uzyskać przed przeprowadzeniem postępowania o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu. Do tego czasu nie ma także podstaw do ustanawiania kurateli w celu strzeżenia praw nieobecnego, które przez to narażone są na szwank. Objęcie tych praw zarządem możliwe jest wyłącznie w ramach prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia (art. 752 i n. k.c.), co jednak odbywa się poza kontrolą sądową. Z kolei po wszczęciu postępowania o uznanie za zmarłego albo stwierdzenie zgonu nie należy wykluczać dopuszczalności udzielenia zabezpieczenia, którego skutki stosownie do okoliczności rozciągną się także na majątek osoby nieobecnej (art. 755 § 1 k.p.c.). Tego rodzaju zabezpieczenie może zostać uznane za konieczne do osiągnięcia celu postępowania w rozumieniu art. 730¹ § 2 k.p.c.¹²⁰

¹²⁰ Według innej, lecz niebezdyskusyjnej, propozycji w braku aktu zgonu kuratela spadku powinna być ustanawiana także wtedy, gdy śmierć spadkodawcy jest niewątpliwa, zwłaszcza z powodu przekroczenia granicy czasu życia człowieka; por. M. Margoński, *Kurator spadku*, Warszawa 2009, s. 34–35.

4.2. WZAJEMNY STOSUNEK POSTĘPOWAŃ

4.2.1. ZAKRES ZASTOSOWANIA POSTĘPOWAŃ

34. Postępowanie o uznanie za zmarłego i postępowanie o stwierdzenie zgonu stanowią samodzielne i odrębne od siebie postępowania nieprocesowe. Świadczy o tym nie tylko ich wyodrębnienie w kodeksowej strukturze postępowania nieprocesowego, lecz także ich zróżnicowany przedmiot. Postępowania o stwierdzenie zgonu nie można pozbawiać samodzielnego statusu przez to, że jego normatywny kształt został częściowo określony za pomocą odesłania do odpowiedniego stosowania przepisów z zakresu postępowania o uznaniu za zmarłego. Technika ta służy wyłącznie skondensowaniu tekstu prawnego i zwiększeniu elastyczności reżimu postępowania o stwierdzenie zgonu. Nie prowadzi to jednak do scalenia tego postępowania z postępowaniem o uznanie za zmarłego, w którym sąd weryfikuje, czy osoba, która ma zostać uznana za zmarłą, zaginęła, czy brak wiadomości o jej życiu oraz czy upłynęły przewidziane w prawie materialnym terminy od chwili, w której była o niej ostatnia wiadomość. W postępowaniu o stwierdzenie zgonu badaniu przez sąd podlega bowiem to, czy śmierć osoby, której dotyczy sprawa, jest niewątpliwa, mimo że nie został sporządzony akt zgonu. Określona w ten sposób podstawa faktyczna każdego z tych postępowań może w konkretnej sytuacji odnosić się do tych samych okoliczności. Nie uzasadnia to jednak utożsamiania ze sobą obu tych postępowań¹²¹. Ta sama podstawa faktyczna jest bowiem w każdym z nich wykorzystywana do zweryfikowania zasadności różnych pod względem rodzaju żądań oraz przy uwzględnieniu innych norm prawa materialnego.

4.2.2. STOSUNEK POSTĘPOWAŃ W TOKU

35. Postępowanie o uznanie za zmarłego oraz postępowanie o stwierdzenie zgonu mogą być wszczęte wyłącznie na wniosek zainteresowanego (art. 506 w zw. z art. 527 i 535 k.p.c.). Decyzja co do uruchomienia tych postępowań jest wobec tego uzależniona od woli podmiotów, na których sferę prawną oddziałuje niepewność co do sytuacji osoby nieobecnej. Wniosek o wszczęcie postępowania powinien obejmować żądanie uznania określonej osoby za zmarłą albo żądanie stwierdzenia jej zgonu wraz z przytoczeniem uzasadniających to żądanie faktów (art. 187 § 1 pkt 1 i 2 w zw. z art. 511

¹²¹ K. Markiewicz, *Zasady...*, s. 205; K. Markiewicz [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021, s. 1676–1677.

§ 1 k.p.c.). Sformułowane w ten sposób żądanie wyznacza granice podmiotowe i przedmiotowe wniosku. Ze względu na różny charakter żądań nie zachodzi stan identyczności roszczeń i zawisłość sprawy w przypadku jednoczesnego prowadzenia postępowania o uznanie za zmarłego i postępowania o stwierdzenie zgonu tej samej osoby. Pomiedzy tymi postępowaniami istnieje jednak stosunek prejudycjalności, ponieważ uwzględnienie jednego z żądań czyni bezzasadnym drugie z nich. Stąd w razie równoległego prowadzenia tych postępowań któreś z nich powinno ulec zawieszeniu z urzędu na podstawie art. 177 § 1 pkt 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Operacyjnie właściwe będzie zawieszenie postępowania o uznanie za zmarłego, ponieważ postępowanie o stwierdzenie zgonu zmierza do zweryfikowania, czy skutek śmierci jest niewątpliwy, a nie jedynie do ustalenia, czy brak wiadomości o życiu osoby zaginionej. Natomiast połączenie obu postępowań na podstawie art. 219 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. w celu łącznego rozpoznania spraw i ich rozstrzygnięcia¹²² mogłoby prowadzić do komplikacji procesowych w razie ustalenia, że śmierć zaginionego jest niewątpliwa. Wtedy bowiem postępowanie o uznanie za zmarłego na podstawie art. 534 k.p.c. podlega przekształceniu z urzędu w postępowanie o stwierdzenie zgonu, w wyniku czego zachodziłaby konieczność odrzucenia jednego z wniosków z uwagi na zawisłość dwóch spraw o to samo roszczenie (art. 199 § 1 pkt 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

36. W świetle art. 191 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. nie ma przeszkód, aby we wniosku wszczynającym postępowanie skumulować żądanie uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu w stosunku do tej samej osoby albo sformułować je w sposób ewentualny¹²³. Żądania te podlegają rozpoznaniu w tym samym trybie, a do ich rozpatrzenia właściwy jest ten sam sąd. Ze względu na to na mocy art. 193 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. w każdym z tych postępowań dopuszczalna jest również zmiana wniosku¹²⁴. Zmiana ta może polegać na wystąpieniu z nowym żądaniem obok pierwotnego. Dojdzie wówczas do następcej kumulacji żądań w jednym postępowaniu. Możliwe jest również zastąpienie żądania uznania za zmarłego żądaniem stwierdzenia zgonu tej samej osoby, a także zmiana odwrotna. W takiej jednak sytuacji pier-

¹²² Taką propozycję formułuje A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 163.

¹²³ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 123–124.

¹²⁴ Por. A.W., *Postępowanie w sprawie uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu*, cz. 2, DPP 1946/5–6, s. 22; E. Wengerek [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 105; E. Wengerek [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 99; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 796; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 343.

wotne żądanie nie podlega merytorycznemu rozpoznaniu przez sąd jedynie wtedy, gdy cofnięcie wniosku w tej części jest skuteczne w świetle art. 512 § 1 k.p.c.¹²⁵

37. W postępowaniu o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu sąd jest co do zasady związany także rodzajem żądania poddanego pod osąd¹²⁶. W związku z tym w sprawie o stwierdzenie zgonu w razie ustalenia, że śmierć osoby nieobecnej nie jest niewątpliwa, sąd nie może orzec o uznaniu tej osoby za zmarłą¹²⁷. Żądanie stwierdzenia zgonu i żądanie uznania za zmarłego różnią się pod względem charakteru. Uznanie osoby za zmarłą w sprawie o stwierdzenie jej zgonu jest wobec tego orzeczeniem co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, a więc prowadzi do rozstrzygnięcia przez sąd o czymś innym (*aliud*) i narusza art. 321 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.¹²⁸ W szczególności nie ma podstaw do kwalifikowania żądania uznania za zmarłego jako zawierającego się w żądaniu stwierdzenia zgonu. Toteż wydanie w sprawie o stwierdzenie zgonu rozstrzygnięcia co do uznania za zmarłego nie może być uważane za uwzględnienie wniosku w węższych granicach¹²⁹. Dokonanie przez sąd tego rodzaju zmiany przedmiotu postępowania o stwierdzenie zgonu wbrew albo niezależnie od woli wnioskodawcy prowadzi także do naruszenia art. 506 k.p.c., który zakazuje wszczynania i przeprowadzania z urzędu postępowania nieprocesowego w przypadkach, gdy nie przewiduje tego ustawa.

¹²⁵ Por. *mutatis mutandis* uchwała SN z 13.04.1988 r., III CZP 24/88, OSNCP 1989/9, poz. 138; w tym kierunku J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 880; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 72.

¹²⁶ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 162; K. Markiewicz, *Zasady...*, s. 205; K. Markiewicz [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021, s. 1676–1677.

¹²⁷ Taki pogląd dominuje w piśmiennictwie; por. A.W., *Postępowanie...*, cz. 2, s. 22; K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 233; E. Wengerek [w:] J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 105; E. Wengerek [w:] J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 99; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 796; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 69; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 880; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 114; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 343; P. Pogonowski, *Zakaz reformationis in peius w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2004, s. 244; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 73 i 162–163; J. Ciszewski [w:] *Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017, s. 156–157.

¹²⁸ K. Markiewicz, *Zasady*, s. 205; K. Markiewicz [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021, s. 1676–1677.

¹²⁹ Odmiennie SN w orzeczeniu z 20.03.1957 r., 1 CR 119/57, OSNCK 1958/1, poz. 27; aprobowo E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 101; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 256–257; S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 161 (odmiennie s. 164–165); J. Stuzińska [w:] E. Gapska, J. Stuzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 622.

4.2.3. PRZEKSZTAŁCENIE POSTĘPOWANIA O UZNANIE ZA ZMARŁEGO (ART. 534 K.P.C.)

38. Odmienne pod tym względem został ukształtowany reżim postępowania w sprawie o uznanie za zmarłego. Przepis art. 534 k.p.c. przewiduje bowiem, że jeżeli w toku postępowania o uznanie za zmarłego okaże się, że śmierć zaginionego jest niewątpliwa, sąd obowiązany jest przeprowadzić dalsze postępowanie z urzędu według przepisów z zakresu postępowania o stwierdzenie zgonu. Sklasyfikowanie tego rozwiązania w kategoriach procesowych nie jest proste. Skutek jego zastosowania polega na przekształceniu (konwersji) postępowania o uznanie za zmarłego w postępowanie o stwierdzenie zgonu¹³⁰. Mechanizm powstania tego skutku łączy w sobie elementy charakterystyczne dla różnych instytucji. Przepis art. 534 k.p.c. może być traktowany jako ustanawiający podstawę do wszczęcia postępowania nieprocesowego z urzędu, stanowiąc w ten sposób określony przez ustawę wypadek, o którym mowa w art. 506 k.p.c. W tej jednak sytuacji wszczęcie postępowania z urzędu odbywa się w toku postępowania o uznanie za zmarłego i prowadzi do zmiany jego przedmiotu. Zmiana ta polega na zaniechaniu przez sąd rozpatrzenia żądania uznania za zmarłego i na przystąpieniu do rozpoznania sprawy o stwierdzenie zgonu, lecz bez pozbawiania jej statusu sprawy prowadzonej na wniosek¹³¹. Wskazuje to, że w istocie art. 534 k.p.c. upoważnia sąd do dokonania z urzędu i niezależnie od woli wnioskodawcy¹³² zmiany przedmiotu postępowania przez odstąpienie od rozpoznania żądania uznania za zmarłego i wydanie orzeczenia co do stwierdzenia zgonu. Przekształcenie to wywołuje tożsame skutki jak zmiana wniosku dokonana przez wnioskodawcę na podstawie art. 193 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.¹³³

¹³⁰ Według innego ujęcia w tej sytuacji dochodzi do „przejścia” z postępowania o uznanie za zmarłego na postępowanie o stwierdzenie zgonu; por. A.W., *Postępowanie...*, cz. 2, s. 22; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 105; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 796 i 804; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 880.

¹³¹ Czego wyrazem jest możliwość cofnięcia na zasadach określonych w art. 512 § 1 k.p.c. wniosku przez wnioskodawcę także po przekształceniu przez sąd z urzędu sprawy w sprawę o stwierdzenie zgonu; por. A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 73; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Erciński, 2016, s. 167.

¹³² Por. E. Marszałkowska-Krzes, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 100; E. Marszałkowska-Krzes, *Uznanie za zmarłego...*, s. 321.

¹³³ Tego rodzaju zmiana wniosku o stwierdzenie zgonu jest w pełni dopuszczalna; por. A.W., *Postępowanie...*, cz. 2, s. 22; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 105; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 99; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 796; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 343.

39. Przyjęcie zaproponowanej kwalifikacji czynności sądu podejmowanych w trybie art. 534 k.p.c. pozwala na bliższe określenie jej reżimu procesowego. Zmiana przez sąd z urzędu przedmiotu postępowania powinna zostać podana do wiadomości uczestnikom w celu zapewnienia realizacji prawa do wysłuchania, co stanowi warunek przeprowadzenia postępowania w sposób przewidywalny i niepowodujący jego nieważności (art. 379 pkt 5 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)¹³⁴. Przepisy nie rozstrzygają, w jakiej formie należy poinformować uczestników o zmianie przedmiotu postępowania. W związku z tym wskazuje się, że może to nastąpić przez zwrócenie uwagi na rozprawie (art. 5 i 212 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)¹³⁵ albo w drodze zarządzenia przewodniczącego¹³⁶ lub postanowienia sądu¹³⁷. W braku regulacji każdą z tych form należy uznać za dopuszczalną¹³⁸, pod warunkiem że jej zastosowanie pozwoli na zrozumiałe uprzedzenie każdego uczestnika o nowym przedmiocie rozpoznania sprawy.

40. W razie oceny, że śmierć zaginionego jest niewątpliwa, przeprowadzenie postępowania w przedmiocie stwierdzenia zgonu jest obligatoryjne, gdyż art. 534 k.p.c. nie pozostawia tej kwestii do uznania sądu¹³⁹. Mając na uwadze, że stosowanie tego przepisu prowadzi do takich samych skutków jak zmiana wniosku, należy odrzucić możliwość przekształcenia w tym trybie przedmiotu sprawy w postępowaniu przed sądem drugiej instancji¹⁴⁰ oraz w postępowaniu kasacyjnym. W postępowaniach tych obowiązuje bowiem zakaz występowania z nowymi żądaniami (art. 383 i 398²¹ w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Zakazem tym można także objąć sytuację, w której tego rodzaju zmiana przedmiotu

¹³⁴ Por. wyroki SN: z 2.12.2011 r., III CSK 136/11, LEX nr 1131125, i z 11.10.2012 r., III CSK 12/12, LEX nr 1276223; a także A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 523 i n.

¹³⁵ J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 167.

¹³⁶ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 72.

¹³⁷ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 804; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 880; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 342; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 112; krytycznie B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 706.

¹³⁸ Mając na względzie treść art. 193 § 2¹ w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., za preferowane można aczkolwiek uznać formy pisemne.

¹³⁹ Przeszkodę do dokonania przekształcenia postępowania z urzędu może jednak stanowić brak określonej w art. 1106 § 3 k.p.c. jurysdykcji krajowej sądu polskiego do rozpoznania sprawy o stwierdzenie zgonu; por. pkt 5.2.

¹⁴⁰ W piśmiennictwie przeważa pogląd odmienny; por. B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 804; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 880; P. Pogonowski, *Zakaz...*, s. 244; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 199; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 166; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 706.

sprawy jest dokonywana przez sąd z urzędu. Przemawia za tym ta sama potrzeba zapewnienia kontroli orzeczenia wydanego co do nowego przedmiotu, ze względu na którą zmiana żądania przez strony lub uczestników jest co do zasady dopuszczalna tylko w postępowaniu w pierwszej instancji. Można natomiast uznać, że art. 534 k.p.c. powinien być brany pod rozwagę z urzędu w każdym stanie sprawy, gdyż nie zawiera w tym zakresie żadnych ograniczeń, w tym w postępowaniu kasacyjnym¹⁴¹. Przeciwdziałać to ma niezasadnemu uznaniu nieobecnego za zmarłego w sytuacji, gdy jego śmierć jest niewątpliwa, co stanowi naruszenie prawa materialnego. Poczynienie takiego ustalenia powinno wobec tego uzasadniać uchylenie zaskarżonego postanowienia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania z uwagi na nierozpoznanie istoty sprawy (art. 386 § 4 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) niezależnie od zarzutów apelacji. W przeciwnym razie nie zostanie zrealizowany cel art. 534 k.p.c., który nakłada na sąd obowiązek orzekania z urzędu i zwalnia w tym wypadku od związania żądaniem wniosku w zakresie kwalifikacji prawnej ustaleń dotyczących sposobu i chwili ustania podmiotowości prawnej człowieka.

41. Podjęta z urzędu decyzja o przystąpieniu do rozpoznania sprawy o stwierdzenie zgonu nie ma charakteru ostatecznego. W zależności od okoliczności możliwe jest dokonanie zmiany powrotnej i przystąpienie do dalszego prowadzenia sprawy według przepisów regulujących postępowanie o uznanie za zmarłego¹⁴². Przywrócenie przez sąd pierwotnego przedmiotu sprawy powinno jednak zostać podane do wiadomości uczestników, podobnie jak jest to wymagane, gdy sąd z urzędu przekształca postępowanie w postępowanie o stwierdzenie zgonu.

42. W razie stwierdzenia zgonu na skutek przeprowadzenia postępowania w tym zakresie z urzędu sąd nie wydaje odrębnego rozstrzygnięcia co do zawartego we wniosku żądania uznania za zmarłego¹⁴³. Należy przyjąć, że w takim wypadku dochodzi do przekształcenia postępowania, w wyniku czego nowy zakres rozpoznania sprawy zastępuje jej dotychczasowy przedmiot, który był określony w pierwotnym żądaniu, w związku z czym nie zachodzi potrzeba rozpoznania wniosku w tej części. Uznanie, że mimo tego sąd powinien w postanowieniu stwierdzającym zgon albo w odrębnym postanowieniu umorzyć postępowanie co do żądania uznania za zmarłego,

¹⁴¹ Por. pkt 10.2.

¹⁴² B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 804; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 73; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 167.

¹⁴³ Za koniecznością umorzenia postępowania w tym zakresie opowiedzieli się J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 167; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 73; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 104.

proceeds to complications related with the filing of such appeals. Questioning the decision of the court on the subject of the case, the appellant must also file a complaint with the court on the decision on the finding of death, but apart from this, the appellant must also file a complaint with the court on the decision on the finding of death. Effective appeal only one of these decisions can be the subject of further proceedings. It is not possible to demand recognition of death in the case of a final finding of death, and in the case of an unjustified finding of death it is not possible to continue the proceedings on the finding of death, if the finding of death has become final. Therefore in the appeal from the decision on the finding of death issued on the basis of the application of art. 534 k.p.c. the appellant must be entitled to file a complaint on the violation of this provision and unjustified transformation of the subject of the proceedings¹⁴⁴. The effect of this violation is also that in the case of filing an appeal the court of appeal is empowered to take the case under review of its own motion. In the proceedings on appeal the court has the duty to examine whether the death of the missing person is undisputed. The finding of death in the absence of grounds for such a finding constitutes a violation of the right to material justice and can be qualified as a misjudgment of the facts of the case (art. 386 § 4 in conjunction with art. 13 § 2 k.p.c.), if the court has unjustifiedly departed from the application of the provisions on the finding of death.

4.2.4. STOSUNEK POSTĘPOWAŃ PO ICH ZAKOŃCZENIU

43. Między postępowaniem o uznanie za zmarłego i postępowaniem o stwierdzenie zgonu nie zachodzi tożsamość przedmiotu rozstrzygnięcia także po prawomocnym zakończeniu któregoś z nich. W związku z tym prawomocne postanowienie o uznaniu za zmarłego nie stwarza stanu powagi rzeczy osądzonej względem żądania stwierdzenia zgonu tej samej osoby¹⁴⁵.

¹⁴⁴ W tym kierunku B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 804; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 880; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 342.

¹⁴⁵ Niejasno E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 105; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 99, którego zdaniem prawomocne uznanie zaginionego za zmarłego wyklucza wszczęcie postępowania o stwierdzenie zgonu uznanego za zmarłego. Z kolei K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 231, wskazał na niedopuszczalność tego postępowania. Mało klarownie także A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 173–174, powołująca się na niedopuszczalność wydania kolejnego orzeczenia w tej samej sprawie ze względu na powagę rzeczy osądzonej.

Oceny tej nie zmienia to, że na podstawie art. 534 k.p.c. w sprawie o uznanie za zmarłego sąd obowiązany jest stwierdzić zgon w razie ustalenia, że śmierć zaginionego jest niewątpliwa. W braku takiego ustalenia sąd nie podejmuje orzeczenia co do stwierdzenia zgonu, w związku z tym postanowienie o uznaniu za zmarłego nie może stwarzać stanu powagi rzeczy osądzonej w stosunku do stwierdzenia zgonu, które w tej sytuacji nie zostaje objęte przedmiotem rozstrzygnięcia (art. 366 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Podobnie prawomocne postanowienie o stwierdzeniu zgonu nie wywołuje skutku powagi rzeczy osądzonej co do żądania uznania za zmarłego.

44. Przedstawione uwagi nie oznaczają jednak, aby możliwe było stwierdzenie zgonu osoby uznanej za zmarłą¹⁴⁶ albo uznanie za zmarłą osoby, co do której został stwierdzony zgon. Przeszkoda, która w tym zakresie występuje, ma jednak wyłącznie charakter merytoryczny. Do materialnych przesłanek stwierdzenia zgonu należy brak sporządzenia aktu zgonu (art. 535 k.p.c.). Akt zgonu sporządzany jest natomiast na podstawie prawomocnego postanowienia o uznaniu za zmarłego (art. 95 ust. 5 p.a.s.c.). Stąd wniosek o stwierdzenie zgonu osoby uznanej za zmarłą powinien podlegać oddaleniu jako niezasadny¹⁴⁷. Nie wyłącza to jednak możliwości żądania uchylenia prawomocnego postanowienia o uznaniu za zmarłego i oznaczenia innej chwili śmierci, gdyż w takiej sytuacji sąd może uchylić to postanowienie, jeżeli zachodzą podstawy do stwierdzenia zgonu (art. 542 zdanie drugie k.p.c.). Również prawomocne stwierdzenie zgonu powoduje, że żądanie uznania za zmarłego nie może zostać uwzględnione. Postanowienie to wiąże się z ustaleniem, że śmierć jest niewątpliwa, a także stanowi podstawę do sporządzenia aktu zgonu (art. 95 ust. 5 p.a.s.c.). Osoba, której śmierć jest niewątpliwa, nie może być uważana za zaginioną w rozumieniu przepisów określających podstawy uznania za zmarłego. Czyni to bezzasadnym żądanie uznania takiej osoby za zmarłą¹⁴⁸.

¹⁴⁶ W tym kierunku orzeczenie SN z 15.02.1949 r., Kr. C 705/48, PN 1949/11–12, s. 512; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 708.

¹⁴⁷ Postanowienie SN z 27.07.1993 r., I CRN 91/93, LEX nr 1500930; jak się zdaje, także orzeczenie SN z 25.11.1949 r., C 1490/49, OSN(C) 1950/1, poz. 20, w którym wskazano, że sporządzenie aktu zgonu wyłącza automatycznie postępowanie o stwierdzenie zgonu; w tym kierunku także W. Siedlecki, *Glosa od postanowienia Sądu Najwyższego z 15.02.1949 r., Kr. C 705/48. Wydanie postanowienia o oficjalnym zgonie osoby, prawomocnie już uznanej za zmarłą*, PiP 1949/8 (dodatek cywilistyczny), s. 104, wskazując na „niedopuszczalność” stwierdzenia zgonu w razie istnienia dowodu śmierci; B. Dobrzański, *Przegląd orzecznictwa kasacyjnego z zakresu postępowania niespornego*, PN 1949/11–12, s. 513.

¹⁴⁸ Postanowienie SN z 14.09.1995 r., I CRN 138/95, LEX nr 1500926; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 699.

5. ORGANY POSTĘPOWANIA

5.1. CZYNNOŚCI SĄDU I REFERENDARZA SĄDOWEGO

45. Sprawy o uznanie za zmarłego oraz sprawy o stwierdzenie zgonu podlegają rozpoznaniu przez sąd. Skład sądu określają odpowiednio stosowane przepisy o procesie (art. 13 § 2 k.p.c.), które nie zostały w tej części zmodyfikowane przez regulację z zakresu postępowania nieprocesowego (*a contrario* art. 509 k.p.c.). W pierwszej instancji sprawy te są wobec tego rozpoznawane przez sąd działający w składzie jednego sędziego (art. 47 § 1 k.p.c.). W postępowaniu apelacyjnym sąd orzeka co do zasady w składzie trzech sędziów (art. 367 § 3 k.p.c.). W takim składzie podlega rozpoznaniu również skarga kasacyjna (art. 398¹⁰ k.p.c.). Przepisy z zakresu postępowania nieprocesowego nie przewidują, aby sprawy o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu mogły być rozpatrywane przez referendarzy sądowych (por. 509¹ k.p.c.). W związku z tym referendarze sądowi w tych sprawach mogą podejmować wyłącznie czynności o charakterze incydentalnym, które zostały określone w odrębnych przepisach (art. 47¹ w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

5.2. JURYSDYKCJA KRAJOWA

46. Zagadnienia związane ze stanem cywilnym osób fizycznych, w tym z ich zdolnością prawną, są wyłączane z zakresu zastosowania aktów prawa unijnego, które określają w sposób jednolity podstawy jurysdykcji krajowej w sprawach cywilnych i handlowych¹⁴⁹. Wyłączenie to rozciąga się także na sprawy o uznanie za zmarłego i sprawy o stwierdzenie zgonu¹⁵⁰. Łączniki jurysdykcji krajowej w tych sprawach należy wobec tego ustalać na podstawie miarodajnego prawa krajowego. Przyjęte w tej mierze zasady mogą jednak podlegać modyfikacji w dwustronnych umowach międzynarodowych zawartych przez Polskę, które należy stosować z pierwszeństwem przed prawem krajowym¹⁵¹.

¹⁴⁹ Por. art. 1 ust. 2 lit. a rozporządzenia nr 1215/2012.

¹⁵⁰ J. Gołaczyński [w:] *Jurysdykcja, uznawanie orzeczeń sądowych oraz ich wykonywanie w sprawach cywilnych i handlowych. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1215/2012. Komentarz*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2015, s. 17; K. Gajda-Roszczyńska [w:] *Kodeks*, t. 5, red. A. Marciniak, 2020, s. 159.

¹⁵¹ Tego rodzaju postanowienia zawierają umowy zawarte z Białorusią, Bułgarią, byłą Czechosłowacją, Estonią, byłą Jugosławią, Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną, Kubą, Litwą, Łotwą, Rosją, Rumunią, Ukrainą, Węgrami i Wietnamem; por. bliżej F. Zedler, *Jurysdykcja krajowa sądów polskich według umów zawartych przez Polskę z państwami europejskimi*, RPEiS 1991/4, s. 61 i 67; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 90–91 i 96; J. Ciszewski [w:] *Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017, s. 160–161 i 165–166.

47. W prawie krajowym podstawy jurysdykcji w sprawach o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu zostały uregulowane w art. 1106 k.p.c. Odnosnie do tych spraw nie została wprowadzona możliwość zawierania umów jurysdykcyjnych (por. art. 1110¹ k.p.c. *a contrario*), przede wszystkim ze względu na ich niemajątkowy charakter (por. art. 1104 i 1105 k.p.c.)¹⁵². Toteż stosowanie art. 1106 k.p.c. nie może zostać wyłączone przez zainteresowane osoby w drodze zawarcia umowy derogacyjnej poddającej sprawę jurysdykcji sądów państwa obcego. W braku podstaw jurysdykcji określonych w tym przepisie nie jest również możliwe zawarcie umowy prorogacyjnej ani ustanowienie jurysdykcji sądów polskich przez wdanie się w spór co do istoty sprawy na zasadach określonych w art. 1104 § 2 k.p.c.

48. Zgodnie z art. 1106 § 1 k.p.c. do jurysdykcji krajowej należą sprawy o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu osoby będącej obywatelem polskim lub cudzoziemcą mającego ostatnie miejsce zamieszkania lub ostatnie miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej. W przepisie tym jurysdykcja krajowa zarówno w sprawach o uznanie za zmarłego, jak i o stwierdzenie zgonu została powiązana z obywatelstwem albo miejscem zamieszkania lub zwykłego pobytu osoby, która ma zostać uznana za zmarłą lub co do której ma zostać stwierdzony zgon. Podstawy te mają charakter rozłączny i powinny być oceniane według stanu z chwili, w której była ostatnia wiadomość o zaginionym, w przypadku spraw o uznanie za zmarłego, albo z chwili, w której nastąpiło zdarzenie świadczące o tym, że śmierć jest niewątpliwa, w przypadku spraw o stwierdzenie zgonu¹⁵³. Dla stosowania łączników obywatelstwa i ostatniego miejsca zamieszkania lub pobytu nie ma znaczenia, gdzie zaginęła lub zginęła osoba, której dotyczy sprawa¹⁵⁴. Sprawa należy do jurysdykcji krajowej także wtedy, gdy zdarzenia te miały miejsce poza granicami Polski¹⁵⁵. Przeszkody do rozpoznania sprawy przez sąd polski nie stanowi również to, że obywatel polski posiadał obywatelstwo innego państwa, ani to, że jego ostatnie miejsca zamieszkania lub zwykłego

¹⁵² A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 81; K. Gajda-Roszczyńska [w:] *Kodeks*, t. 5, red. A. Marciniak, 2020, s. 160.

¹⁵³ J. Ciszewski [w:] *Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017, s. 152 i 161; K. Gajda-Roszczyńska [w:] *Kodeks*, t. 5, red. A. Marciniak, 2020, s. 161 i 162; A. Hrycaj [w:] *Kodeks*, t. 5, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 129.

¹⁵⁴ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 93; w kontekście historycznym uchwała SN z 20.10.1962 r., III CO 5/62, OSNCP 1963/10, poz. 214.

¹⁵⁵ Częściowo potwierdza to art. 99 ust. 1 p.a.s.c., który przewiduje, że w rejestrze stanu cywilnego można dokonać rejestracji zgonu, który nastąpił poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej i nie został tam zarejestrowany, lub gdy w państwie zgonu nie jest prowadzona rejestracja stanu cywilnego.

pobytu znajdowało się za granicą. Za cudzoziemca w rozumieniu art. 1106 § 1 k.p.c. należy uważać osobę będącą obywatelem państwa obcego, a także osobę, która nie posiada obywatelstwa żadnego państwa¹⁵⁶. W odniesieniu do cudzoziemców w art. 1106 k.p.c. zostały także ustanowione dodatkowe podstawy jurysdykcji krajowej sądów polskich, odrębnie w stosunku do spraw o uznanie za zmarłego (§ 2) i spraw o stwierdzenie zgonu (§ 3).

49. Zgodnie z art. 1106 § 2 k.p.c. sąd polski może uznać za zmarłego cudzoziemca mającego ostatnie miejsce zamieszkania i ostatnie miejsce zwykłego pobytu za granicą, jeżeli sprawa wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym¹⁵⁷. Miejsce zamieszkania i pobytu za granicą oraz status cudzoziemca należy oceniać według chwili, w której była o nim ostatnia wiadomość. Pojęcie wystarczającego związku z polskim porządkiem prawnym ma charakter otwarty. Związek ten powinien być istotny (bliski), nie musi natomiast być silniejszy niż powiązanie z przestrzenią prawną innych państw¹⁵⁸. Ocena, czy związek jest wystarczający, leży w dyskrecyjnej gestii sądu, aczkolwiek jej podstawę powinny stanowić obiektywne okoliczności poddawanej pod osąd sprawy. Na istnienie wystarczającego powiązania sprawy może wskazywać to, że cudzoziemiec zaginął lub pozostawił majątek w Polsce. Powiązanie takie może również powstać, gdy niepewność co do statusu zaginionego oddziałuje na sytuację prawną, w tym zwłaszcza stan cywilny, osób, które są polskimi obywatelami albo jako cudzoziemcy mają w Polsce miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu¹⁵⁹.

50. Według z kolei art. 1106 § 3 k.p.c. sądy polskie mają również jurysdykcję krajową w sprawach o stwierdzenie zgonu cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu za granicą, jeżeli zgon nastąpił w Polsce. Łącznik ten ma charakter mieszany i zawiera zarówno element podmiotowy, jak i przedmiotowy. Miejsce zamieszkania i pobytu za granicą oraz korzystanie ze statusu cudzoziemca należy oceniać według chwili, w której wystąpiło zdarzenie mające świadczyć o niewątpliwej śmierci. W sferze przedmiotowej łącznik ten odnosi się z kolei do lokalizacji tego zdarze-

¹⁵⁶ Por. art. 3 pkt 2 ustawy z 12.12.2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2021 r. poz. 2354 ze zm.).

¹⁵⁷ Ze sposobu zredagowania tego przepisu nie należy wnosić, że w tym przypadku sąd polski jest pozbawiony możliwości oddalenia wniosku o uznanie za zmarłego; por. J. Ciszewski [w:] *Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017, s. 158.

¹⁵⁸ J. Ciszewski [w:] *Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017, s. 159; A. Hrycaj [w:] *Kodeks*, t. 5, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 129; jak się zdaje inaczej K. Gajda-Roszczyńska [w:] *Kodeks...*, s. 161.

¹⁵⁹ W wyroku z 7.12.1973 r., II CR 381/73, LEX nr 7350, SN wskazał, że może to wynikać z potrzeby ochrony praw i interesów znajdujących uzasadnienie w ustawodawstwie polskim.

nia na terytorium Polski. Ostatecznie weryfikacja, czy i gdzie nastąpił zgon, jest możliwa dopiero po przeprowadzeniu przez sąd postępowania dowodowego. W braku możliwości poczynienia dokładnych ustaleń za wystarczające do przyjęcia jurysdykcji krajowej należy uznać istnienie wysokiego prawdopodobieństwa, że zdarzenie, które miało być przyczyną niewątpliwej śmierci cudzoziemca, miało miejsce w Polsce¹⁶⁰. Nie zachodzą jednak podstawy do rozpoznania sprawy, jeżeli po przeprowadzeniu postępowania sąd ostatecznie ustali, że zdarzenie to nastąpiło za granicą.

Problematiczne jest natomiast określenie, jaka chwila powinna być miarodajna dla ustalenia, że zgon nastąpił w Polsce. Brzmienie przepisu może sugerować, że jego zastosowanie jest uzasadnione wyłącznie wtedy, gdy w chwili zdarzenia powodującego śmierć miejsce, w którym to nastąpiło, znajdowało się w Polsce¹⁶¹. Otwiera to drogę do stwierdzenia zgonu cudzoziemców zmarłych na terytorium, które w chwili ich śmierci wchodziło w skład państwa polskiego, lecz obecnie leży poza jego granicami¹⁶². Nie widać powodów do ograniczania jurysdykcji sądów polskich o sprawy takiej kategorii. Z kolei kierując się funkcją łącznika miejsca zgonu, należy przyjąć, że ta podstawa jurysdykcji zachodzi również w sytuacji, gdy śmierć nastąpiła na obszarze państwa obcego, który obecnie przynależy do Polski. Odpowiada to dążeniu do zapewnienia, by postępowanie o stwierdzenie zgonu zostało przeprowadzone przed sądem państwa, na którego terytorium wystąpiło zdarzenie świadczące o niewątpliwości śmierci¹⁶³. W ten sposób powstaje również możliwość uregulowania sytuacji prawnej cudzoziemca w państwie sprawującym zwierzchność terytorialną nad obszarem, na którym miał nastąpić jego zgon.

51. Określone w art. 1106 k.p.c. łączniki jurysdykcji krajowej o charakterze podmiotowym odnoszą się do osoby zaginionej albo osoby, co do której ma zostać stwierdzony zgon. W związku z tym zmiana podstaw jurysdykcji w toku postępowania w sprawach o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu jest mało prawdopodobna. Sytuacja taka może wystąpić, gdyby okazało się, że osoba, której dotyczy sprawa, pozostaje przy życiu i po wszczęciu postępo-

¹⁶⁰ Trudności w lokalizacji miejsca śmierci mogą dotyczyć zdarzeń, do których doszło na morskich wodach terytorialnych albo w nurcie granicznych rzek.

¹⁶¹ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 92; wcześniej w tym kierunku W. Zylber, *Unifikacja...(dokończenie)*, s. 44–45; kwestię tę pozostawia otwartą A. Hrycaj [w:] *Kodeks*, t. 5, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 130; możliwość takiej wykładni odrzuca J. Ciszewski [w:] *Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017, s. 164.

¹⁶² Co może dotyczyć zgonów przed zakończeniem drugiej wojny światowej.

¹⁶³ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 93; J. Ciszewski [w:] *Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017, s. 164.

wania utraciła polskie obywatelstwo albo, będąc cudzoziemcem, przeniosła się za granicę, tracąc w ten sposób miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Polsce¹⁶⁴. Stąd w sprawach tych znikome zastosowanie może znaleźć zasada utrwalenia jurysdykcji krajowej przewidziana w art. 1097 § 1 k.p.c., zgodnie z którym jurysdykcja istniejąca w chwili wszczęcia postępowania trwa nadal, choćby jej podstawy odpadły w toku postępowania. Przepis ten nie obejmuje natomiast przypadku, gdy w wyniku przeprowadzenia postępowania dowodowego sąd jest zmuszony zmienić uprzednio dokonaną ocenę okoliczności sprawy i przyjąć, że nie zachodzi żadna z podstaw jurysdykcji krajowej określonych w art. 1106 k.p.c.¹⁶⁵ W takiej sytuacji wniosek o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu powinien zostać odrzucony z powodu braku jurysdykcji krajowej (art. 1099 § 1 k.p.c.), chyba że okoliczności sprawy pozwalałyby na przyjęcie w niej jurysdykcji koniecznej (por. art. 1099¹ k.p.c.).

52. Od istnienia podstawy jurysdykcji krajowej uzależniona jest także dopuszczalność przekształcenia z urzędu postępowania o uznanie za zmarłego w postępowanie o stwierdzenie zgonu. Zgodnie z art. 534 k.p.c. powinno to nastąpić, jeżeli w toku postępowania o uznanie za zmarłego okaże się, że śmierć zaginionego jest niewątpliwa. W takiej sytuacji przedmiot postępowania ulega zmianie, gdyż zamiast o uznaniu za zmarłego sąd rozstrzyga o stwierdzeniu zgonu i przeprowadza w tym zakresie postępowanie z urzędu. Czynności tych sąd nie może jednak podejmować poza granicami jurysdykcji krajowej określonymi dla spraw o stwierdzenie zgonu. Istnienie jurysdykcji krajowej w chwili wszczęcia postępowania w przedmiocie żądania uznania za zmarłego nie stanowi natomiast wystarczającego uzasadnienia do kontynuowania postępowania w sprawie o stwierdzenie zgonu. W tej bowiem sytuacji nie dochodzi do odpadnięcia podstawy jurysdykcji w rozumieniu art. 1097 § 1 k.p.c., lecz powstaje konieczność ponownego ustalenia jurysdykcji w związku ze zmianą przedmiotu postępowania¹⁶⁶. Ze względu

¹⁶⁴ W przypadku jurysdykcji krajowej przewidzianej w art. 1106 § 3 k.p.c. jej podstawa mogłaby ulec zmianie, w razie gdyby po wszczęciu postępowania miejsce, w którym nastąpił zgon, zostało włączone do terytorium obcego państwa.

¹⁶⁵ Może to wynikać z ustalenia, że osoba, której dotyczy sprawa, w chwili ostatniej o niej wiadomości albo śmierci nie była obywatelem polskim ani nie miała w Polsce miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu bądź sprawa o uznanie za zmarłego nie wykazuje wystarczającego związku z polskim porządkiem prawnym albo w sprawie o stwierdzenie zgonu cudzoziemca śmierć nastąpiła poza historycznymi i obecnymi granicami Polski.

¹⁶⁶ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 95–96; J. Ciszewski [w:] *Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017, s. 157 i 165; A. Hrycaj [w:] *Kodeks*, t. 5, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 130–131; odmienne H. Trammer, *Z problematyki wzajemnego wpływu przepisów k.p.c. o uznaniu orzeczeń sądów zagranicznych i przepisów ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym*, NP 1967/6, s. 718; M. Pazdan, *Uznanie...*, s. 77; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 335.

na identyczne ukształtowanie w art. 1106 § 1 k.p.c. łączników jurysdykcyjnych w obu kategoriach spraw przeszkoda do przekształcenia postępowania na podstawie art. 534 k.p.c. powstanie wtedy, gdy sprawa o uznanie cudzoziemca za zmarłego podlegała rozpoznaniu z uwagi na jej związek z polskim porządkiem prawnym (art. 1106 § 2 k.p.c.), natomiast zdarzenie powodujące niewątpliwą śmierć zaginionego nastąpiło nie w Polsce, lecz za granicą (art. 1106 § 3 k.p.c.).

53. Podstawy jurysdykcji krajowej w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu co do zasady nie nawiązują do okoliczności leżących po stronie wnioskodawcy. W razie istnienia tych podstaw sprawa podlega rozpoznaniu przez sąd polski niezależnie od obywatelstwa wnioskodawcy, a także miejsca jego zamieszkania lub zwykłego pobytu. Okoliczności te mogą jedynie mieć znaczenie w sprawach o uznanie za zmarłego cudzoziemca mającego ostatnie miejsce zamieszkania i ostatnie miejsce zwykłego pobytu za granicą, które należą do jurysdykcji krajowej, jeżeli sprawa wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym (art. 1106 § 2 k.p.c.). Weryfikacja, czy w tym wypadku zachodzi tego rodzaju związek, powinna być dokonywana także przy uwzględnieniu osobistej sytuacji wnioskodawcy i jego interesu prawnego w żądaniu uznania za zmarłego.

54. Przepis art. 1106 k.p.c. w każdym z przewidzianych w nim przypadków ustanawia jurysdykcję krajową fakultatywną. Niewyłączny charakter tej jurysdykcji otwiera drogę do uznawania w polskim porządku prawnym skutków zagranicznych orzeczeń wydawanych w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu. Orzeczenia sądów państw obcych podlegają bowiem uznaniu z mocy prawa, jeżeli nie zostały wydane w sprawie należącej do wyłącznej jurysdykcji sądów polskich (art. 1146 § 1 pkt 2 k.p.c.). Nie ma wobec tego przeszkód, aby takie orzeczenie stanowiło podstawę rejestracji zgonu w Polsce. Również zagraniczny akt zgonu, który został sporządzony na skutek wydania orzeczenia przez sąd państwa obcego, może w drodze transkrypcji zostać przeniesiony do polskiego rejestru stanu cywilnego (por. art. 104 i n. p.a.s.c.). Z kolei zasięg zagranicznej skuteczności krajowych orzeczeń o uznaniu za zmarłego albo o stwierdzeniu zgonu należy ustalać na podstawie miarodajnego prawa obcego lub umów międzynarodowych¹⁶⁷. Każde państwo w sposób suwerenny określa zasady uznawania we własnym porządku prawnym skutków orzeczeń pochodzących z zagranicy. Nie zachodzi wobec tego konieczność ograniczania zasięgu krajowych postanowień

¹⁶⁷ Por. H. Trammer, *Polska jurysdykcja krajowa w sprawach o uznanie za zmarłego i prawo właściwe dla tych spraw*, NP 1969/6, s. 982.

o uznaniu za zmarłego albo o stwierdzeniu zgonu, w tym wydanych w stosunku do cudzoziemców, wyłącznie do polskiego obszaru prawnego¹⁶⁸. Ewentualny brak transgranicznej skuteczności tych postanowień powinien być ustalany przy próbie wykorzystania ich w innym państwie. Inaczej należy jedynie oceniać przypadki, w których prawo stosowane w sprawie wyraźnie stanowi, że orzeczenie może wywoływać skutki prawne wyłącznie na terytorium Polski¹⁶⁹. Wtedy to wskazanie tego ograniczenia w samym postanowieniu zapewnia pełną przejrzystość regulowanej w nim sytuacji prawnej.

5.3. WŁAŚCIWOŚĆ SĄDU

55. Sprawy o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu należą do właściwości rzeczowej sądów rejonowych. Właściwość ta nie została unormowana w sposób szczególny, w związku z czym w tym zakresie znajduje zastosowanie reguła ustanowiona w przepisach ogólnych obowiązujących w postępowaniu nieprocesowym (art. 507 k.p.c.). W sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu nie jest natomiast wyłączone stosowanie art. 18 k.p.c. ze względu na odesłanie przewidziane w art. 13 § 2 k.p.c.¹⁷⁰ Wobec tego w razie stwierdzenia, że w prowadzonym postępowaniu powstało zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, sąd rejonowy może przekazać sprawę do rozpoznania sądowi okręgowemu, który jednak nie jest związany przekazaniem i może odmówić przyjęcia sprawy, zwracając ją do rozpoznania sądowi rejonowemu.

56. Regulacja właściwości miejscowej sądu w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu ma charakter częściowo odrębny od przepisów ogólnych z zakresu postępowania nieprocesowego. W sprawach tych co do zasady właściwy jest sąd ostatniego miejsca zamieszkania zaginionego (art. 526 § 1 k.p.c.). Przepis ten należy także odpowiednio stosować przy określaniu właściwości miejscowej sądu w sprawach o stwierdzenie zgonu (art. 535 k.p.c.). Na mocy tego odesłania właściwy w tych sprawach jest sąd ostatniego miejsca zamieszkania osoby, której zgon ma zostać stwierdzony. Za takim określeniem właściwości sądu przemawiają względy celowości, gdyż

¹⁶⁸ Takie ostrożne stanowisko było w tym zakresie formułowane w przeszłości; por. W. Zylber, *Unifikacja... (dokończenie)*, s. 44; wyrok SN z 7.12.1973 r., II CR 381/73, LEX nr 7350; współcześnie A. Hrycaj [w:] *Kodeks*, t. 5, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 129.

¹⁶⁹ Por. np. art. 23 ust. 4 Umowy między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzonej w Kijowie 24.05.1993 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 96, poz. 465).

¹⁷⁰ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 97.

w okręgu tego sądu powinien być ułatwiony dostęp do informacji dotyczących osoby nieobecnej z uwagi na jej więź z miejscem zamieszkania¹⁷¹ rozumianym jako miejscowość, w której osoba ta przebywała z zamiarem stałego pobytu (art. 25 k.c. w zw. z art. 27 § 2 i art. 13 § 2 k.p.c.). Ostatnie miejsce zamieszkania należy weryfikować według stanu z chwili, w której była ostatnia wiadomość o osobie zaginionej¹⁷² albo w której nastąpiło zdarzenie prowadzące do jej niewątpliwej śmierci. Dopiero w braku podstaw do ustalenia właściwości według ostatniego miejsca zamieszkania tej osoby właściwość miejscowa sądu powinna być określana zgodnie z art. 508 § 1 k.p.c., który w sposób ogólny normuje tę właściwość dla całego postępowania nieprocesowego. W świetle tego przepisu pomocniczą właściwość miejscową sądu w sprawach o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu należy określać według miejsca zamieszkania wnioskodawcy, a w braku miejsca zamieszkania – według miejsca jego pobytu¹⁷³. Z kolei gdy wnioskodawca nie ma miejsca zamieszkania ani miejsca pobytu w Polsce, właściwy do rozpoznania sprawy staje się sąd dla m.st. Warszawy ze względu na rezerwową podstawę właściwości określoną w art. 508 § 1 zdanie trzecie k.p.c. (w zw. z art. 526 § 1 k.p.c.)¹⁷⁴.

57. Potrzeba korzystania z podstaw właściwości przewidzianych w art. 508 § 1 k.p.c. powstaje, jeżeli postępowanie o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu dotyczy polskiego obywatela albo cudzoziemca, których miejsce zamieszkania leżało poza Polską. Korzystanie w tej sytuacji z pomocniczej podstawy właściwości odwołującej się do statusu wnioskodawcy albo z podstawy rezerwowej, która jako właściwy ustanawia sąd dla m.st. Warszawy, może być uważane za pozbawione dostatecznego związku z przedmiotem prowadzonego postępowania. Wskazuje na to także porównanie podstaw właściwości w sprawach o uznanie za zmarłego i stwierdzenie

¹⁷¹ A.W., *Postępowanie...*, cz. 1, s. 21.

¹⁷² Niejasne pod tym względem stanowisko zajął J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 873, którego zdaniem decydująca powinna być chwila powstania warunków do określenia osoby jako zaginionej; podobnie B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 695.

¹⁷³ Bliżej A. Olaś [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021, s. 598–599. W przypadku gdy wnioskodawcą jest podmiot niebędący osobą fizyczną, właściwość należy oceniać według miejsca jego siedziby (art. 30 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

¹⁷⁴ E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 100; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 98. Odmienne B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 798; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 873; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 156; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 695, którzy nie uwzględnią możliwości ustalenia właściwości miejscowej na podstawie miejsca zamieszkania lub pobytu wnioskodawcy.

zgonu z łącznikami jurysdykcji krajowej w tych sprawach, wśród których w przypadku cudzoziemców zostało wymienione również miejsce zwykłego pobytu (art. 1106 § 1 k.p.c.) oraz miejsce zgonu w odniesieniu do spraw o stwierdzenie zgonu (art. 1106 § 3 k.p.c.). W związku z tym mogą być podejmowane próby ekstensywnej wykładni art. 526 § 1 k.p.c. w celu ustalenia podstaw właściwości lepiej dostosowanych do specyfiki spraw o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu. Tym dążeniem należy tłumaczyć stanowisko, zgodnie z którym w braku ustalenia miejsca zamieszkania o właściwości sądu powinno decydować ostatnie miejsce pobytu zaginionego¹⁷⁵ albo zmarłego¹⁷⁶. Stanowiska tego nie można jednak uzgodnić z wąskim brzmieniem art. 526 § 1 k.p.c., w którym prawodawca inaczej niż w art. 508 § 1 k.p.c. odwołał się jedynie do łącznika ostatniego miejsca zamieszkania, a nie miejsca pobytu. Wskazane racje funkcjonalne mogą w tej sytuacji pełnić wyłącznie rolę postulatów legislacyjnych.

58. Właściwość miejscowa sądu przewidziana w art. 526 § 1 k.p.c., jak i w art. 508 § 1 k.p.c., ma charakter wyłączny¹⁷⁷. Ze względu na to właściwość ta nie może zostać zmieniona w drodze umowy zawartej przez zainteresowane podmioty (art. 46 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)¹⁷⁸. Zarazem jednak w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu nie jest wykluczone stosowanie ogólnych przepisów o właściwości delegacyjnej, które obowiązują w postępowaniu nieprocesowym. W związku z tym na podstawie art. 508 § 2 k.p.c. sąd przełożony nad sądem właściwym jest władny wyznaczyć inny sąd do rozpoznania tej sprawy, jeżeli sąd właściwy nie może jej rozpoznać lub podjąć innej czynności z powodu przeszkody albo gdy wymagają tego względy celowości. Poza typowymi sytuacjami względy takie mogą wystąpić, jeżeli właściwy do rozpoznania sprawy jest sąd miejsca zamieszkania lub po-

¹⁷⁵ W tym kierunku B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 798; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 873; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 156; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 695; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 132 i 617.

¹⁷⁶ W przypadku spraw o stwierdzenie zgonu cudzoziemca można byłoby również powołać się na właściwość sądu, w którego okręgu miał nastąpić zgon (art. 1106 § 3 k.p.c. *per analogiam*), zważywszy na to, że istnieją teoretyczne podstawy, by w razie zbieżności celów łącznikom jurysdykcyjnym przypisywać także funkcję kryteriów określających właściwość miejscową sądu; por. bliżej K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 136 i n.

¹⁷⁷ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 797; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 873; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 156; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 132 i 617.

¹⁷⁸ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 98; na poziomie ogólnym A. Olaś [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021, s. 608–609.

bytu albo siedziby wnioskodawcy bądź też sąd dla m.st. Warszawy, a osoba, która zaginęła albo zginęła, miała ostatnie miejsce pobytu w okręgu innego sądu lub w okręgu takiego sądu nastąpił jej zgon.

59. Poza tym w art. 526 § 2 k.p.c. została ustanowiona szczególna podstawa właściwości delegacyjnej na potrzeby spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu. W myśl tego przepisu jeżeli wskutek tego samego zdarzenia zaginęła większa liczba osób, Sąd Najwyższy na wniosek Ministra Sprawiedliwości¹⁷⁹ może wyznaczyć jeden sąd jako wyłącznie właściwy do rozpoznania spraw będących w związku z tym zdarzeniem¹⁸⁰. Rozwiązanie to może być również odpowiednio stosowane w sprawach o stwierdzenie zgonu, jeżeli wskutek tego samego zdarzenia śmierć poniosła większa liczba osób. Można przyjąć, że ustanowienie właściwości tego samego sądu pozwala na zapewnienie jednolitości rozstrzygnięć co do oznaczenia czasu śmierci i tym samym urzeczywistnienia przewidzianego w art. 32 k.c. domniemania jednoczesności śmierci wielu osób, które zaginęły albo utraciły życie podczas grożącego im wspólnie niebezpieczeństwa¹⁸¹, a także pozwala osiągnąć cele z zakresu sprawności i ekonomiki postępowania¹⁸². W piśmiennictwie brak jednak doniesień o przypadkach zastosowania art. 526 § 2 k.p.c. w praktyce.

6. UCZESTNICY POSTĘPOWANIA

6.1. INTERES PRAWNY W POSTĘPOWANIU

60. Przepisy regulujące postępowania o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu nie zawierają szczególnych regulacji dotyczących zasad uczestnictwa w tych postępowaniach. Krąg osób mogących wziąć udział w rozpoznaniu sprawy prowadzonej w tym przedmiocie należy wobec tego określać na podstawie ogólnych przepisów z zakresu postępowania nieprocesowego. Wśród nich centralną pozycję zajmuje art. 510 § 1 k.p.c., zgodnie z którym zainteresowanym w sprawie jest każdy, kogo praw dotyczy wynik postępowania. Regulacja ta pozwala na wyodrębnienie ogólnej kategorii interesu praw-

¹⁷⁹ Sąd Najwyższy uzyskał tę kompetencję na mocy art. 1 pkt 96 ustawy z 2.07.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 172, poz. 1804), natomiast w pierwotnym brzmieniu art. 526 § 2 k.p.c. przysługiwała ona Ministrowi Sprawiedliwości.

¹⁸⁰ Postanowienie SN podlega wówczas ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”.

¹⁸¹ Por. pkt 8.4.2.

¹⁸² K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 255.

nego jako kryterium, od którego spełnienia należy co do zasady uzależniać możliwość wzięcia udziału w postępowaniu nieprocesowym, a niekiedy także jego wszczęcia. Pojęcie interesu prawnego w tej funkcji odwołuje się do relacji, która zachodzi pomiędzy wynikiem postępowania nieprocesowego a sferą prawną określonego podmiotu. Relacja ta powinna być rozpatrywana w odniesieniu do spodziewanego merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy i jego związku z całą regulowaną przez prawo sytuacją tego podmiotu, która obejmuje nie tylko jego prawa, lecz także obowiązki, wolności oraz inne interesy¹⁸³. W świetle art. 510 § 1 k.p.c. interes prawny, który świadczy o konieczności wzięcia udziału w postępowaniu nieprocesowym, występuje wówczas, gdy merytoryczny wynik sprawy ma wpływ na podlegającą ochronie prawnej sferę, w jakiej funkcjonują poszczególne jednostki. W ten sposób należy także postrzegać interes prawny, który stanowi podstawę uczestnictwa w postępowaniu w sprawie o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu.

61. Postępowanie o uznanie za zmarłego zmierza do ustalenia, czy osoba mająca zostać uznana za zmarłą zaginęła oraz czy upłynęły przewidziane przez ustawę terminy od chwili, gdy była o niej ostatnia wiadomość, natomiast postępowanie o stwierdzenie zgonu umożliwia przesądzenie, czy śmierć nieobecnego jest niewątpliwa. Celem obu tych postępowań jest stworzenie podstawy do wpisu zdarzenia, jakim jest śmierć, w rejestrze stanu cywilnego, i sporządzenia aktu zgonu (por. art. 95 ust. 5 p.a.s.c.). Wiąże się z tym skutek w postaci ustania zdolności prawnej i wygaśnięcia podmiotowości człowieka. Charakter tego skutku rzutuje na sposób określenia interesu prawnego w postępowaniu o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu. Interes ten powinien przysługiwać każdemu, na kogo sferę prawną wpływa zarejestrowanie zgonu i urzędowe poświadczenie w ten sposób śmierci osoby, która zaginęła lub zginęła¹⁸⁴. Wpływ ten może mieć charakter bezpośredni albo pośredni¹⁸⁵, lecz powinien być prawnie istotny, a więc opierać się na więzi podlegającej ochronie prawnej lub reglamentowanej przez prawo. Pozwala to na obiektywizację potrzeby udziału w postępowaniu w sprawach o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu i zapobieganie w ten sposób nadmiernemu poszerzaniu kręgu podmiotów, które mogą być zainteresowane w tych sprawach.

¹⁸³ Bliżej P. Ryłski, *Uczestnik*, s. 236 i n.; P. Ryłski [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021, s. 843 i n.

¹⁸⁴ Por. J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 874.

¹⁸⁵ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 798; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 157; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 105; na poziomie ogólnym P. Ryłski, *Uczestnik*, s. 242 i n.; orzeczenie SN z 7.10.1947 r., C II 374/47, OSN 1948/2, poz. 48.

62. Więż, która sprawia, że postanowienie co do istoty sprawy o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu wpływa na czyjąś sferę prawną, może mieć charakter niemajątkowy lub majątkowy. Nie należy także wykluczać wystąpienia tego rodzaju powiązań na obu tych płaszczyznach łącznie w zależności od sytuacji prawnej, w jakiej znajdują się poszczególni zainteresowani.

63. Orzeczenia dotyczące uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu ingerują w stan cywilny osoby, co do której zostało podniesione twierdzenie, że zaginęła lub zginęła. Osoba ta jest w związku z tym bezpośrednio zainteresowana udziałem w postępowaniu prowadzonym w tym zakresie i pozostaje w nim centralnym podmiotem¹⁸⁶. Potwierdzeniem tego są przepisy, które wprost zostały zaadresowane do tej osoby¹⁸⁷ albo przyznają jej określone uprawnienia procesowe¹⁸⁸. Świadczy to o tym, że osoba, której dotyczy postępowanie o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu, ma pierwotny i bezpośredni, aczkolwiek ze względu na specyficzne okoliczności sprawy jedynie potencjalny, interes prawny we wzięciu udziału w tym postępowaniu.

64. Uznanie za zmarłego albo stwierdzenie zgonu może także w sposób bezpośredni wpływać na stan cywilny innych osób. Przede wszystkim prawomocne postanowienie sądu wydane w tym przedmiocie stanowi zgodnie z art. 78 pkt 1 p.a.s.c. dokument potwierdzający ustanie małżeństwa. Określenie w tym postanowieniu czasu śmierci może natomiast decydować o chwili, w której małżeństwo ustało, co z kolei ma znaczenie dla utrzymania domniemania pochodzenia dziecka od męża matki¹⁸⁹ przewidzianego w art. 62 § 1 k.r.o. Wynika z tego, że małżonek osoby, która zaginęła albo zginęła, a także jej dziecko, jeżeli w następstwie ustalenia czasu śmierci mogą powstać wątpliwości co do jego pochodzenia z małżeństwa, mają bezpośredni i niemajątkowy interes prawny w postępowaniu o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu.

65. Tego rodzaju interes, lecz o charakterze pośrednim, może poza tym wystąpić po stronie innych krewnych albo bliskich zaginionego albo zmarłego. Wiążące rozstrzygnięcie, czy członek rodziny lub bliski pozostaje przy życiu bądź też zmarł albo powinien być uważany za nieżyjącego, wpływa

¹⁸⁶ Por. P. Ryłski, *Uczestnik*, s. 247 i n.

¹⁸⁷ Por. art. 530 § 2 pkt 3 k.p.c., zgodnie z którym w ogłoszeniu o wszczęciu postępowania należy zamieścić wezwanie skierowane do zaginionego, aby zgłosił się (do sądu i do postępowania).

¹⁸⁸ Por. art. 543 k.p.c., który dotyczy możliwości zgłoszenia się w sądzie w celu wszczęcia postępowania o uchylenie postanowienia o uznaniu za zmarłego lub stwierdzeniu zgonu.

¹⁸⁹ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 798; podobnie J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 874.

na sferę przeżyć takich osób. W związku z tym także stosunek osobistej bliskości może uzasadniać wzięcie udziału w postępowaniu o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu. Problemy napotyka natomiast określenie stopnia bliskości, który jest konieczny, aby powstający w tym interes uzyskał charakter prawny, co wiąże się z potrzebą wyznaczenia granic podmiotowego zakresu postępowań prowadzonych w tych sprawach. W braku regulacji ustawowej nie jest to zadanie proste. Nie każdy jednak interes niemajątkowy o charakterze uczuciowym lub emocjonalnym powinien uzasadniać przystąpienie do sprawy w roli uczestnika postępowania¹⁹⁰. Ukształtowany kulturowo majestat, którym otaczana jest śmierć, sprawia, że wyjaśnienie pod tym względem w postępowaniu sądowym statusu nieobecnego może oddziaływać na uczucia i emocje wielu osób, które go znały. Przemawia to za zawężającym rozumieniem stosunku osobistej bliskości jako podstawy interesu prawnego, który jest konieczny do wzięcia udziału w postępowaniu o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu.

W typowych sytuacjach interes ten powinien przysługiwać rodzicom, dzieciom i rodzeństwu jako osobom najbliższym spokrewnionym¹⁹¹. Osoby spoza tego kręgu mogą zostać uznane za zainteresowane w sprawie jedynie w braku bliżej spokrewnionych lub w razie istnienia szczególnej zażyłości z osobą, która zaginęła lub zginęła. Tego rodzaju osobista więź może mieć podstawę w stosunku pokrewieństwa albo powinowactwa, a także być pochodną utrwalonych relacji o charakterze wyłącznie faktycznym, w tym wynikających ze wspólnego zamieszkiwania albo pożycia¹⁹². Określony w ten

¹⁹⁰ Inaczej B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 798; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 157 i 169; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 105 i 115; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 164–165; raczej sceptycznie P. Rylski, *Uczestnik*, s. 245.

¹⁹¹ Szerzej ujmuje to J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 157, 164 i 169, wymieniając wstępnych i zstępnych oraz powinowatych; podobnie K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 261; krewnych (bliskich członków rodziny) bez względu na stopień pokrewieństwa wskazują: E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 108; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 101; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 874; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 336; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 115; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 616, a wcześniej także orzeczenie SN z 6.06. 1950 r., Kr. C 212/50, PN 1950/11–12, s. 505–509, w którym przyjęto, że bliskim członkom rodziny należy z reguły przyznawać uprawnienie do zgłoszenia wniosku o stwierdzenie zgonu bez potrzeby badania, czy nie istnieją bliżsi krewni wyłączający ich prawo do dziedziczenia.

¹⁹² Co pozwala włączyć do grona zainteresowanych konkubentów oraz osobę pozostającą w związku partnerskim; podobnie E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 93; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 157, 164 i 169; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 616.

sposób stosunek bliskości jest również odpowiednio nacechowany prawnie. Na tej podstawie krąg zainteresowanych ze względu na niemajątkowy interes prawny może zostać ograniczony do grona osób najbliższych zaginionego lub zmarłego. Tak samo jest również kształtowany katalog osób, którym przysługują uprawnienia z tytułu ochrony dobra osobistego, jakim jest kultura pamięci zmarłego¹⁹³.

66. Interes prawny uzasadniający udział w sprawie o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu może mieć także charakter majątkowy. Do grupy podmiotów, którym przysługuje tego rodzaju interes, należą beneficjenci świadczeń majątkowych powstających w następstwie śmierci. Taki status mają przede wszystkim spadkobiercy¹⁹⁴ (ustawowi i testamentowi) oraz zapisobiercy (w tym windykacyjni), a także osoby, na które przechodzą prawa zmarłego niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami (art. 922 § 2 k.c.), w tym uposażeni z tytułu umów ubezpieczenia na życie. Osobną grupę stanowią zainteresowani, których łączą z zaginionym albo zmarłym niewykonane lub niezakończone stosunki prawne o charakterze majątkowym¹⁹⁵. Po stronie takich osób może przede wszystkim istnieć potrzeba podjęcia działań związanych z realizacją ich praw lub obowiązków, co staje się utrudnione, a bywa niemożliwe w sytuacji, gdy osoba będąca dłużnikiem, wierzycielem lub współzobowiązanym albo współuprawnionym jest nieobecna i pod tym względem jej sytuacja prawna pozostaje nieuregulowana.

67. Interes prawny w wyjaśnieniu statusu osoby, co do której zachodzi podejrzenie, że zaginęła lub zginęła, mają także podmioty obciążone obowiązkiem działania na jej rzecz. Tego rodzaju obowiązki mogą być wykonywane przez przedstawiciela ustawowego, pełnomocnika, prokurenta albo kuratora ustanowionego na podstawie art. 184 k.r.o., a także przez prowadzącego sprawę bez zlecenia (art. 752 k.c.) oraz osoby podstawione w prawa osoby zaginionej lub zmarłej. Podmioty te mają osobisty i najczęściej majątkowy

¹⁹³ Por. K. Matuszewski, *Pamięć i kult osób zmarłych jako autonomiczne dobro osobiste*, M. Praw. 2012/20, s. 1087; wyrok SN z 31.03.1980 r., II CR 88/80.

¹⁹⁴ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 798; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 70; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 874; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 336; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 115; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 93; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 317; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 256; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 157; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 615.

¹⁹⁵ Por. J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 70, i K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 336, którzy wskazują wierzycieli spadku; podobnie E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 93; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 317, i K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 256, wymieniające także współnika.

interes prawny w uregulowaniu niejasnej sytuacji prawnej spowodowanej zaginięciem bądź nieudokumentowaną śmiercią¹⁹⁶, który jest związany z dążeniem do zwolnienia z pełnionej funkcji i możliwością przekazania spadkobiercom lub innym osobom uprawnionym pieczy nad sprawami nieobecnego. Interes prawny tożsamy co do charakteru, lecz wynikający z przeciwnych oczekiwań, może z kolei powstać po stronie wykonawcy testamentu. Do obowiązków wykonawcy powołanego w testamencie należy bowiem sprawowanie zarządu spadkiem, jego zorganizowaną częścią lub oznaczonym składnikiem (art. 986¹ k.c.). Podjęcie tych obowiązków nie jest natomiast możliwe w braku dowodu śmierci spadkodawcy.

6.2. WNIOSKODAWCA

68. Do przeprowadzenia postępowania o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu konieczny jest wniosek, ponieważ postępowania te co do zasady nie podlegają wszczęciu z urzędu¹⁹⁷. Według art. 527 k.p.c. do zgłoszenia wniosku o uznanie za zmarłego uprawniony jest każdy zainteresowany. Przepis ten należy odpowiednio stosować także w postępowaniu o stwierdzenie zgonu (art. 535 k.p.c.). Pojęcie zainteresowanego występuje w reżimie obu tych postępowania w znaczeniu przyjętym w art. 510 § 1 k.p.c.¹⁹⁸ Do zgłoszenia wniosku o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu jest wobec tego uprawniony każdy, kto ma w tym interes prawny¹⁹⁹. Interes ten może mieć charakter niemajątkowy, w tym bezpośredni albo pośredni, nie wyłączając interesu opartego jedynie na stosunku osobistej i szczególnej bliskości względem osoby, która zaginęła lub zginęła. Podstawę uprawnienia do wszczęcia postępowania może stanowić również interes prawny o charakterze majątkowym, związany z istnieniem stosunków prawnych z udziałem nieobecnego, które oddziałują na cudzą sferę majątkowych praw i obowiązków.

¹⁹⁶ Por. B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 799; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 874; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 115; przedstawiciela jako zainteresowanego w sprawie wskazuje także J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 157; podobnie K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 336; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 615.

¹⁹⁷ Jedyny wyjątek w tym zakresie stanowi obowiązek przekształcenia przez sąd z urzędu postępowania w sprawie o uznanie za zmarłego w postępowanie w sprawie o stwierdzenie zgonu, jeżeli śmierć zaginionego jest niewątpliwa (art. 534 k.p.c.).

¹⁹⁸ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 798; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 874; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 336; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 157.

¹⁹⁹ Por. pkt 6.1.

69. Do grupy osób mających interes prawny w postępowaniu o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu należą także podmioty, które zawiadują sprawami zaginionego lub zmarłego. Do grupy tej należą m.in. przedstawiciel ustawy, pełnomocnik, prokurent, prowadzący sprawy bez zlecenia, a także osoby podstawione w prawa nieobecnego. Podmioty te mogą we własnym imieniu domagać się wszczęcia postępowania w tym przedmiocie²⁰⁰. W gronie tym szczególną pozycję zajmuje kurator ustanowiony na podstawie art. 184 k.r.o., który jest powołany do prowadzenia spraw osoby nieobecnej. Kurator nie powinien jednak wykonywać funkcji w sytuacji, gdy osoba, za którą działa, nie żyje albo zachodzą podstawy do uznania jej za zmarłą, co potwierdza obecnie art. 184 § 3 k.r.o. Kurator osoby nieobecnej ma wobec tego interes prawny w rozstrzygnięciu przez sąd, czy osoba nieobecna może zostać uznana za zmarłą bądź czy jej śmierć jest niewątpliwa. Interes ten jednak gaśnie z chwilą uchylenia kurateli albo odwołania kuratora.

70. W postępowaniu o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu w roli wnioskodawcy może wystąpić także prokurator²⁰¹. W reżimie tych postępowań nie obowiązują w tym zakresie odrębne unormowania, stąd należy stosować przepisy ogólne. Prokurator korzysta z uprawnienia do wszczęcia postępowania, które nie jest zależne od interesu prawnego w rozstrzygnięciu sprawy. Korzystanie z tego uprawnienia nie podlega kontroli ze strony sądu i jest wyłącznie uwarunkowane tym, czy według oceny prokuratora zachodzi konieczność wszczęcia postępowania o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu ze względu na ochronę praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego (art. 7 k.p.c.). W braku złożenia wniosku przez zainteresowanych wymogi te mogą zostać spełnione zarówno z uwagi na potrzebę zachowania praw osoby nieobecnej, jak i z uwagi na porządek publiczny, w którego interesie leży wyjaśnienie statusu takiej osoby i odzwierciedlenie tego w rejestrze stanu cywilnego²⁰². Prokurator jako wnioskodawca zajmuje samodzielną pozycję w postępowaniu i nie działa na rzecz żadnego zainteresowanego lub

²⁰⁰ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 799; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 874; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 336; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 115.

²⁰¹ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 799; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 874; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 109 i 116; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 93; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 256; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Erciński, 2016, s. 158; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 615.

²⁰² B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 799; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 109.

innego podmiotu (art. 511 § 2 k.p.c.)²⁰³. Na prawach prokuratora wnioskodawcą w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu może być także Rzecznik Praw Obywatelskich, jeżeli wymaga tego ochrona praw człowieka i obywatela lub ochrona zasady równego traktowania²⁰⁴.

71. Wnioskodawca jest jednym z uczestników postępowania o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu i ma wśród nich szczególny status. Złożony przez niego wniosek określa przedmiot tego postępowania oraz podmiot, którego ma ono dotyczyć. Wnioskodawca może również decydować o przebiegu postępowania po jego wszczęciu. W szczególności jedynie wnioskodawca jest umocowany do cofnięcia wniosku. Czynność ta prowadzi do umorzenia postępowania, jeżeli spełnione zostaną wymogi określone w art. 512 § 1 k.p.c.²⁰⁵ Uprawnienie do cofnięcia wniosku przysługuje wnioskodawcy także w razie przekształcenia przez sąd z urzędu postępowania o uznanie za zmarłego w postępowanie o stwierdzenie zgonu w sytuacji określonej w art. 534 k.p.c.²⁰⁶

72. Wnioskodawca, który nie jest zainteresowanym w sprawie o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu, nie może żądać jej wszczęcia. Złożony w takim wypadku wniosek podlega oddaleniu z uwagi na brak uprawnienia wnioskodawcy²⁰⁷, a jeśli z treści wniosku wynika, że brak ten jest oczywisty, to oddalenie może nastąpić na posiedzeniu niejawnym bez wzywania zainteresowanych do udziału w sprawie (art. 514 § 2 k.p.c.).

6.3. POZOSTALI UCZESTNICY POSTĘPOWANIA

73. Przepisy o postępowaniu w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu nie zawierają odrębnej regulacji dotyczącej uczestników postępowania. Toteż w tym zakresie znajdują zastosowanie ogólne przepisy normujące zasady udziału w postępowaniu nieprocesowym. W art. 510 § 1 k.p.c. możliwość uczestniczenia w tym postępowaniu została uzależniona od posiadania statusu zainteresowanego w sprawie. Taki status przysługuje

²⁰³ P. Ryłski [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021, s. 815 i n.

²⁰⁴ Por. art. 14 pkt 4 w zw. z art. 1 ust. 2 ustawy o RPO; a także A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 110; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 93; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 158; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 615.

²⁰⁵ Bliżej P. Ryłski, *Cofnięcie wniosku wraz ze zrzeczeniem się roszczenia w postępowaniu nieprocesowym*, PPC 2013/2, s. 255 i n.

²⁰⁶ Por. A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 73; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 167.

²⁰⁷ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 116; szerzej P. Ryłski, *Uczestnik*, s. 353–355 i 357.

wszystkim osobom, których praw dotyczy wynik postępowania. Wystąpienie tej relacji świadczy o istnieniu interesu prawnego, ze względu na który konieczne staje się wzięcie udziału w sprawie. W postępowaniu o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu interes ten wynika z wpływu, jaki na sferę prawną osób trzecich wywiera wyjaśnienie sytuacji zaginionego lub zmarłego²⁰⁸. Każdy, kogo dotyczy rozstrzygnięcie wydane w tym przedmiocie, nie tylko może zwrócić się z wnioskiem o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu (art. 527 w zw. z art. 535 k.p.c.), lecz także powinien wziąć udział w postępowaniu w charakterze uczestnika. Dochodzi do tego w wyniku przystąpienia do sprawy (art. 510 § 1 k.p.c.). Natomiast zainteresowany, który nie przystąpił do sprawy, powinien zostać wezwany do udziału w niej przez sąd, w następstwie czego staje się uczestnikiem postępowania (art. 510 § 2 k.p.c.).

74. W reżimie postępowania o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu nie została ustanowiona kategoria uczestników z mocy prawa. Takiego znaczenia nie można przypisywać regulacji zawartej w art. 533 k.p.c., który przewiduje, że przed wydaniem postanowienia uznającego zaginionego za zmarłego sąd powinien wysłuchać w miarę możliwości osoby bliskie zaginionego. Wysłuchanie w toku sprawy nie jest bowiem równoważne z wezwaniem do udziału w postępowaniu w charakterze jego uczestnika²⁰⁹, a z kolei wymienionych w tym przepisie osób bliskich nie można identyfikować z zainteresowanymi w sprawie²¹⁰. Nie każda osoba bliska nieobecnego ma bowiem interes prawny we wzięciu udziału w postępowaniu o uznanie go za zmarłego lub o stwierdzenie jego zgonu. Jeżeli interes ten wynika wyłącznie ze stosunku osobistej bliskości, to krąg zainteresowanych w uznaniu za zmarłego lub w stwierdzeniu zgonu powinien być ograniczony do osób najbliższych, które pozostawały z nieobecnym w szczególnie zażyłej relacji²¹¹. Nie ma natomiast podstaw do utożsamiania pojęć osoby bliskiej i osoby najbliższej²¹².

75. Problematiczna pozostaje kwestia udziału w postępowaniu o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu osoby, której to postępowanie dotyczy. Osoba ta jest zainteresowaną w sprawie²¹³, lecz ze względu na nie-

²⁰⁸ Por. pkt 6.1.

²⁰⁹ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 107; P. Ryłski, *Uczestnik*, s. 154–155 i 184.

²¹⁰ A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 102; podobnie, jak się zdaje J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 165; odmiennie B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 798 i 806; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 107–108 i 155; mniej stanowczo P. Ryłski, *Uczestnik*, s. 154–155.

²¹¹ Por. pkt 6.1.

²¹² J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 878.

²¹³ Por. pkt 6.1.

obecność nie może brać udziału w prowadzonym postępowaniu²¹⁴. Zgodnie natomiast z art. 510 § 2 k.p.c. do zastępowania zainteresowanego, którego miejsce pobytu nie jest znane, sąd powinien wyznaczyć z urzędu kuratora. Nie zachodzi jednak potrzeba wyznaczania takiego kuratora, jeżeli uprzednio został ustanowiony inny kurator upoważniony do działania za nieobecnego, w tym kurator wskazany w art. 184 k.r.o.²¹⁵ Osoba, którą reprezentuje kurator, po przystąpieniu przez kuratora do udziału w sprawie staje się uczestnikiem postępowania²¹⁶.

Nie występuje natomiast praktyka wyznaczania w sprawach o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu kuratora na podstawie art. 510 § 2 k.p.c. dla osoby, której dotyczy żądanie wniosku, w braku ustanowienia innego kuratora. W sprawach o stwierdzenie zgonu, w których wniosek opiera się na twierdzeniu, że śmierć jest niewątpliwa, można to uznać za konsekwencję utrwalonego poglądu o niedopuszczalności wyznaczenia kuratora dla nieznanego z miejsca pobytu w sytuacji, gdy osoba ta nie żyje²¹⁷. Takich ustaleń nie można jednak czynić w stosunku do zaginionego, którego dotyczy wnioski o uznanie za zmarłego, ponieważ jego śmierć nie jest niewątpliwa. Na brak potrzeby wyznaczania kuratora dla zaginionego pośrednio wskazuje jednak sposób uregulowania postępowania wywoławczego, które jest obligatoryjne w sprawach o uznanie za zmarłego. Zgodnie z art. 530 § 2 k.p.c. ogłoszenie o wszczęciu postępowania powinno zawierać wezwanie skierowane do zaginionego, aby zgłosił się w oznaczonym terminie, gdyż w przeciwnym razie może być uznany za zmarłego. Z przepisu tego wynika, że prawodawca oczekuje osobistego zgłoszenia się osoby zaginionej do udziału w sprawie, co pośrednio potwierdza, że nie zachodzi konieczność zapewnienia jej statusu uczestnika postępowania przez wyznaczenie kuratora²¹⁸.

²¹⁴ Por. E. Gapska [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 2, red. K. Lubiński, 2021, s. 1200–1201.

²¹⁵ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 769; W. Siedlecki [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 41; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 59.

²¹⁶ J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 846.

²¹⁷ J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 59; orzeczenie SN z 14.02.1958 r., 4 CR 1028/57, PiP 1959/4, s. 782–783; wezwanie tej osoby do udziału w sprawie za zbędne (*contradictio in adiecto*) uznał A.W., *Postępowanie...*, cz. 1, s. 23.

²¹⁸ Por. A.W., *Postępowanie...*, cz. 1, s. 23, który wskazał, że wyznaczenie kuratora powinno nastąpić w razie potrzeby, a sąd nie powinien zbytecznie utrudniać ani podrażać postępowania; z odmiennym poglądem spotkał się w swej praktyce B. Dobrzański, *Scalenie postępowania spornego z niespornym w projekcie Kodeksu postępowania cywilnego*, PiP 1960/3, s. 42, ale, jak się zdaje, go nie podzielał. Inne rozwiązanie zostało przewidziane w § 6 austriackiej ustawy z 16.02.1883 r., który po wszczęciu postępowania nakładał na sąd obowiązek ustanowienia

W razie jednak ustanowienia kuratora, w tym zwłaszcza na podstawie art. 184 k.r.o., powinien on wziąć udział w sprawie o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu w celu reprezentowania osoby, co do której we wniosku podniesiono, że zaginęła lub niewątpliwie poniosła śmierć. W braku ustanowienia kuratora do obowiązków sądu należy czuwanie z urzędu nad interesami tej osoby.

76. Do postępowania o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu w charakterze jego uczestnika może także przystąpić prokurator²¹⁹. W regulacji tych postępowań nie obowiązują co do tego odrębne unormowania, w związku z czym należy stosować przepisy ogólne. Zgodnie z art. 7 k.p.c. prokurator może wziąć udział w każdym toczącym się postępowaniu, jeżeli według jego oceny wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. Niezależnie od tego sąd powinien zawiadomić prokuratora o sprawie, w której jego udział uważa za potrzebny (art. 59 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Może to przede wszystkim dotyczyć sytuacji, gdy za osobę nieobecną nie działa kurator, a zachodzi szczególna potrzeba strzeżenia jej interesów. Prokurator jest uprawniony do wstąpienia do postępowania w każdym jego stadium, w tym poprzez wniesienie środka odwoławczego, lecz w terminie ustanowionym dla uczestników (art. 60 § 1 i 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Decyzja o wstąpieniu do sprawy podjęta przez prokuratora nie podlega kontroli sądu. Uczestnicząc w postępowaniu, prokurator nie jest związany z żadnym z uczestników i nie działa na rzecz żadnego z nich (art. 60 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Na prawach przysługujących prokuratorowi udział w sprawie o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu może także wziąć Rzecznik Praw Obywatelskich, jeżeli wymaga tego ochrona wolności i praw człowieka i obywatela lub ochrona zasady równego traktowania²²⁰.

kuratora do zastępowania nieobecnego (por. pkt 2.2). Obowiązek ten został utrzymany także pod rządem § 17 pkt 1 i art. 21 pkt 4 tej ustawy w jej skonsolidowanej wersji z 5.12.1950 r. (Todeserklärungsgesetz 1950, BGBl. 1950, nr 23 ze zm.), przy czym obecnie sąd może odstąpić od tego obowiązku, jeżeli w świetle okoliczności sprawy nie zachodzi konieczność reprezentowania nieobecnego w postępowaniu.

²¹⁹ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 109; na tle historycznym W. Zylber, *Odpowiedź na pytanie prawne*, PiP 1947/7–8 (dodatek cywilistyczny), s. 107–108.

²²⁰ Por. art. 14 pkt 4 w zw. z art. 1 ust. 2 ustawy o RPO.

7. PRZEBIEG POSTĘPOWAŃ

7.1. CHARAKTERYSTYKA REGULACJI

77. Regulacja postępowań w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu pod względem techniki legislacyjnej nie odbiega od sposobu unormowania innych postępowań nieprocesowych. Przewidziane dla tych spraw przepisy zawierają jedynie wybrane elementy przebiegu postępowania. W pozostałym zakresie należy bezpośrednio stosować regulacje zawarte w tytule wstępnym Kodeksu postępowania cywilnego (art. 1–13 k.p.c.) i przepisy ogólne postępowania nieprocesowego (art. 506–525 k.p.c.). W braku wystarczającej regulacji w tej grupie źródeł odpowiednie zastosowanie w postępowaniach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu znajdują przepisy o procesie (art. 13 § 2 k.p.c.).

78. Przebieg postępowania w sprawach o uznanie za zmarłego i w sprawach o stwierdzenie zgonu został unormowany częściowo odrębnie. W regulacji tej przepisy dotyczące spraw o stwierdzenie zgonu nie są w pełni samodzielne, ponieważ w postępowaniu w tych sprawach w braku odmiennych unormowań należy odpowiednio stosować przepisy oddziału określającego reżim postępowania o uznanie za zmarłego (art. 535 k.p.c.). Różnice w regulacji przebiegu każdego z tych postępowań nie są liczne i dotyczą jedynie terminu do złożenia wniosku (art. 528 i 536 k.p.c.), prowadzenia postępowania wywoławczego (art. 537 § 1 i 2 k.p.c.), ograniczeń w zakresie zakończenia postępowania (art. 532 i 537 § 3 k.p.c.) oraz braku możliwości przekształcenia postępowania o stwierdzenie zgonu w postępowanie o uznanie za zmarłego (wyłączenie stosowania art. 534 k.p.c.²²¹). Uzasadnia to wspólne przedstawienie tych regulacji z wyeksponowaniem istniejących między nimi różnic.

7.2. WNIOSEK WSZCZYNAJĄCY POSTĘPOWANIE

79. Postępowania o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu podlegają wszczęciu jedynie na wniosek (art. 527 i 535 k.p.c.)²²². Składany w tym celu wniosek powinien czynić zadość przepisom o pozwie (art. 511 § 1 k.p.c.), a w związku z tym odpowiadać także ogólnym warunkom przewidzianym dla pism procesowych (art. 187 § 1 k.p.c.). Podstawowym elementem

²²¹ Por. pkt 4.2.2.

²²² Z wyjątkiem przypadku przekształcenia z urzędu postępowania o uznanie za zmarłego w postępowanie o stwierdzenie zgonu na zasadach określonych w art. 534 k.p.c.

wniosku jest dokładnie określone żądanie (art. 187 § 1 pkt 1 k.p.c.). Wniosek powinien wobec tego zawierać żądanie uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu. Żądanie to nie musi obejmować oznaczenia chwili, w której miałyby nastąpić skutek śmierci²²³. Ustalenie najbardziej prawdopodobnej chwili śmierci należy do sądu, który powinien w tym zakresie kierować się wynikami postępowania dowodowego (art. 31 k.c. i art. 538 k.p.c.). Wobec tego w razie podania we wniosku chwili śmierci sąd nie jest w tej części związany żądaniem²²⁴.

80. Co do zasady nie ma przeszkód, aby we wniosku zostały skumulowane żądania uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu, gdyż podlegają one rozpoznaniu w tym samym trybie (art. 191 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Kumulację tych żądań w stosunku do tej samej osoby należy jednak uznać za niecelową. W sprawie o uznanie za zmarłego sąd obowiązany jest bowiem z urzędu stwierdzić zgon, jeżeli okaże się, że śmierć zaginionego jest niewątpliwa (art. 534 k.p.c.). Natomiast wystąpienie z żądaniem uznania za zmarłego, zanim sąd nie rozstrzygnie o stwierdzeniu zgonu, jest przedwczesne. Stąd w sprawie o stwierdzenie zgonu żądanie uznania za zmarłego powinno być formułowane jako ewentualne, co spowoduje, że do jego rozpoznania będzie mogło dojść dopiero wtedy, gdy sąd przyjmie, że śmierć nieobecnego nie jest niewątpliwa²²⁵. Taka kumulacja żądań pozwala na usprawnienie przebiegu postępowania i zapobiega konieczności powtórzenia czynności w odrębnie prowadzonej sprawie o uznanie za zmarłego.

81. Żądanie uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu powinno odnosić się do ściśle zindywidualizowanej osoby. Stopień tej indywidualizacji określa art. 529 § 1 k.p.c., zgodnie z którym wniosek o uznanie za zmarłego powinien zawierać imię, nazwisko i wiek zaginionego²²⁶, imiona jego rodziców oraz nazwisko rodowe matki, a także ostatnie znane miejsce zamieszkania i pobytu zaginionego. Te same wymogi należy stosować także w odniesieniu do oznaczenia osoby, co do której ma zostać stwierdzony zgon (art. 535 k.p.c.). Przedstawienie tych danych służy identyfikacji osoby, której

²²³ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 800; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 875; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 160.

²²⁴ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 800; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 875; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 119; orzeczenie SN z 15.06. 1948 r., Kr. C 260/48, PN1949/5–6, s. 460.

²²⁵ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 124.

²²⁶ Czego nie należy utożsamiać z datą urodzenia; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 95; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 318; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 257.

ma dotyczyć postępowanie, w sposób wykluczający błąd co do jej tożsamości²²⁷.

Od obowiązku zindywidualizowania zaginionego lub zmarłego nie należy co do zasady dopuszczać odstępstw. Wnioskodawca jest bowiem w stanie ustalić niezbędne do tego dane na podstawie odpisu aktu urodzenia, który może być wydany każdemu, kto ma w tym interes prawny (art. 45 ust. 1 p.a.s.c.). Taki interes powstaje w razie konieczności złożenia wniosku o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu. Nie zawsze jednak wystąpi możliwość ustalenia wszystkich wymaganych danych, w tym zwłaszcza ostatniego miejsca zamieszkania lub pobytu nieobecnego. Przeszkodą do tego może być niezupełna treść rejestru stanu cywilnego albo brak rejestracji urodzenia w Polsce, co dotyczy przede wszystkim cudzoziemców, a także niedostępność innych źródeł informacji. W razie powołania się na taki stan rzeczy wnioskodawca nie musi podawać wszystkich wymaganych danych²²⁸, aczkolwiek nawet wówczas nie może zostać zwolniony z obowiązku wskazania imienia i nazwiska osoby, której ma dotyczyć postępowanie, oraz imion jej rodziców, a także przybliżonego wieku. W braku tych informacji wniosków o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu nie powinien otrzymać biegu, ponieważ w takiej sytuacji nie jest możliwe zindywidualizowanie osoby objętej żądaniem wniosku.

82. Przeszkody do nadania sprawie biegu nie stanowi nieprzedstawienie przez wnioskodawcę odpisu aktów stanu cywilnego. W przepisach nie został ustanowiony tego rodzaju wymóg, stąd w braku tych odpisów nie jest uzasadnione stosowanie trybu naprawczego określonego w art. 130 k.p.c. (w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)²²⁹. W razie niezłączenia do wniosku odpisów

²²⁷ Zarazem w odróżnieniu od niektórych innych przepisów (por. art. 126 § 2 pkt 2, art. 505³² § 2 pkt 1 i art. 638¹ § 2 pkt 1 k.p.c.) nie doszło jak dotąd do uwspółcześnienia art. 529 § 1 k.p.c. przez wprowadzenie wymogu zindywidualizowania zaginionego lub zmarłego za pomocą numeru Powszechnego Elektronicznego Systemu Ewidencji Ludności (PESEL), który ma charakter niepowtarzalny.

²²⁸ Odmienne, jak się zdaje J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 875.

²²⁹ Por. orzeczenie SN z 21.10.1948 r., Po. C 276/48, PN 1949/5–6, s. 459–460; a także K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 225; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 795 i 800; E. Wengerek [w:] J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 101; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 875; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 96; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 318; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 257; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 159; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 618.

akt stanu cywilnego sąd we własnym zakresie powinien podjąć czynności w celu zgromadzenia tych dokumentów w trakcie postępowania.

83. Oprócz żądania uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu wniosek o wszczęcie postępowania powinien także zawierać przytoczenie okoliczności faktycznych uzasadniających to żądanie²³⁰. W ten sposób wnioskodawca określa podstawę faktyczną wniosku, która obok żądania wyznacza granice przedmiotu postępowania. Pojęcie przytoczenia (wskazania) faktów należy odnosić do obowiązku opisanego we wniosku okoliczności, które mają potwierdzać zasadność żądania uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu. Przedstawienie tych faktów przez wnioskodawcę jest wystarczające do spełnienia wymogów formalnych przewidzianych dla wniosku jako pisma procesowego. Nie ma natomiast podstaw do stawiania w tym zakresie przed wnioskodawcą dalej idących wymagań. W szczególności za taką podstawę nie może być uważany art. 529 § 2 k.p.c., który przewiduje, że okoliczności uzasadniające wniosek należy uprawdopodobnić. Pojęcie uprawdopodobnienia zostało użyte w tym przepisie przede wszystkim w znaczeniu siły oddziaływania, jaką powinny osiągnąć zgłaszane przez wnioskodawcę środki poznania rzeczywistości (dowody), aby sąd mógł poczynić za ich pośrednictwem określone ustalenia faktyczne. Obowiązek (ciężar) uprawdopodobnienia w takim rozumieniu nie powinien być wobec tego kwalifikowany jako element konstrukcyjny pisma procesowego²³¹. W związku z tym brak uprawdopodobnienia okoliczności uzasadniających wniosek nie może podlegać usunięciu w trybie naprawczym określonym w art. 130 k.p.c.²³² (w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)²³³, lecz stanowi przeszkodę do przystąpienia przez sąd do zarządze-

²³⁰ „Wskazanie faktów”, na których opiera się żądanie, według aktualnej terminologii art. 187 § 1 pkt 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.

²³¹ Odmienne E. Wengerek [w:] J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 100; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 121 i 156–157, która rozróżnia wstępną kontrolę formalną uprawdopodobnienia oraz jego merytoryczną ocenę; w tym kierunku także J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 159; P. Rylski, *Stopień dowodu w postępowaniu cywilnym – zagadnienia podstawowe*, PPC 2016/3, s. 503; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 618; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 98; jak się zdaje, K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 339.

²³² Por. *mutatis mutandis* postanowienie SN z 11.03.1998 r., II UKN 558/97, OSNAPiUS 1999/6, poz. 227.

²³³ Tak samo jak niewskazanie w piśmie procesowym dowodu na przytoczony fakt, co jest objęte wymogiem ustanowionym w art. 126 § 1 pkt 5 k.p.c., lecz wyłącznie w ramach ciężaru dowodu (art. 6 k.c.) i ciężaru wspierania postępowania (art. 6 § 2 k.p.c.), a nie jako konieczny składnik pisma.

nia o wszczęciu postępowania (art. 530 § 1 k.p.c.)²³⁴, a ostatecznie powinien prowadzić do nieuwzględnienia wniosku jako niezasadnego²³⁵.

84. Przytoczenie okoliczności uzasadniających żądanie wniosku powinno odnosić się do materialnych podstaw uznania za zmarłego oraz stwierdzenia zgonu. W przypadku uznania za zmarłego wnioskodawca powinien wskazać na fakty świadczące o braku w określonym przedziale czasu wiadomości o życiu zaginionej (art. 29 k.c.). Zaginięcie może być również łączone ze szczególnym zdarzeniem, które stwarzało bezpośrednie niebezpieczeństwo dla życia osoby zaginionej (art. 30 k.c. i art. XXIX–XXXI p.w.k.c.), wtedy to we wniosku należy przytoczyć okoliczności wskazujące na wystąpienie tego rodzaju niebezpieczeństwa. Oprócz tego celowe jest zamieszczenie we wniosku wszelkich innych informacji, które mogą pozwolić na rekonstrukcję okoliczności poprzedzających zaginięcie, a także przyczynić się do efektywnego przeprowadzenia poszukiwań oraz identyfikacji zaginionego przez osoby postronne²³⁶. Z kolei w razie żądania stwierdzenia zgonu wniosek powinien zawierać przytoczenie faktów, ze względu na które śmierć może być uważana za niewątpliwą, a także obejmować twierdzenie, że mimo śmierci nie został sporządzony akt zgonu (art. 535 k.p.c.).

85. Zgodnie z art. 511 § 1 k.p.c. we wniosku o wszczęcie postępowania należy także wymienić zainteresowanych w sprawie (art. 511 § 1 k.p.c.) ze wskazaniem miejsca ich zamieszkania albo siedziby (art. 126 § 2 pkt 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Obowiązek ten aktualizuje się jednak wyłącznie wtedy, gdy takie osoby są znane wnioskodawcy²³⁷. W braku wiedzy o zainteresowanych wniosek powinien zawierać niezbędne wyjaśnienia, które pozwolą na odstąpienie od podejmowania czynności mających na celu uzupełnienie braków formalnych wniosku w tym zakresie. W razie natomiast wskazania zainteresowanych na wnioskodawcy ciąży obowiązek związanego określenia, z czego wynika to zainteresowanie, co umożliwi sądowi podjęcie decyzji

²³⁴ Por. pkt 7.7; odmiennie B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 698, którego zdaniem brak uprawdopodobnienia może uzasadniać zawieszenie postępowania na podstawie art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c.; podobnie K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 257.

²³⁵ J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 71; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasiecki, s. 875; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 698; w tym kierunku także A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 121–122 i 157; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 159. Podobnie rozumiany jest w orzecznictwie art. 424⁵ § 1 pkt 4 k.p.c., który odnośnie do skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia wprowadza wymóg uprawdopodobnienia wyrządzenia szkody spowodowanej przez wydanie wyroku, którego skarga dotyczy.

²³⁶ J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 160; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 122.

²³⁷ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 119.

co do wezwania tych osób do udziału w sprawie w charakterze uczestników postępowania.

86. Osobno wniosek o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu powinien zawierać przytoczenie okoliczności wskazujących na istnienie po stronie wnioskodawcy interesu prawnego w żądaniu wszczęcia postępowania. Wniosek w tych sprawach może bowiem pochodzić wyłącznie od osoby zainteresowanej (art. 527 k.p.c.). Ocena, czy po stronie wnioskodawcy nie zachodzi w tym zakresie brak uprawnienia, jest dokonywana przez sąd na podstawie przytoczeń znajdujących się w treści wniosku i zgłoszonych w nim środków dowodowych (por. art. 514 § 2 k.p.c.).

87. Wnioski o uznanie za zmarłego oraz o stwierdzenie zgonu podlegają stałej opłacie sądowej, która obecnie wynosi 100 zł (art. 23 pkt 1 u.k.s.c.). W razie sformułowania we wniosku żądania ewentualnego obowiązku uiszczenia opłaty sądowej od tej części wniosku powstaje w przypadku nieuwzględnienia żądania podstawowego²³⁸.

7.3. CZAS ZŁOŻENIA WNIOSKU

88. Terminy przewidziane w prawie materialnym pozostają bez wpływu na dopuszczalność wszczęcia oraz przebieg postępowania cywilnego. Od zachowania terminów mających taki charakter jest natomiast uzależniona możliwość uzyskania przed sądem ochrony prawnej. Terminy te rzutują w związku z tym na sferę merytorycznej zasadności żądania poddawanego pod osąd. Nie inaczej jest w przypadku terminów określonych w art. 29 i 30 k.c. oraz w art. XXVIII–XXXI p.w.k.c., po upływie których zaginiony może zostać uznany za zmarłego. Nienadejście takiego terminu powoduje, że żądanie uznania za zmarłego należy kwalifikować jako niezasadne z uwagi na brak spełnienia merytorycznych przesłanek realizacji prawa w postępowaniu cywilnym.

89. Według jednak art. 528 k.p.c. wniosek o uznanie za zmarłego można zgłosić nie wcześniej niż na rok przed końcem terminu, po upływie którego zaginiony może być uznany za zmarłego. Przepis ten literalnie zezwala na zgłoszenie wniosku o uznanie za zmarłego przed upływem terminu przewidzianego przez prawo materialne. Procesowy sens tej regulacji trzeba jednak rozumieć inaczej. Na jej mocy sąd w istocie zostaje pozbawiony możliwości oddalenia wniosku o uznanie za zmarłego, jeżeli jego wniesienie nastąpiło

²³⁸ Por. orzeczenia SN: z 20.05. 1987 r., I CZ 55/87, OSNCP 1988/11, poz. 160, i z 18.10.2013 r., III CZP 58/13, OSNC 2014/6, poz. 62.

na rok przed końcem terminu, po upływie którego zaginiony może zostać uznany za zmarłego. W ten sposób prawodawca wprowadza ustawowy zakaz kwalifikowania takiego wniosku jako przedwczesnego. W szczególności brak upływu terminu nie stanowi wówczas przeszkody do przeprowadzenia postępowania wywoławczego i gromadzenia materiału w celu ustalenia okoliczności, które mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. W konsekwencji w takiej sytuacji sąd nie może oceniać celowości podjęcia poszczególnych czynności według stanu rzeczy aktualnie istniejącego w sprawie, lecz powinien antycypować stan, który wystąpi w przyszłości, gdy upłynie termin określony przez ustawę. Wtedy to okoliczność, że wniosek wpłynął, zanim uznanie za zmarłego stało się możliwe, nie powinna na etapie orzekania zamykać drogi do uwzględnienia żądania, co jest potwierdzeniem ogólnej zasady, która obowiązuje w tej mierze²³⁹.

90. Wprowadzenie możliwości rozpoznania sprawy i przystąpienia do gromadzenia materiału koniecznego do jej rozstrzygnięcia na rok przed końcem terminu, od którego zależy zasadność żądania uznania za zmarłego, służy przyspieszeniu uregulowania sytuacji prawnej zaginionego. Postępowanie o uznanie za zmarłego jest ze swej natury długotrwałe, co wynika z konieczności zarządzenia ogłoszenia o jego wszczęciu i wyznaczenia co najmniej 3-miesięcznego terminu na odpowiedź na to ogłoszenie (art. 530 k.p.c.). W tej sytuacji przystąpienie do rozpoznania sprawy przed nadejściem terminu przewidzianego przez prawo materialne pozwala na rozstrzygnięcie w przedmiocie uznania za zmarłego niezwłocznie po upływie tego terminu, co zapobiega dalszemu wydłużaniu oczekiwania na orzeczenie o czas potrzebny na przeprowadzenie postępowania, w tym zwłaszcza na zebranie i rozpatrzenie dowodów²⁴⁰.

91. Weryfikując możliwość przystąpienia do prowadzenia postępowania, sąd powinien stwierdzić, po upływie jakiego terminu zaginiony może być w okolicznościach sprawy uznany za zmarłego. W świetle art. 528 k.p.c. przeszkody do podejmowania czynności w postępowaniu nie zachodzą, jeżeli do dnia upływu tego terminu nie pozostał okres dłuższy niż rok. Dotyczy to jednak wyłącznie sytuacji, gdy uznanie za zmarłego może nastąpić po

²³⁹ Wyraża ją na potrzeby procesu art. 316 § 1 zdanie drugie k.p.c., który stanowi, że sąsądnemu roszczeniu nie stoi na przeszkodzie okoliczność, że stało się ono wymagalne w toku sprawy.

²⁴⁰ A.W., *Postępowanie...*, cz. 2, s. 21; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 799; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 874; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 117; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 158.

upływie terminu, którego ustawowa długość przekracza rok²⁴¹ (*a contrario* art. 528 zdanie drugie k.p.c.). Przedstawionej zasady nie należy natomiast stosować, gdy uznanie za zmarłego może nastąpić po upływie roku lub krótszego niż rok terminu od zdarzenia, z którym może być łączone zaginięcie (art. 528 zdanie drugie k.p.c.²⁴²)²⁴³. Terminy te relatywnie nie są długie, co powoduje, że nie zachodzi wówczas konieczność zapewnienia szczególnej sprawności prowadzonego postępowania. W związku z tym w takiej sytuacji zgodnie z art. 528 zdanie drugie k.p.c. wniosek o uznanie za zmarłego może być zgłoszony dopiero po upływie terminu określonego przez ustawę.

Przepisu tego nie należy jednak rozumieć dosłownie. Złożenie wniosku przed upływem terminu uznania za zmarłego wynoszącego rok albo krótszego, podobnie jak zgłoszenie żądania wcześniej niż na rok przed upływem terminu dłuższego niż roczny, nie jest niedopuszczalne, lecz jedynie stwarza podstawę do oddalenia wniosku jako przedwczesnego²⁴⁴. Sąd nie jest natomiast zobligowany do oddalenia wniosku i może powstrzymać się z rozpoznaniem sprawy aż do nadejścia terminu uznania za zmarłego wynoszącego rok lub krótszego albo do wejścia w okres roku przed upływem terminu dłuższego niż roczny²⁴⁵. Uznaniu za zmarłego nie będzie wówczas stało na przeszkodzie to, że żądanie w tym przedmiocie zostało zgłoszone przedwcześnie²⁴⁶. Podejmując rozstrzygnięcie co do istoty sprawy, sąd ma bo-

²⁴¹ Co należy odnieść do przypadków zaginięć określonych w art. 29 i 30 § 2 zdanie drugie k.c. oraz w art. XXX p.w.k.c.

²⁴² Użyte w tym przepisie wyrażenie „zdarzenie, które uzasadnia prawdopodobieństwo śmierci zaginionego” jest nieściśle. Podstawy uznania za zmarłego nie stanowi prawdopodobna śmierć zaginionego ani jej domniemanie, lecz stan braku wiedzy o jego życiu lub śmierci; por. S. Grzybowski [w:] *System PC*, t. 1, red. S. Grzybowski, 1985, s. 314; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 135; K. Mularski, *Instytucja...*, s. 130.

²⁴³ Dotyczy to sytuacji, gdy zaginięcie nastąpiło w szczególnych okolicznościach, co należy odnieść do przypadków zaginięć określonych w art. 30 § 1, 2 zdanie pierwsze i § 3 k.c. oraz art. XXXVIII i XXIX p.w.k.c.

²⁴⁴ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 800; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 102; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 71; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 875; W. Siedlecki [w:] *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987, s. 666; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 339; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 118; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 90; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 317; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 158; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 619. Według natomiast art. 3 § 2 d.p.u.z.s.z. wniosek przedwczesny podlegał odrzuceniu.

²⁴⁵ J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 71; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 875; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 697.

²⁴⁶ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 800; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 71; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 875;

wiem obowiązek brać pod uwagę stan rzeczy w chwili orzekania (art. 316 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). W okresie, w którym żądanie uznania za zmarłego jest przedwczesne w świetle art. 528 k.p.c., sąd nie powinien jednak podejmować czynności mających na celu gromadzenie materiału potrzebnego do rozstrzygnięcia, a w szczególności nie jest uprawniony do zarządzenia ogłoszenia o wszczęciu postępowania (art. 530 § 1 k.p.c.). Przystąpienie do rozpoznania sprawy o uznanie za zmarłego z naruszeniem art. 528 k.p.c. stanowi uchybienie procesowe²⁴⁷, które może być przedmiotem zarzutu w środku zaskarżenia, lecz nie prowadzi do nieważności postępowania. Wpływ tego uchybienia na wynik sprawy należy więc oceniać indywidualnie, uwzględniając to, że terminy uznania za zmarłego mają charakter gwarancyjny i służą zapewnieniu ochrony praw osoby zaginionej.

92. Zgodnie natomiast z art. 536 k.p.c. wniosek o stwierdzenie zgonu może być zgłoszony w każdym czasie. Możliwość żądania stwierdzenia zgonu nie jest uzależniona od upływu jakiegokolwiek terminu przewidzianego w prawie materialnym. Stwierdzenie zgonu powinno nastąpić, gdy śmierć jest niewątpliwa, a nie został sporządzony akt zgonu. Przepis art. 536 k.p.c. nie ma wobec tego żadnego normatywnego znaczenia i jest w istocie zbędny²⁴⁸. Jego funkcja w reżimie postępowania o stwierdzenie zgonu polega jedynie na wyłączeniu odpowiedniego stosowania w tym postępowaniu art. 528 k.p.c.²⁴⁹

7.4. FAZA WSTĘPNA

93. Po stwierdzeniu, że wniosek o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu nie zawiera braków albo po ich usunięciu, postępowanie przechodzi w fazę wstępną. W jej ramach sąd powinien zbadać, czy wnioskodawca jest osobą uprawnioną do żądania uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu. Jeżeli z treści wniosku wynika oczywisty brak uprawnienia wnioskodawcy, sąd może oddalić wniosek na posiedzeniu niejawnym bez wzywania zainteresowanych do udziału w sprawie (art. 514 § 2 k.p.c.). W każdej innej sytuacji

A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 118; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 158; krytycznie w tym zakresie: E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 90–91; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 317; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 256; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 619, przyp. 388, których zdaniem miarodajna dla tej oceny powinna być chwila złożenia wniosku a nie orzekania.

²⁴⁷ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 118.

²⁴⁸ J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 169.

²⁴⁹ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 807.

sąd powinien wezwać do udziału w sprawie zainteresowanych i doręczyć im odpis wniosku. W gestii przewodniczącego leży określenie, czy złożenie odpowiedzi na wniosek zostanie uznane za obowiązkowe (art. 511¹ § 1 k.p.c.).

94. W fazie wstępnej postępowania niezależnie od wniesienia odpowiedzi na wniosek przez uczestników możliwe jest wyznaczenie posiedzenia przygotowawczego, na co wskazuje art. 511¹ § 2 k.p.c.²⁵⁰ Jest to w szczególności uzasadnione, jeżeli sprawa miałaby podlegać rozpoznaniu na rozprawie, gdyż posiedzenie to ma na celu sporządzenie planu rozprawy (art. 205⁵ § 1 k.p.c.). Posiedzenie przygotowawcze może również mieć na celu wyjaśnienie, czy wnioskodawca zdołał uprawdopodobnić okoliczności uzasadniające wniosek. Wyznaczanie tego posiedzenia nie jest konieczne, jeżeli okoliczności sprawy wskazują, że przeprowadzenie go nie przyczyni się do sprawniejszego rozpoznania sprawy. Wtedy to przewodniczący może jej nadać inny właściwy bieg (art. 205⁴ § 3 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Potrzeba taka może wynikać z ustalenia, że wnioskodawca w sposób oczywisty nie uprawdopodobnił okoliczności uzasadniających wniosek, w szczególności wystąpił z żądaniem uznania za zmarłego przed nadejściem terminów określonych w art. 528 k.p.c. W takiej sytuacji istnieją podstawy do oddalenia wniosku na posiedzeniu niejawnym bez przeprowadzania postępowania dowodowego, a jedynie po uprzednim wysłuchaniu uczestników lub odebraniu od nich oświadczeń na piśmie (art. 514 § 1 k.p.c.).

7.5. FORUM ROZPOZNANIA SPRAWY

95. Ustawa nie wymaga przeprowadzenia rozprawy w postępowaniu w sprawie o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu. W związku z tym niezależnie od skierowania sprawy na posiedzenie przygotowawcze (art. 511¹ § 2 k.p.c.) oraz wysłuchania uczestników na posiedzeniu sądowym (art. 514 § 1 k.p.c.) sąd może podjąć rozstrzygnięcie na posiedzeniu niejawnym²⁵¹.

²⁵⁰ M. Dziurda, *Posiedzenie przygotowawcze i plan rozprawy* [w:] *Reforma czy kolejna nowelizacja. Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 r. zmieniającej KPC*, red. P. Ryłski, Warszawa 2020, s. 56–57; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 388–389.

²⁵¹ Por. uchwałę SN z 26.01.2012 r., III CZP 83/11, OSNC 2012/7–8, poz. 82, w której przyjęto, że w postępowaniu nieprocesowym forum rozpoznania sprawy jest rozprawa albo posiedzenie niejawne, a regulacja art. 514 § 1 k.p.c. nie uwzględnia posiedzeń jawnych, których organizacja nie różni się zasadniczo od rozprawy; aprobowano K. Markiewicz, *Forum rozpoznawania spraw w postępowaniu depozytowym. Glosa do uchwały SN z dnia 26 stycznia 2012 r., III CZP 83/11*, PS 2012/10, s. 112 i n. wraz z dalszą literaturą; odmiennie A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 137; A. Laskowska-Hulisz [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 2, red. K. Lubiński, 2021, s. 1416–1419.

Poza wypadkami oczywistej niezasadności wniosku korzystanie z tej formy posiedzenia powinno należeć do rzadkości. Sprawy o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu dotyczą istnienia podmiotowości prawnej człowieka. Jest to podstawowa kategoria określająca status jednostki, która zapewnia możliwość uczestniczenia w obrocie prawnym. Rozstrzygnięcia sądowe odnoszące się do tej sfery powinny w związku z tym zapadać po wnikliwym rozpatrzeniu okoliczności sprawy i pod kontrolą społeczną²⁵². Takie warunki stwarza możliwość rozpoznania sprawy na rozprawie, do udziału w której jest dopuszczona także publiczność. Przemawia to za tym, by orzeczenia kończące postępowanie w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu były wydawane po przeprowadzeniu rozprawy, mimo że taki obowiązek nie wynika z ustawy²⁵³.

96. Rozprawa ma na celu ustne przedstawienie przez wnioskodawcę i uczestników stanowiska w sprawie oraz przeprowadzenie postępowania dowodowego, a także odbycie fazy roztrząsania jego wyników (art. 210 § 1 i 3 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Przepisy dotyczące spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu nie przewidują odstępstw od ogólnych zasad regulujących przebieg postępowania i organizację rozprawy. W reżimie tych spraw został jedynie wprowadzony obligatoryjny element w postaci wysłuchania osób bliskich zaginionego lub zmarłego (art. 533 i 536 k.p.c.). Poza tym w sprawach, w których stwierdzone zostały przesłanki uznania za zmarłego, zachodzi konieczność zarządzenia ogłoszenia o wszczęciu postępowania (art. 530 k.p.c.). W sprawach o stwierdzenie zgonu ogłoszenie nie jest obowiązkowe i zależy od uznania sądu (art. 537 § 1 i 2 k.p.c.).

7.6. WYŚLUCHANIE OSÓB BLISKICH

97. Według art. 533 k.p.c. przed wydaniem postanowienia uznającego zaginionego za zmarłego sąd powinien wysłuchać w miarę możliwości osoby bliskie zaginionego. Przepis ten znajduje odpowiednie zastosowanie w postępowaniu o stwierdzenie zgonu (art. 535 k.p.c.) i wymaga wysłuchania osób bliskich zmarłego przed wydaniem postanowienia stwierdzającego

²⁵² Por. A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 137, która podkreśla w tym kontekście, że wiadomość o wszczęciu postępowania w sprawie o uznanie za zmarłego jest upubliczniana w drodze ogłoszenia (art. 530 k.p.c.), a w przypadku spraw o stwierdzenie zgonu może być upubliczniona w ten sposób (art. 537 § 1 i 2 k.p.c.).

²⁵³ Nie wyłącza to możliwości prowadzenia rozprawy w całości lub w części przy drzwiach zamkniętych, zwłaszcza jeżeli publiczne rozpoznanie sprawy zagrażałoby porządkowi publicznemu lub moralności lub podlegałyby roztrząsaniu na niej szczegóły życia rodzinnego (art. 153 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

zgon²⁵⁴. Redakcja art. 533 k.p.c. może sugerować, że potrzeba wysłuchania zachodzi wyłącznie wtedy, gdy sąd spodziewa się wydania pozytywnego postanowienia co do istoty sprawy. Sąd nie powinien jednak odstępować od wysłuchania osób bliskich także w razie istnienia podstaw do oddalenia wniosku²⁵⁵. Wysłuchanie może wówczas wpłynąć na zmianę oceny materiału zebranego w sprawie, a także pozwolić na uzyskanie informacji o faktach i dowodach, które wcześniej nie były znane.

98. Ze sformułowania „przed wydaniem postanowienia” nie należy wnosić, że wysłuchanie powinno odbyć się bezpośrednio przed rozstrzygnięciem sprawy. Wręcz przeciwnie, sąd powinien dążyć do niezwłocznego wysłuchania osób bliskich, aby stosownie do wyników tego wysłuchania ukierunkować dalszy przebieg postępowania. Celem wysłuchania jest bowiem uzyskanie przez sąd pełnej orientacji w sytuacji zaginionego lub zmarłego oraz poznanie w ten sposób okoliczności jego zaginięcia lub śmierci, a tym samym przeciwdziałanie próbom zgłaszania wniosku w złej wierze, lekkomyślnie lub jedynie dla szykany²⁵⁶. Oddalenie wniosku bez wysłuchania osób bliskich jest natomiast dopuszczalne, jeżeli z zawartych w nim przytoczeń wynika oczywisty brak uprawnienia wnioskodawcy lub oczywista bezpodstawność żądania.

99. Pojęcie osoby bliskiej nie zostało ustawowo zdefiniowane, mimo że występuje w licznych przepisach z zakresu postępowania cywilnego²⁵⁷ i jest znane także innym gałęziom prawa, w tym prawu cywilnemu²⁵⁸. Na potrzeby spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu krąg osób bliskich należy określać w sposób możliwie szeroki, kierując się funkcją czynności, jaką jest ich wysłuchanie. Do grupy takich osób powinni być zaliczani krewni, małżonek, powinowaci, a także inne osoby, których stosunek bliskości względem zaginionego lub zmarłego wynika z faktycznego wspólnego pożycia, co może dotyczyć konkubentów i partnerów, albo opiera się na innej więzi, w tym obowiązku pieczy, miłości lub przyjaźni²⁵⁹. Posiadanie statusu osoby bliskiej nie przesądza jednak, że osoba taka jest zainteresowaną w sprawie i powinna

²⁵⁴ Odmienne B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 806; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 708.

²⁵⁵ Odmienne K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 261.

²⁵⁶ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 803; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 70; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 878.

²⁵⁷ Por. art. 261 § 2, art. 479¹¹⁷ § 3, art. 561 § 3, art. 576 § 1, art. 1087 k.p.c.

²⁵⁸ J. Haberko, *Pojęcie osoby bliskiej w prawie cywilnym*, PS 2011/3, s. 65 i n.

²⁵⁹ Por. J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 70; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 878; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 340; E. Marszałkowska-Krzes, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 99; E. Marszałkowska-Krzes, *Uznanie za zmarłego...*, s. 320; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 261; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 164; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 621.

w niej wziąć udział w charakterze uczestnika postępowania²⁶⁰. Interes prawny w rozstrzygnięciu sprawy o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu mają wyłącznie osoby należące do grona najbliższych, których łączyły z zaginionym lub zmarłym bezpośrednie pokrewieństwo lub szczególnie zażyłe stosunki osobiste²⁶¹. Brak natomiast uzasadnienia, by osoby bliskie zaliczać do węższej kategorii najbliższych zaginionego albo zmarłego²⁶².

100. W razie bierności wnioskodawcy i uczestników obowiązek ustalenia osób bliskich spoczywa na sędzie, który powinien podejmować w tym zakresie działania z urzędu²⁶³, a pozyskaniu materiału, który jest do tego potrzebny, służy także postępowanie wywoławcze²⁶⁴. Niemniej jednak, jak stanowi art. 533 k.p.c., osoby bliskie powinny zostać wysłuchane w miarę możliwości. Nie oznacza to, że wysłuchanie jest w całości pozostawione dyskrecjonalnemu uznaniu sądu. Od czynności tej można bowiem odstąpić, jeżeli kontakt z osobą bliską jest niemożliwy lub natrafia na przeszkody trudne do przezwyciężenia²⁶⁵. Nie należy także wykluczać możliwości odstąpienia od wysłuchania, jeżeli osoby bliskie nie mają szerszej wiedzy o zaginionym lub zmarłym i jego losach w porównaniu z tym, co zostało ujawnione w trakcie przeprowadzonego postępowania.

101. Wysłuchanie osób bliskich w zależności od decyzji sądu może odbyć się w formie ustnej na rozprawie albo poza rozprawą przez złożenie w wyznaczonym terminie wyjaśnień w piśmie procesowym²⁶⁶ lub za pomocą środków porozumiewania się na odległość (art. 226¹ w zw. z art. 13

²⁶⁰ A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 102; podobnie, jak się zdaje, J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 165; odmiennie B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 798 i 806; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 107–108 i 155; mniej stanowczo P. Rylski, *Uczestnik*, s. 154–155.

²⁶¹ Por. pkt 6.1.

²⁶² J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 878; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 99; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 320.

²⁶³ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 803; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 878; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 340; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 99; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 320.

²⁶⁴ E. Wengerek [w:] J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 103.

²⁶⁵ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 803; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 70; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 878; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 155; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 100; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 321; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 261; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 164; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 620–621, a także postanowienie SN z 25.09.1975 r., III CRN 222/75, LEX nr 7755.

²⁶⁶ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 155.

§ 2 i art. 515 k.p.c.). W razie ujawnienia podczas wysłuchania okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy osoba bliska, która nie jest uczestnikiem postępowania, może być dodatkowo przesłuchana jako świadek²⁶⁷. Nie ma natomiast potrzeby wysłuchiwania osób najbliższych, które zostały wezwane do udziału w sprawie. Osoby te powinny zostać przesłuchane w charakterze uczestników postępowania.

7.7. POSTĘPOWANIE WYWOŁAWCZE

7.7.1. OGŁOSZENIE O WSZCZĘCIU POSTĘPOWANIA O UZNANIE ZA ZMARŁEGO

102. Przepis art. 530 § 1 k.p.c. przewiduje konieczność ogłoszenia o wszczęciu postępowania w sprawie o uznanie za zmarłego. Nie oznacza to jednak, aby ogłoszenie było obligatoryjnym elementem każdego postępowania prowadzonego w takiej sprawie. Zarządzenie ogłoszenia przez sąd jest uzasadnione wyłącznie wtedy, gdy według treści wniosku istnieją podstawy do uznania zaginionego za zmarłego. Redakcja art. 530 § 1 k.p.c. nie jest pod tym względem w pełni ścisła. Badając, czy istnieją podstawy uznania za zmarłego, sąd nie może ograniczać się do treści wniosku, lecz powinien uwzględniać cały materiał zgromadzony w sprawie. Konieczność zarządzenia ogłoszenia zachodzi w związku z tym wtedy, gdy w świetle tego materiału poszczególne podstawy uznania za zmarłego mogą zostać potraktowane przez sąd jako uprawdopodobnione. Przepis art. 530 § 1 k.p.c. należy bowiem odczytywać w powiązaniu z art. 529 § 2 k.p.c., który wprowadza obowiązek uprawdopodobnienia okoliczności uzasadniających wnioski. Uprawdopodobnienie to stanowi wymóg, od którego spełnienia zależy możliwość przystąpienia przez sąd do właściwej fazy postępowania mającej na celu uznanie za zmarłego²⁶⁸. Pojęcie uprawdopodobnienia występuje w art. 529 § 2 k.p.c. w ogólnym znaczeniu przyjętym w postępowaniu cywilnym, w związku z czym należy je odnosić do trybu dokonywania ustaleń co do faktów (art. 243 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.), do określonych środków, za pomocą których fakty te są ustalane, a także do stopnia (niższego niż w przypadku

²⁶⁷ E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 103; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 155; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 261; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 165; podobnie J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 621.

²⁶⁸ J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 71; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piaśnicki, s. 875; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 157–158; P. Rylski, *Stopień...*, s. 503.

dowodu) przekonania sądu co do prawdziwości twierdzeń o tych faktach²⁶⁹. W braku rozumianego w ten sposób uprawdopodobnienia podstaw uznania za zmarłego sąd powinien odstąpić od zarządzania ogłoszenia i oddalić wniosek jako niezasadny²⁷⁰.

103. Zarządzenie ogłoszenia jest wobec tego wymagane w sytuacji, gdy sąd stwierdzi, że nie zachodzą podstawy do oddalenia wniosku z uwagi na nieuprawdopodobnienie określonych przez prawo materialne okoliczności, które uzasadniają uznanie zaginionego za zmarłego (art. 29 i 30 k.c. oraz art. XXVII–XXXI p.w.k.c.). Nieuprawdopodobnienie może dotyczyć wystąpienia stanu zaginięcia lub upływu ustawowo ustalonego terminu od chwili, w której była ostatnia wiadomość o zaginionym, z uwzględnieniem jednak art. 528 k.p.c., który zezwala na zgłoszenie wniosku na rok przed końcem tego terminu, jeżeli jego długość przekracza rok. Ponadto wniosek może podlegać oddaleniu w razie nieudowodnienia przez wnioskodawcę statusu zainteresowanego w sprawie²⁷¹. Natomiast pozytywna weryfikacja wszystkich tych okoliczności stanowi podstawę do obligatoryjnego zarządzania ogłoszenia o wszczęciu postępowania. Brzmienie art. 530 § 1 k.p.c. jest jednak w tym zakresie mylące pod wieloma względami. Zarządzenie ogłoszenia nie musi wcale nastąpić w fazie wstępnej postępowania niezwłocznie po zbadaniu wniosku. W celu stwierdzenia istnienia podstaw uznania za zmarłego sąd może podejmować czynności wyjaśniające i przeprowadzać dowody. Nie jest wobec tego wykluczone, że ogłoszenie zostanie zarządzane na dalszym etapie postępowania. Ściśle rzecz biorąc, ogłoszenie nie służy więc sygnalizacji wszczęcia postępowania, które zostało wcześniej zainicjowane przez złożenie wniosku, lecz w istocie zawiera informację, że sąd uznał podstawy uznania za zmarłego za uprawdopodobnione, w związku z czym postępowanie przechodzi do właściwej fazy mającej na celu wydanie postanowienia o uznaniu za zmarłego.

104. W tym znaczeniu obowiązek dokonania ogłoszenia ma charakter bezwzględny. Sąd nie może uznać zaginionego za zmarłego bez uprzedniego

²⁶⁹ Por. M. Iżykowski, *Charakterystyka prawna uprawdopodobnienia w postępowaniu cywilnym*, NP 1980/3, s. 72 i n.; M. Walasik [w:] *System*, t. 5, red. A. Jakubecki, 2016, s. 306 i n.

²⁷⁰ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 801; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 102; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 71; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 876; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 339; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 258 i 259; P. Ryłski, *Stopień...*, s. 503; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 700; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 99.

²⁷¹ P. Ryłski, *Uczestnik*, s. 355–356.

zarządzenia ogłoszenia²⁷². Zaniechanie w tym zakresie stanowi uchybienie przepisom postępowania, podobnie jak upowszechnienie tego ogłoszenia z naruszeniem art. 530 § 2 i art. 531 § 1 k.p.c. Dyskusyjne może być określenie skutków tego rodzaju uchybień. Funkcja ogłoszenia polega na upublicznieniu informacji o przystąpieniu przez sąd do fazy postępowania mającej na celu uznanie zaginionego za zmarłego. Ogłoszenie służy zapewnieniu zaginionemu jako bezpośrednio zainteresowanemu w sprawie możliwości wzięcia udziału w postępowaniu i podjęcia obrony swoich praw, stanowiąc dla niego w tym zakresie podstawową gwarancję²⁷³. Ze względu na to należy przyjąć, że obowiązek stosowania art. 530 i 531 § 1 k.p.c. istnieje w każdym stanie postępowania w sprawie o uznanie za zmarłego, w tym przed sądem drugiej instancji²⁷⁴. Sąd ten nie może wobec tego pominąć zaniechania zarządzenia w pierwszej instancji ogłoszenia obejmującego wezwanie kierowane do zaginionego i powinien wziąć tę okoliczność pod uwagę z urzędu w związku z ponownym rozpoznawaniem sprawy (*ex novo*) na skutek apelacji (art. 378 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)²⁷⁵. Problemатyczny jest natomiast tryb badania tego uchybienia w postępowaniu kasacyjnym. Według utrwalającego się stanowiska brak zapewnienia zainteresowanemu, a więc także zaginionemu, możliwości wzięcia udziału w sprawie nie powoduje nieważności postępowania²⁷⁶. Przy takim podejściu Sąd Najwyższy, w braku wytknięcia przez skarżącego naruszenia przepisów postępowania w tym zakresie, nie dysponuje w świetle art. 398¹³ § 1 k.p.c. możliwością uwzględnienia skargi kasacyjnej w sprawie, w której zaginiony został uznany za zmarłego mimo nieskierowania do niego w drodze ogłoszenia wezwania, by zgłosił się do udziału w postępowaniu. Może to jednak skłaniać do kwalifikowania tej szczególnej sytuacji w kategoriach nieważności postępowania

²⁷² B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 801; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 71; W. Siedlecki [w:] *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987, s. 666; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 113; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 620; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 100. W piśmiennictwie podano jednak w wątpliwość skuteczność ogłoszeń (szacowną na poziomie zerowym lub nikłym), uzasadniając w ten sposób postulat uzależnienia ogłoszenia od uznania sądu, zob. A. Bądkowski, *Sąd...*, s. 15.

²⁷³ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 124; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 161; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 620.

²⁷⁴ Por. J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 170; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 709.

²⁷⁵ Niejasno A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 127, która poprzestaje na stwierdzeniu, że naruszenie warunków co do treści ogłoszenia określonych w art. 531 § 1 k.p.c. może nawet uzasadniać uchylenie postanowienia o uznaniu za zmarłego.

²⁷⁶ Bliżej uchwałą SN z 20.04.2010 r., III CZP 112/09, OSNC 2010/7–8, poz. 98; P. Rylski, *Uczestnik*, s. 314–317.

podobnej do wypadku określonego w art. 379 pkt 5 k.p.c. (w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)²⁷⁷.

105. Ogłoszenie o przystąpieniu przez sąd do fazy postępowania mającej na celu uznanie za zmarłego służy nie tylko umożliwieniu zaginionemu powzięcia wiadomości o sprawie i przystąpienia do niej w charakterze uczestnika. Upublicznienie tej informacji pozwala także na powiadomienie o prowadzonym postępowaniu szerokiego kręgu podmiotów. Dzięki temu zostają zapewnione warunki do wzięcia udziału w postępowaniu przez wszystkie zainteresowane osoby²⁷⁸. Poza tym ogłoszenie jest środkiem pozyskania przez sąd dodatkowego materiału dowodowego potrzebnego do weryfikacji podstaw uznania za zmarłego, w tym powzięcia wiadomości o pozostawianiu zaginionego przy życiu i o miejscu jego pobytu²⁷⁹. Zapobiega to uwzględnieniu bezpodstawnych wniosków, w szczególności składanych z powołaniem się na fikcyjne okoliczności²⁸⁰ lub w celu szykany. Z kolei nienadejście odpowiedzi na ogłoszenie może być traktowane jako potwierdzenie spełnienia negatywnej przesłanki uznania za zmarłego, jaką jest brak wiadomości o życiu zaginionego²⁸¹.

106. Czynność sądu polegająca na zarządzeniu ogłoszenia o wszczęciu postępowania podejmowana jest w formie postanowienia. Nie należy w tym zakresie sugerować się treścią art. 530 § 1 k.p.c., w którym mowa jest o zarządzeniu ogłoszenia przez sąd, gdyż przepis ten nie zmienia zasady, zgodnie z którą czynności sądu powinny mieć postać postanowienia, jeżeli nie ma podstawy do wydania wyroku lub nakazu zapłaty (art. 354 k.p.c.)²⁸². Postanowienie w przedmiocie ogłoszenia może zostać wydane na rozprawie albo

²⁷⁷ W tym kierunku ostrożnie J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 162; podobnie P. Osowy [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz art. 506–1217*, red. T. Szanciło, Warszawa 2019, s. 56–57; dokonanie ogłoszenia za warunek ważności postępowania uznał K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 340; na poziomie ogólnym J. Jagieła, *Skutki niewzięcia przez zainteresowanego udziału w postępowaniu nieprocesowym*, PiP 2014/3, s. 55–57.

²⁷⁸ Por. P. Ryłski, *Uczestnik*, s. 290–291.

²⁷⁹ Choćby w drodze notarialnego poświadczenia pozostawiania przy życiu sporządzonego na podstawie art. 96 pkt 4 i art. 100 pr. not.; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 97; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 319; S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 130.

²⁸⁰ E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 109; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 124; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 259; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 161; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 620; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 100.

²⁸¹ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 807.

²⁸² Por. zamiast wielu F. Zedler, *Zmiana rozumienia terminu „zarządzenie” występującego w Kodeksie postępowania cywilnego*, PPC 2020/3, s. 605 i n.

na posiedzeniu niejawnym²⁸³ (art. 148 § 3 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) i jest niezaskarżalne²⁸⁴. W wykonaniu tego postanowienia treść ogłoszenia jest następnie opracowywana w drodze zarządzenia przez przewodniczącego²⁸⁵.

107. Elementy składowe ogłoszenia określa art. 530 § 2 k.p.c. W myśl tego przepisu powinno ono zawierać imię i nazwisko oraz adres wnioskodawcy; dane dotyczące osoby zaginionego oraz istotne okoliczności znane z akt sprawy, które mogą przyczynić się do wykrycia zaginionego; wezwanie skierowane do zaginionego, aby w oznaczonym terminie, nie krótszym niż 3 miesiące, a nie dłuższym niż 6 miesięcy, zgłosił się, gdyż w przeciwnym razie może być uznany za zmarłego; wezwanie skierowane do wszystkich osób, które mogą udzielić wiadomości o zaginionym, aby w powyższym terminie przekazały je sądowi. Zamieszczenie wymienionych elementów jest obligatoryjne, jednakże sąd ma swobodę przy formułowaniu niektórych z nich. Dotyczy to charakteru informacji o zaginionym i okolicznościach jego zaginięcia, które znajdują się w ogłoszeniu. Ponadto sąd według swego uznania, lecz w granicach od 3 do 6 miesięcy, określa długość terminu, w jakim zaginiony powinien zgłosić się do sądu. W tym zakresie sąd powinien kierować się oceną prawdopodobieństwa zgłoszenia się zaginionego na skutek ogłoszenia.

108. Zarządzone przez sąd ogłoszenie wymaga odpowiedniego upowszechnienia. Przewidziane w tym celu sposoby publikacji zostały w art. 531 k.p.c. podzielone na środki stosowane obligatoryjnie albo fakultatywnie²⁸⁶. Sąd jest obowiązany umieścić ogłoszenie w piśmie poczytnym na całym obszarze państwa oraz podać je publicznie do wiadomości w miejscu ostatniego zamieszkania zaginionego w sposób na tym obszarze przyjęty. Pismem poczytnym w tym rozumieniu jest dziennik lub inne czasopismo kierowane do nieograniczonego kręgu odbiorców, o charakterze ogólnopolskim i ukazujące się regularnie w formie drukowanej, co zapewnia stały dostęp do ogłoszenia w postaci utrwalonej²⁸⁷. Z kolei upublicznienie ogłoszenia w miejscu ostat-

²⁸³ J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 71.

²⁸⁴ Wydanie postanowienia powinno zostać poprzedzone wezwaniem wnioskodawcy lub innych uczestników do uiszczenia w wyznaczonym terminie zaliczki na pokrycie wydatków związanych z ogłoszeniem, pod rygorem pominięcia ogłoszenia (art. 130⁴ w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) i zawieszenia postępowania (art. 177 § 1 pkt 6 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Inaczej reguluje to § 176 ust. 1 reg. sąd., w świetle którego wpłata zaliczki powinna nastąpić dopiero przed skierowaniem ogłoszenia do publikacji.

²⁸⁵ Inaczej określa to § 175 reg. sąd., z którego wynika, że pełną treść ogłoszenia i sposób jego publikacji można podać nie tylko w zarządzeniu, lecz także w postanowieniu o dokonaniu ogłoszenia.

²⁸⁶ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 126.

²⁸⁷ Por. A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 127; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 162; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 701.

niego zamieszkania zaginionego powinno uwzględniać lokalne stosunki. Zwyczaj polega to na wywieszeniu ogłoszenia w lokalu właściwego urzędu gminy²⁸⁸ lub w gmachu sądu. Jeśli zaginiony nie miał ostatniego miejsca zamieszkania w Polsce bądź gdy miejsce to nie jest znane, ogłoszenie powinno być podane do publicznej wiadomości w ostatnim znanym miejscu jego pobytu. W braku takiego miejsca w Polsce albo wiedzy o tym miejscu ogłoszenie należy upowszechnić na terenie m.st. Warszawy²⁸⁹ (art. 508 § 1 w zw. z art. 526 k.p.c.)²⁹⁰.

Fakultatywnie sąd może zarządzić zamieszczenie ogłoszenia w innych jeszcze pismach oraz podać je do publicznej wiadomości również w inny sposób, jaki uzna za odpowiedni. Inne pisma to pisma niepoczytne powszechnie i nieobejmujące zasięgiem terenu całego kraju, co należy odnosić do czasopism lokalnych, tematycznych lub branżowych²⁹¹. Z kolei podanie ogłoszenia do publicznej wiadomości w inny sposób niż przyjęty na obszarze ostatniego miejsca zamieszkania zależy od uznania sądu, który powinien w tym zakresie kierować się okolicznościami sprawy i oceną celowości stosowania fakultatywnych form rozpowszechniania informacji o postępowaniu z uwzględnieniem wiążących się z tym kosztów. Współcześnie²⁹² do podstawowych sposobów upubliczniania ogłoszeń należy zamieszczanie ich w dziale ogłoszeń sądowych na stronie internetowej sądu²⁹³. Do tego celu mogą być również wykorzystywane inne portale lub serwisy internetowe, jeżeli ich charakter nie sprzeciwia się zamieszczaniu ogłoszeń sądowych. Podanie ogłoszenia do publicznej wiadomości może nastąpić także w miejscu pracy zaginionego²⁹⁴ oraz za pośrednictwem stacji radiowej²⁹⁵ lub telewizyj-

²⁸⁸ Por. § 177 reg. sąd., zgodnie z którym ogłoszenia sądowe wywiesza się w lokalu urzędu gminy właściwej ze względu na ostatnie miejsce zamieszkania lub pobytu osoby nieobecnej.

²⁸⁹ J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 877; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 128; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 163; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 701. Przepis § 177 reg. sąd. wskazuje również na urząd gminy właściwej ze względu na siedzibę sądu, który zarządził ogłoszenie.

²⁹⁰ W świetle art. 1 ust. 3 pkt 2a ustawy 22.12.1996 r. o wydawaniu Monitora Sądowego i Gospodarczego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1795) nie jest natomiast wymagane opublikowanie ogłoszenia w Monitorze Sądowym i Gospodarczym, ponieważ taki obowiązek nie wynika z tej ustawy, a został jedynie przewidziany przez Kodeks postępowania cywilnego.

²⁹¹ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 128; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 260.

²⁹² Por. E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 98; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 701; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 100.

²⁹³ Zgodnie z § 122 ust. 4 reg. sąd. prowadzenie tego działu jest obligatoryjne.

²⁹⁴ J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 877.

²⁹⁵ Wskazywał na to wprost art. 6 § 2 d.p.u.z.s.z., co jednak zostało uznane za zbędą kazuistykę; por. B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 802.

nej²⁹⁶. Sąd nie dysponuje natomiast swobodą podawania ogłoszenia do publicznej wiadomości za granicą, zwłaszcza w ukazujących się tam pismach²⁹⁷. Zlecenie publikacji ogłoszenia jest bowiem formą sprawowania przez sąd władzy (jurysdykcyjnej)²⁹⁸, której zasięg ogranicza się wyłącznie do obszaru państwa. Władza ta nie może być wobec tego wykonywana na obcym terytorium bez zgody państwa przyjmującego i w stosunku do rezydujących tam podmiotów. W związku z tym działania mające na celu publikację ogłoszenia za granicą powinny być podejmowane w trybie międzynarodowej pomocy prawnej (por. art. 1131¹ k.p.c.).

7.7.2. OGŁOSZENIE O WSZCZĘCIU POSTĘPOWANIA O STWIERDZENIE ZGONU

109. Zarządzenie ogłoszenia o wszczęciu postępowania nie jest obowiązkowe w sprawach o stwierdzenie zgonu (art. 537 § 1 k.p.c.). Podstawą przystąpienia do właściwej fazy tego postępowania jest ustalenie, że wnioskodawca uprawdopodobnił okoliczności warunkujące stwierdzenie zgonu (art. 530 § 2 i art. 529 § 2 w zw. z art. 535 k.p.c.), którymi są niewątpliwość śmierci oraz brak sporządzenia aktu zgonu. W takiej sytuacji może nie zachodzić potrzeba zarządzenia ogłoszenia, zważywszy na funkcje, jakie pełni ta czynność. Przede wszystkim ogłoszenie staje się bezprzedmiotowe, jeżeli materiał sprawy uzasadnia oddalenie wniosku²⁹⁹ z powodu niewykazania przez wnioskodawcę uprawnienia do złożenia wniosku lub z uwagi na brak jego merytorycznych podstaw, w tym zwłaszcza odnalezienie aktu zgonu. W razie istnienia bezpośrednich dowodów śmierci ogłoszenie nie może być również wykorzystywane w celu zapewnienia nieobecnemu udziału w spra-

²⁹⁶ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 127; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 98; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 319; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 260; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 163; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 701, którzy jednak rozważają możliwość zastosowania tych form komunikacji w kategorii sposobów przyjętych na obszarze ostatniego miejsca zamieszkania zaginionego (art. 531 § 1 k.p.c.).

²⁹⁷ Odmienne, jak się zdaje: A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 128; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 260; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 163; J. Ciszewski [w:] *Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017, s. 152; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 701; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 100.

²⁹⁸ Zgodnie z art. 35 ust. 1 pkt 2 pr. pras. redaktor naczelny dziennika jest obowiązany opublikować odpłatnie we wskazanym lub uzgodnionym terminie ogłoszenie sądu.

²⁹⁹ J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 170; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 107.

wie, gdyż w trakcie postępowania należy go wówczas uważać za osobę, która nie żyje³⁰⁰.

110. Nie jest z kolei wykluczone zarządzenie ogłoszenia i skierowanie go także do osoby, której dotyczy postępowanie, jeżeli materiał zebrany w sprawie wzbudza wątpliwości co do tego, czy nastąpił zgon³⁰¹. Może to mieć miejsce w sytuacji, gdy trudności napotyka odgraniczenie przypadku niewątplivej śmierci od zaginięcia w związku z bezpośrednim niebezpieczeństwem dla życia (art. 30 § 3 k.c.). Dotyczy to przede wszystkim przypadków, w których brak bezpośrednich dowodów śmierci, w wyniku czego ustalenia co do zgonu są dokonywane na podstawie domniemań faktycznych³⁰². Zarządzenie ogłoszenia ma wtedy na celu nie tylko zniwelowanie wątpliwości co do śmierci, jeśli nie nadejdzie odpowiedź ze strony nieobecnego lub wiadomość o jego życiu³⁰³, lecz także umożliwia pozyskanie nowego materiału dowodowego potrzebnego do wyjaśnienia okoliczności, w których miał nastąpić zgon, a także ustalenia chwili tego zgonu³⁰⁴. Poza tym upowszechnienie ogłoszenia w każdym przypadku pozwala na poinformowanie o postępowaniu osób, które są zainteresowane w sprawie i mogą przez to wziąć w niej udział. Przewodawca miał na uwadze stopień różnicowania pod tymi względami spraw o stwierdzenie zgonu. W związku z tym przewidział w art. 537 § 1 k.p.c., że zarządzenie ogłoszenia w tych sprawach powinno nastąpić wtedy, gdy sąd uzna to za celowe. Ocena celowości ogłoszenia powinna być uzależniona wyłącznie od okoliczności konkretnej sprawy. Także w sprawach o stwierdzenie zgonu może to służyć zapobieżeniu uwzględnienia wniosków, które zostały oparte na fikcyjnych podstawach³⁰⁵.

³⁰⁰ Por. A.W., *Postępowanie...*, cz. 2, s. 23; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 806–807; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 882; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 709; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 107.

³⁰¹ K. Cukierski, *Niedociągnięcia przy orzekaniu w sprawach o stwierdzenie zgonu i stwierdzenie praw do spadku*, „Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości” 1955/8, s. 15; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 72; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 129; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 105; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 323; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 170; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 627; potrzebę kierowania wezwania do tej osoby odrzucił A.W., *Postępowanie...*, cz. 2, s. 23.

³⁰² Por. J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 72; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 882, który podaje przykłady masowej egzekucji i pożaru budynku.

³⁰³ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 807.

³⁰⁴ Por. B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 807; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 882.

³⁰⁵ Por. K. Cukierski, *Niedociągnięcia...*, s. 15–16 i 19, który opisał przypadki nadużyć w tej mierze stwierdzone w praktyce sądowej w latach 50. minionego stulecia.

111. Treść ogłoszenia o wszczęciu postępowania o stwierdzenie zgonu należy określać na podstawie odpowiednio stosowanego art. 530 § 2 k.p.c.³⁰⁶ Treść ta może być zróżnicowana w zależności od okoliczności sprawy i celu ogłoszenia. W każdym przypadku ogłoszenie powinno obejmować imię i nazwisko oraz adres wnioskodawcy, a także dane dotyczące osoby, której zgon ma zostać stwierdzony, oraz istotne fakty znane z akt sprawy, które mogą przyczynić się do ustalenia okoliczności śmierci lub jej chwili (art. 530 § 2 pkt 1 i 2 k.p.c.). W ogłoszeniu powinno także znaleźć się wezwanie skierowane do wszystkich osób mogących udzielić wiadomości o osobie, której dotyczy postępowanie, aby przekazały je sądowi (art. 530 § 2 pkt 4 k.p.c.). Poza tym nie należy wykluczać zamieszczenia w ogłoszeniu wezwania kierowanego do osoby, której dotyczy postępowanie, aby w oznaczonym terminie zgłosiła się do sądu (art. 530 § 2 pkt 3 k.p.c.)³⁰⁷. Konieczność taka wystąpi, jeżeli sąd zarządził ogłoszenie z powodu wątpliwości co do tego, czy nastąpił zgon tej osoby. Wtedy jednak ogłoszenie nie powinno zawierać zastrzeżenia, że w braku zgłoszenia może zostać stwierdzony zgon osoby wzywanej³⁰⁸. Stwierdzenie zgonu wymaga bowiem udowodnienia stanu niewątpliwości śmierci, a nie jest w tym zakresie wystarczający negatywny wynik ogłoszenia, inaczej niż to ma miejsce w postępowaniu o uznanie za zmarłego, w którym niezgłoszenie się zaginionego stanowi potwierdzenie braku wiadomości o jego

³⁰⁶ W piśmiennictwie eksponuje się, że osoba, której dotyczy postępowanie, nie może zostać nazwana zaginioną, co jest zrozumiałe z uwagi to, że przedmiotem postępowania nie jest uznanie za zmarłego; por. E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 112, przypis 33; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 105, przypis 37; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 808; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 882; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 130; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 710; inaczej J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 627. Kodeks nie wprowadza jednak żadnego innego pojęcia służącego określeniu tej osoby.

³⁰⁷ Odmienne: B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 808; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 882; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 710; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 107, którzy odrzucają potrzebę stosowania tego przepisu; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 112, przypis 33, którego zdaniem wezwanie do zgłoszenia się jest oczywiście nieaktualne; podobnie W. Siedlecki [w:] *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987, s. 669; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 113. Zrazem jednak B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 807, dopuszcza możliwość zgłoszenia się na skutek ogłoszenia osoby, której zgon ma zostać stwierdzony.

³⁰⁸ E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 112, przypis 33; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 105, przypis 37; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 807–808; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 882; odmiennie, jak się zdaje, J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 627.

życiu, co jest jedną z podstaw uznania za zmarłego. Przepis art. 537 § 2 k.p.c. przewiduje także skrócenie terminów wyznaczanych w ogłoszeniu w porównaniu z regulacją zawartą w art. 530 § 2 k.p.c. W sprawie o stwierdzenie zgonu terminy te nie mogą być krótsze niż miesiąc ani dłuższe niż 3 miesiące.

112. W sprawach o stwierdzenie zgonu sposób dokonania ogłoszenia jest określany przez sąd (art. 537 § 1 k.p.c.). W tym zakresie może zostać wykorzystany każdy sposób ogłoszenia przewidziany w postępowaniu o uznaniu za zmarłego. Dobór odpowiedniego sposobu zależy od przyczyny zarządzenia przez sąd ogłoszenia i okoliczności, w jakich miała nastąpić śmierć. W związku z tym nie zawsze musi powstać konieczność skierowania ogłoszenia do nieograniczonego kręgu osób i rozpowszechnienia go na terenie całego kraju. Decyzję co do sposobu publikacji powinien podjąć sąd, mając na względzie cel tej czynności oraz łączące się z nią wydatki. W pozostałym zakresie odnośnie do ogłoszenia o wszczęciu postępowania o stwierdzenie zgonu należy uwzględnić uwagi dotyczące zarządzenia ogłoszenia w sprawie o uznanie za zmarłego³⁰⁹.

7.8. GROMADZENIE I KONCENTRACJA MATERIAŁU FAKTYCZNEGO I DOWODOWEGO

113. Przepisy ogólne o postępowaniu nieprocesowym oraz przepisy o postępowaniu w sprawach o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu nie określają reguł gromadzenia i koncentracji w tych sprawach materiału faktycznego i dowodowego³¹⁰. W tej sytuacji reguły te muszą zostać ustalone w drodze odpowiedniego stosowania miarodajnych przepisów o procesie, co nie jest zadaniem prostym. W ramach tej operacji zachodzi konieczność w istocie samodzielnej rekonstrukcji właściwego modelu normatywnego z uwzględnieniem różnic między procesowym i nieprocesowym trybem postępowania rozpoznawczego oraz specyfiki spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu.

114. Postępowanie w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu podlega wszczęciu na wniosek. Wniosek przez wskazanie osoby, której dotyczy postępowanie, określa w sposób wiążący sąd zakres rozpoznania sprawy pod względem podmiotowym. Ukształtowanie postępowania jako wszczynanego na wniosek nie przesądza jednak automatycznie, jaki charakter powinny mieć obowiązujące w nim zasady gromadzenia materiału faktycz-

³⁰⁹ Por. pkt 7.7.1.

³¹⁰ O przyczynach tego stanu i związanych z tym bolączkach M. Walasik, *System(y)...*, s. 636–641.

nego i dowodowego. Mimo braku bezpośrednich podstaw w przepisach można przyjąć, że w postępowaniu o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu na sądzie spoczywa obowiązek aktywnego poszukiwania faktów i dopuszczania dowodów niezależnie od inicjatywy podejmowanej w tym zakresie przez uczestników postępowania (art. 232 zdanie drugie w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)³¹¹. Za odpowiedni dla tego postępowania należy bowiem uznać model gromadzenia materiału faktycznego i dowodowego odwołujący się do wzorca zasady śledczej (inkwizycyjnej)³¹². Przemawiają za tym liczne i różne racje, które zasadniczo pokrywają się z powodami przekazania spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu do rozpoznania w trybie nieprocesowym³¹³.

115. W tym zakresie należy uwzględnić, że postępowanie w sprawach o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu ma na celu określenie stanu cywilnego człowieka i wpływa na istnienie jego podmiotowości prawnej. Ta sfera stanu cywilnego stanowi element porządku publicznego i wykracza poza zakres autonomii woli jednostek, które nie mogą jej swobodnie kształtować, wobec czego nie należy jej pozostawiać wyłącznie inicjatywie osób zainteresowanych. W postępowaniu w tych sprawach nie bierze także udziału osoba, co do której ma zostać wydane postanowienie orzekające uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu, w związku z czym aktywna postawa sądu w dziedzinie gromadzenia materiału zapewnia odpowiednie zabezpieczenie interesu tej osoby. Poza tym rozstrzygnięcie co do uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu korzysta z mocy wiążącej względem osób, które nie brały udziału w postępo-

³¹¹ Odmienne A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 139–142 (nieco inaczej s. 69); J. Turek, *Czynności w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 2013, s. 107.

³¹² M. Walasik, *System(y)...*, s. 642–643; a wcześniej A.J. Hiebl, *Ustawa...*, s. 28, na gruncie § 3 austriackiej ustawy z 16.02.1883 r., w którym sąd został wprost obciążony obowiązkiem prowadzenia dochodzeń z urzędu; podobnie regulowały to art. 1777³ i 1777⁴ u.p.c., które były nowelizowane w okresie międzywojennym (por. pkt 2.2–3). Odmienne na poziomie ogólnym W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 77; A. Świdorska, *Zasada kontradiktoryjności w postępowaniu nieprocesowym (na gruncie Kodeksu postępowania cywilnego)*, „Prawo. Administracja. Zarządzanie” 1992/2, s. 418–420; J. Misztal-Konecka, *O obowiązywaniu zasady kontradiktoryjności w postępowaniu nieprocesowym: przyczynek do dyskusji*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2016/3, s. 150 i 156–160; A. Laskowska-Hulisz [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 2, red. K. Lubiński, 2021, s. 1426–1427; a także B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 752, który wskazywał, że w braku odpowiednika art. 26 k.p.n., który w znacznym stopniu realizował zasadę śledczą, w postępowaniu nieprocesowym obowiązuje zasada kontradiktoryjności, obejmująca gromadzenie materiału przez uczestników jedynie przy współdziałaniu i kontroli sądu. Mniej stanowczo SN w postanowieniu z 22.05.2013 r., III CSK 293/12, OSNC 2013/12, poz. 148, w którym stwierdzono, że w sprawach dotyczących treści aktów stanu cywilnego – rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym – sąd powinien w szerszym zakresie niż w postępowaniu procesowym korzystać z własnej inicjatywy przy ustalaniu stanu faktycznego, a także dopuszczać dowody niewskazane przez uczestników (art. 232 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

³¹³ Por. pkt 1.

waniu³¹⁴. Również ze względu na to sąd nie powinien ograniczać się jedynie do materiału faktycznego i dowodowego przedstawionego przez wnioskodawcę i uczestników³¹⁵. Wynika z tego, że zapotrzebowanie na prawidłowe rozstrzygnięcie w sprawach o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu dalece wykracza poza indywidualny interes uczestników postępowania³¹⁶. Toteż wzmocnienie pozycji sądu na tym polu można łączyć z koniecznością uwzględnienia w tych sprawach interesu ogólnego (publicznego).

116. Obowiązek gromadzenia przez sąd materiału w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu w sposób pośredni potwierdzają także niektóre regulacje obowiązujące w reżimie postępowania w tych sprawach. Realizacji tego celu służy ogłoszenie o wszczęciu postępowania, które powinno poprzedzać uznanie za zmarłego (art. 530 k.p.c.), a może zostać zarządzone w przypadku stwierdzenia zgonu (art. 537 § 1 i 2 k.p.c.). Ogłoszenie umożliwia sądowi ustalenie okoliczności sprawy oraz pozyskanie wiadomości o dowodach, stąd jest traktowane jako środek swego rodzaju dochodzenia³¹⁷. Instrument ten pozostałby zupełnie nieefektywny, gdyby sąd nie mógł z urzędu wykorzystać materiału uzyskanego za jego pomocą. Ponadto w razie ustalenia, że śmierć zaginionego jest niewątpliwa, przepisy przewidują możliwość przekształcenia postępowania o uznanie za zmarłego w postępowanie o stwierdzenie zgonu (art. 534 k.p.c.). Po tej konwersji dalsze postępowanie prowadzone jest z urzędu, co oznacza, że sąd nie może być w nim zdany wyłącznie na inicjatywę uczestników i powinien samodzielnie poszukiwać materiału faktycznego i dowodowego³¹⁸.

Ponadto prawo określa w sposób ścisły reguły oznaczania chwili śmierci osoby zaginionej lub zmarłej (art. 31 § 2 i art. 32 k.c. oraz art. 538 § 1 i 2 k.p.c.). W braku wystarczających dowodów powinna to być chwila najbardziej prawdopodobna. Mając na uwadze znaczenie chwili śmierci dla obrotu prawnego, można przyjąć, że sąd jest obowiązany dążyć z urzędu do weryfikacji materiału sprawy, który został zebrany w tym zakresie³¹⁹.

³¹⁴ Por. pkt 8.5.3.

³¹⁵ Na poziomie ogólnym i pod rządem k.p.n. J.J. Litauer, *Kodeks postępowania niespornego*, Łódź 1946, s. 44.

³¹⁶ Por. postanowienie SN z 22.05.2013 r., III CSK 293/12, OSNC 2013/12, poz. 148.

³¹⁷ Wyraźnie w ten sposób B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 806; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 882.

³¹⁸ Por. K. Markiewicz, *Zasady*, s. 299.

³¹⁹ Por. orzeczenie SN z 21.02.1953 r., C 2948/52, OSNCK 1953/4, poz. 122; K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 228–229; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 165; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 622; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 704; a pod rządem k.p.n. orzeczenie SN z 15.06.1948 r., Kr. C 260/48, PN 1949/5–6, s. 460.

Należy również uwzględnić to, że zgodnie z art. 541 § 1 k.p.c. sąd może z urzędu wszcząć postępowanie w przedmiocie uchylenia postanowienia orzekającego uznanie za zmarłego albo stwierdzającego zgon, w którym w związku z tym materiał jest gromadzony niezależnie od inicjatywy uczestników³²⁰. Do systemowej dysfunkcji prowadzi natomiast teza, że przed wydaniem takiego postanowienia sąd powinien pasywnie brać udział w ustalaniu podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Zmuszałoby to sąd do korekty z urzędu postanowienia niezwłocznie po zakończeniu postępowania, w którym je wydano. Dlatego też w sprawach dotyczących uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu powinien obowiązywać jednolity model gromadzenia materiału zarówno przed, jak i po uprawomocnieniu się postanowienia wydanego co do istoty takiej sprawy³²¹. Za właściwy w tej mierze należy uznać system inkwizycyjny (śledczy).

117. Istnienie po stronie sądu obowiązku poszukiwania faktów i dowodów wyłącza co do zasady możliwość stosowania w postępowaniu o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu regulacji, które służą zapewnieniu koncentracji materiału (por. art. 205³ § 2, art. 205¹² § 1 i art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c.)³²². Przyjęte w tej mierze rozwiązania są adresowane do uczestników postępowania i nie ograniczają uprawnień sądu do uwzględnienia z urzędu faktów lub dowodów, które mogą być oceniane jako spóźnione z perspektywy spoczywającego na uczestnikach ciężaru wspierania postępowania (art. 6 § 2 k.p.c.). Poza tym dokonanie takiej oceny jest wyłączone w okresie, gdy sąd zarządził ogłoszenie o wszczęciu postępowania, a nie upłynęły jeszcze terminy zakończenia tego postępowania określone w art. 535 lub 537 § 2 k.p.c. Fakty i dowody zgłaszane w tym czasie co do zasady nie powinny prowadzić do przedłużenia postępowania, skoro przed nadejściem tych terminów nie podlega ono ukończeniu. Pominięcie spóźnionych faktów i dowodów może również przeszkodzić sądowi w uzyskaniu pełnego materiału sprawy, co stanowi zagrożenie dla stabilności postanowienia orzekającego uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu. Późniejsze skompletowanie tego materiału nie wyklucza bowiem uchylenia takiego postanowienia na wniosek zainteresowanych lub z urzędu (art. 541 § 1 k.p.c.), gdyż materiał ten nie podlega zupełnej prekluzji wraz z uprawomocnieniem się postanowienia co do istoty sprawy. Działanie tego skutku może być ograniczane z uwagi na szczególnie przedmiot postępo-

³²⁰ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 142; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 111; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 326; J. Turek, *Czynności...*, s. 107.

³²¹ M. Walasik, *System(y)...*, s. 643.

³²² M. Walasik, *System(y)...*, s. 646.

wania, w którym dokonywane są ustalenia co do istnienia albo nieistnienia podmiotowości prawnej człowieka³²³.

118. W wyjątkowych sytuacjach sąd nie powinien być jednak pozbawiony możliwości przeciwdziałania czynnościom uczestników, które służą wyłącznie obstrukcji postępowania. Taki cel mogą mieć wnioski co do nowych faktów lub dowodów, które są zgłaszane jedynie po to, by storpedować zakończenie sprawy. Inkwizycyjny charakter postępowania w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu nie stanowi przeszkody do podejmowania przez sąd środków zaradczych w tej mierze. Obowiązek zapobiegania przewlekłości postępowania spoczywa na sądzie bez względu na stosowany w sprawie mechanizm gromadzenia materiału (art. 6 § 1 k.p.c.). Czynności uczestników prowadzące do anarchizacji przebiegu postępowania w sytuacji, gdy został w nim zgromadzony materiał wystarczający do wydania prawidłowego rozstrzygnięcia, mogą być kwalifikowane w kategoriach nadużycia uprawnień procesowych (art. 4¹ k.p.c.). Uprawnia to sąd do nieuwzględnienia tych czynności, do czego podstawę w przypadku wniosków dowodowych stanowi art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. (w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.), który przewiduje możliwość pomięcia dowodu zmierzającego jedynie do przedłużenia postępowania.

7.9. ZAKOŃCZENIE POSTĘPOWANIA

119. Przeprowadzenie postępowania dowodowego pozwala na przystąpienie do etapu roztrząsania jego wyników i zakończenia sprawy przez wydanie orzeczenia co do jej istoty. Jeśli sprawa podlegała rozpoznaniu na rozprawie, konieczne jest uprzednie zamknięcie rozprawy. Sąd może przystąpić do zamknięcia sprawy i zakończenia postępowania w chwili, którą uzna za stosowną (art. 224 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Reguła ta nie doznaje żadnych ograniczeń, jeżeli sąd, mając na uwadze wyniki postępowania dowodowego, zamierza oddalić wniosek o uznanie za zmarłego³²⁴, bądź gdy w sprawie o stwierdzenie zgonu nie zostało zarządzone ogłoszenie o wszczęciu postępowania.

120. Procesowe przeszkody do zakończenia postępowania mogą natomiast powstać w sprawie, w której doszło do zarządzenia ogłoszenia, a sąd

³²³ Por. pkt 10.5.1.

³²⁴ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 803; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 877; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 161; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 164 i 170; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 702.

zamierza uznać zaginionego za zmarłego lub stwierdzić zgon. Przepis art. 532 pkt 2 i 3 k.p.c. przewiduje, że w takiej sytuacji postępowanie o uznanie za zmarłego nie może zakończyć się wcześniej niż po upływie 3 miesięcy od ukazania się ogłoszenia oraz miesiąca od końca terminu wyznaczonego w ogłoszeniu. Z kolei zgodnie z art. 537 § 3 k.p.c. postępowanie o stwierdzenie zgonu nie może być zakończone wcześniej niż po upływie miesiąca od ukazania się ogłoszenia i 2 tygodni od końca terminu wyznaczonego w ogłoszeniu. W przypadku gdy to samo ogłoszenie ze względu na zastosowanie kilku sposobów jego rozpowszechnienia ukazywało się w różnym czasie, terminy te należy liczyć od dnia, w którym nastąpiła ostatnia publikacja³²⁵. Wstrzymanie możliwości zakończenia postępowania służy zapewnieniu efektywności ogłoszeń. Wydanie rozstrzygnięcia niezwłocznie po upływie terminu wyznaczonego w ogłoszeniu stwarza ryzyko pominięcia czynności podjętych przed terminem, które mogą jednak trafić do wiadomości sądu dopiero po terminie, chociażby z uwagi na opóźnienia w obiegu korespondencji.

121. Odmienny charakter ma wstrzymanie zakończenia postępowania o uznanie za zmarłego do czasu upływu terminów przewidzianych w prawie cywilnym (art. 532 pkt 1 k.p.c.). Wiąże się to z ustanowioną w art. 528 k.p.c. możliwością zgłoszenia wniosku przed końcem takiego terminu, jeżeli jego długość przekracza rok. Regulacja przyjęta w art. 532 pkt 1 k.p.c. zabezpiecza w takiej sytuacji wnioskodawcę przed oddaleniem wniosku jako przedwczesnego. Nie dotyczy to jednak przypadków, gdy wniosek został złożony z naruszeniem art. 528 k.p.c.³²⁶ Wtedy to sąd może oddalić przedwczesny wniosek, aczkolwiek nie ma takiego obowiązku³²⁷, zwłaszcza jeżeli postępowanie w sprawie jest zaawansowane. Z kolei uwzględnienie wniosku przed nadejściem terminów określonych w prawie cywilnym nie jest możliwe, ponieważ upływ takiego terminu stanowi podstawę zasadności żądania, co jednak odnosi się tylko do przypadku uznania za zmarłego.

8. ORZĘKANIE

8.1. PRZEDMIOT ROZPOZNANIA

122. Przedmiotem rozpoznania w sprawie o uznanie za zmarłego są określone w prawie materialnym podstawy uznania osoby zaginionej za

³²⁵ A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 101.

³²⁶ J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 877.

³²⁷ Por. pkt 7.3.

zmarłą. Od wystąpienia tych podstaw jest uzależniona zasadność żądania uznania za zmarłego. Podstawami tymi są zaginięcie oraz upływ ustawowo określonego terminu nieobecności³²⁸. Za zaginioną należy uważać osobę, co do której brak wiadomości o pozostawaniu przez nią przy życiu, a zarazem nie ma wiedzy, czy nastąpiła jej śmierć. Długość terminów, po upływie których możliwe jest uznanie za zmarłego, zależy od okoliczności zaginięcia lub wieku zaginionego (art. 29 i 30 k.c. oraz art. XXVIII–XXXI p.w.k.c.). Niezależnie od badania podstaw uznania za zmarłego sąd w postępowaniu prowadzonym w tym przedmiocie powinien również dążyć do ustalenia najbardziej prawdopodobnej chwili śmierci zaginionego, jeżeli materiał sprawy na to pozwala. Wynika to z obowiązku oznaczenia tej chwili w postanowieniu o uznaniu za zmarłego (art. 30 § 1 i 2 k.c.). Poza tym przedmiot rozpoznania sądu w postępowaniu o uznanie za zmarłego obejmuje ustalenia co do tego, czy zaginiony nie poniósł śmierci. Stwierdzenie niewątpliwości śmierci nie zalicza się do podstaw uznania zaginionego za zmarłego, lecz stanowi negatywną przesłankę podjęcia rozstrzygnięcia w tym zakresie. Nie skutkuje to jednak oddaleniem wniosku, lecz uzasadnia przekształcenie przez sąd z urzędu przedmiotu postępowania o uznanie za zmarłego i przystąpienie do rozpoznania sprawy według przepisów regulujących postępowanie o stwierdzenie zgonu (art. 534 k.p.c.).

123. Przedmiotem rozpoznania w sprawach o stwierdzenie zgonu są okoliczności mające świadczyć o niewątpliwości śmierci i braku sporządzenia aktu zgonu. Okoliczności te stanowią merytoryczne podstawy stwierdzenia zgonu przez sąd, mimo że zostały określone w art. 535 k.p.c.³²⁹ Od wystąpienia tych okoliczności zależy zasadność żądania stwierdzenia zgonu. Żądanie to nie jest ograniczone żadnym terminem i może być zgłoszone w każdym czasie (art. 536 k.p.c.). Badając podstawę stwierdzenia zgonu w postaci niewątpliwości śmierci, sąd powinien również dążyć do ustalenia chwili, w której śmierć mogła nastąpić. Na sądzie spoczywa bowiem obowiązek oznaczenia tej chwili w postanowieniu stwierdzającym zgon (art. 538 k.p.c.³³⁰). W braku podstaw do ustalenia, że śmierć jest niewątpliwa, w postępowaniu o stwierdzenie zgonu sąd nie powinien weryfikować, czy zostały spełnione przesłanki uznania za zmarłego. Postępowanie to nie podlega bowiem przekształceniu z urzędu w postępowanie o uznanie za zmarłego (*a contrario* art. 534 k.p.c.).

³²⁸ Por. pkt 3.2.

³²⁹ Por. pkt 3.3.

³³⁰ Przepis ten w zakresie określającym podstawy orzeczenia sądu ma charakter materialnoprawny; por. J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 883.

8.2. ZAKRES ZWIĄZANIA ŻĄDANIEM I ORZEKANIA Z URZĘDU

124. Postępowanie w sprawach o uznanie za zmarłego jest wszczynane na wniosek, a postępowanie w sprawie o stwierdzenie zgonu jest co do zasady wszczynane na wniosek, ponieważ sąd może z urzędu przystąpić do rozpoznania takiej sprawy, jeżeli w postępowaniu o uznanie za zmarłego okaże się, że śmierć zaginionego jest niewątpliwa (art. 534 k.p.c.). Wnioskowy charakter obu tych postępowań sprawia, że przedmiot rozpoznania i orzekania sądu jest w nich w podstawowym zakresie kształtowany przez żądanie wnioskodawcy³³¹ (art. 321 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Wniosek w sposób wiążący dla sądu określa podmiotowe granice żądania przez oznaczenie osoby, która ma zostać uznana za zmarłą albo co do której ma zostać stwierdzony zgon³³². Nie jest wobec tego dopuszczalne uznanie za zmarłą albo stwierdzenie zgonu osoby, która nie była objęta żądaniem.

125. Ponadto w postępowaniu o stwierdzenie zgonu sąd jest związany rodzajem żądania poddanego pod osąd³³³. Na podstawie faktów przytoczonych przez wnioskodawcę i zebranych w toku sprawy sąd nie może rozstrzygać o innym żądaniu niż stwierdzenie zgonu. Dotyczy to także sytuacji, gdy w sprawie o stwierdzenie zgonu sąd ustali, że zachodzą podstawy do uznania za zmarłą osoby, której dotyczy wniosek. Brak żądania stanowi wtedy przeszkodę do podjęcia rozstrzygnięcia co do uznania za zmarłego³³⁴. Żądanie uznania za zmarłego nie mieści się bowiem w granicach żądania stwierdzenia zgonu³³⁵. Żądania te mają samoistny status procesowy i różnią się pod względem charakteru. Stąd uznanie za zmarłą osoby, co do której zostało zgłoszone żądanie stwierdzenia zgonu, jest rozstrzygnięciem co do przedmiotu nieob-

³³¹ K. Markiewicz, *Zasady*, s. 190–191 i 199.

³³² E. Gapska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 486.

³³³ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 162.

³³⁴ Por. A.W., *Postępowanie...*, cz. 2, s. 22; K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 233; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 105; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 99; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 796; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 880; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 114; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 343; P. Pogonowski, *Zakaz...*, s. 244; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 73 i 162–163; J. Ciszewski [w:] *Kodeks*, t. 6, red. T. Ereciński, 2017, s. 156–157.

³³⁵ Odmiennie SN w orzeczeniu z 20.03.1957 r., 1 CR 119/57, OSNCK 1958/1, poz. 27; aprobując J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 622; podobnie K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 256–257; S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 161 (odmiennie s. 164–165).

jętego żądaniem (*aliud*), w związku z czym prowadzi do naruszenia art. 321 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.³³⁶

126. Również w postępowaniu o uznanie za zmarłego sąd jest związany rodzajem żądania zgłoszonego we wniosku i nie może wydać rozstrzygnięcia co do innego przedmiotu³³⁷. Nie dotyczy to jednak sytuacji, gdy w toku postępowania okaże się, że śmierć zaginionego jest niewątpliwa, co stanowi przeszkodę do uznania za zmarłego i uzasadnia stwierdzenie zgonu. Wtedy bowiem sąd jest obowiązany z urzędu zmienić przedmiot postępowania poprzez zastąpienie żądania uznania za zmarłego żądaniem stwierdzenia zgonu³³⁸, co jest odstępstwem od zasady wynikającej z art. 321 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Zmienione w ten sposób żądanie podlega dalszemu rozpoznaniu w postępowaniu, które jest prowadzone według przepisów o postępowaniu o stwierdzenie zgonu (art. 534 k.p.c.). Po tym przekształceniu postępowania sąd nie jest jednak związany dokonaną z urzędu zmianą rodzaju żądania. W zależności od oceny okoliczności sąd może wycofać się z tej zmiany i ponownie przystąpić do prowadzenia postępowania w przedmiocie żądania uznania za zmarłego³³⁹. Możliwość ta wynika z tego, że postępowanie zostało wszczęte i toczy się na podstawie wniosku, który pierwotnie obejmował tego rodzaju żądanie.

127. W sprawie o uznanie za zmarłego, jak też w sprawie o stwierdzenie zgonu sąd nie jest natomiast związany określoną we wniosku chwilą śmierci osoby, której dotyczy żądanie³⁴⁰. Orzeczenie w przedmiocie oznaczenia chwili śmierci jest podejmowane przez sąd z urzędu przy uwzględnieniu wyników przeprowadzonego postępowania dowodowego (art. 31 k.c. i art. 538 k.p.c.). Wobec tego sąd rozstrzyga w postanowieniu orzekającym uznanie za zmarłego albo stwierdzenie zgonu o chwili śmierci nie tylko niezależnie od tego, jakie było w tej mierze żądanie wnioskodawcy lub innych uczestników postępowania, lecz także w przypadku braku zgłoszenia jakiegokolwiek żądania w tym przedmiocie³⁴¹.

³³⁶ K. Markiewicz, *Zasady*, s. 205; K. Markiewicz [w:] *System*, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński, 2021, s. 1676–1677.

³³⁷ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 162.

³³⁸ Por. pkt 4.2.3.

³³⁹ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 804; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 73; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 167.

³⁴⁰ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 800; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 875; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 119; orzeczenie SN z 15.06.1948 r., Kr. C 260/48, PN 1949/5–6, s. 460; co do spraw o stwierdzenie zgonu E. Gapska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 495.

³⁴¹ K. Markiewicz, *Zasady*, s. 152 i 201.

128. W świetle tych uwag sprawy o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu pod względem stosowanych w nich zasad orzekania powinny być zaliczane do kategorii spraw wszczynanych na wniosek, w których sąd częściowo orzeka z urzędu³⁴².

8.3. PODSTAWA FAKTYCZNA ORZECZENIA I STOPIEŃ DOWODU

129. Podstawa faktyczna orzeczenia wydawanego przez sąd powinna obejmować ustalenia co do okoliczności uzasadniających rozstrzygnięcie w przedmiocie uznania za zmarłego albo stwierdzenia zgonu. Okolicznościami tymi są zaginięcie oraz upływ ustawowo określonego terminu nieobecności w przypadku uznania za zmarłego oraz niewątpliwość śmierci i niesporządzenie aktu zgonu w przypadku stwierdzenia zgonu. Fakty z tego zakresu, stanowiąc podstawę rozstrzygnięcia, powinny zostać ustalone przez sąd zgodnie z miarodajnymi regułami postępowania dowodowego. Przy rekonstruowaniu tych reguł należy jednak uwzględnić specyfikę okoliczności składających się na podstawę faktyczną spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu, a także regulacje, które normują postępowanie w tych sprawach.

130. Fakty mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy są ustalane na podstawie dowodów (art. 227 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) albo w inny sposób, który nie wymaga prowadzenia dowodu, jeżeli przewiduje to ustawa. Reguły te obowiązują także w sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu. Problematiczne w tych sprawach jest natomiast określenie stopnia dowodu, który powinien zostać osiągnięty, aby okoliczności stanowiące podstawę uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu mogły zostać potraktowane przez sąd jako wystarczająco wykazane. Pojęcie stopnia dowodu należy odnosić do kształtowanego na podstawie materiału dowodowego poziomu przekonania sędziego co do zgodności określonego twierdzenia o fakcie z rzeczywistością³⁴³.

W systemie postępowania cywilnego nie został w sposób bezpośredni uregulowany stopień dowodu, który jest wymagany, aby możliwe było poczynienie ustaleń faktycznych na potrzeby rozstrzygnięcia co do istoty sprawy. Wnioski odnośnie do obowiązującego w tej mierze standardu można próbować konstruować jedynie na poziomie semantycznym przez odwołanie

³⁴² K. Markiewicz, *Zasady*, s. 190 i n.

³⁴³ P. Ryłski, *Stopień...*, s. 491–492; I. Andrych-Brzezińska [w:] *System PC*, t. 2, red. Ł. Błaszczak, 2021, s. 416.

do znaczenia słów „dowodzić” i „udowodnić”, które w języku ogólnym określają czynność „wykazywania prawdziwości czegoś”. Świadczy to o tym, że za udowodnione powinny być uważane twierdzenia o faktach, jeżeli można mieć pewność co do ich prawdziwości. Nie wynika z tego jednak konieczność wzbudzenia u sędziego całkowitej pewności co do wystąpienia faktu ani tym bardziej pewności absolutnej. Stan pełnego poznania faktów ma charakter idealizacyjny i często abstrahuje od barier, jakie napotyka badanie rzeczywistości przez człowieka, stąd osiągnięcie tego stanu nie może być stawiane jako cel postępowania dowodowego. Należy wobec tego przyjąć, że istnienie jakichkolwiek wątpliwości nie stanowi przeszkody do ustalenia faktu w postępowaniu cywilnym, wątpliwości te nie powinny jednak prowadzić do zachwiania pewności oceny sądu co do tego, że fakt ten miał w rzeczywistości miejsce³⁴⁴.

131. Na tym tle wymaga wyjaśnienia, na czym polega znaczenie normatywne art. 529 § 2 k.p.c., który przewiduje, że okoliczności uzasadniające wniosek należy uprawdopodobnić, co dotyczy wniosku o uznanie za zmarłego, jak i wniosku o stwierdzenie zgonu³⁴⁵ (w zw. z art. 535 k.p.c.). W świetle tego przepisu, który powinien być odczytywany w powiązaniu z art. 530 § 1 k.p.c. (w zw. z art. 535 k.p.c.), od uprawdopodobnienia podstaw uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu została uzależniona możliwość przystąpienia przez sąd do właściwej fazy postępowania, w tym zwłaszcza do zarządzenia publicznego ogłoszenia o jego wszczęciu³⁴⁶. Natomiast w braku uprawdopodobnienia tych podstaw wniosek powinien zostać oddalony jako niewystarczająco uzasadniony³⁴⁷. W ten sposób prawodawca stara się zapobiec kontynuowaniu postępowania, jeżeli materiał zebrany w sprawie nie potwierdza nawet prawdopodobieństwa zasadności wniosku. Przepis art. 529 § 2 w zw. z art. 530 § 1 k.p.c. pozwala wobec tego na zakończenie postępowania

³⁴⁴ W tym kierunku P. Ryłski, *Stopień...*, s. 501, który wskazuje, że wątpliwości nie powinny być znaczące, lecz zarazem stwierdza, że wystarczający jest bardzo wysoki stopień prawdopodobieństwa. Niżej ogólny stopień wymaganego dowodu lokuje I. Andrych-Brzezińska [w:] *System PC*, t. 2, red. Ł. Błaszczak, 2021, s. 425, której zdaniem w praktyce przekonanie, jakie ostatecznie uzyskuje sędzia, jest przekonaniem w większym stopniu subiektywnym niż obiektywnym, raczej opartym na prawdopodobieństwie niż na pewności.

³⁴⁵ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 806.

³⁴⁶ J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 875; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 157–158; P. Ryłski, *Stopień...*, s. 503.

³⁴⁷ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 801; E. Wengerek [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 102; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 876; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 339; P. Ryłski, *Stopień...*, s. 503; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marcinia, 2020, s. 700; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 99.

bez wyczerpania wszystkich możliwości poszukiwania faktów i pozyskiwania dowodów w przypadku, gdy okoliczności uzasadniające żądanie nie zostały uprawdopodobnione. W braku wymogu uprawdopodobnienia tych okoliczności oddalenie wniosku mogłoby w niektórych sytuacjach zostać uznane za przedwczesne.

132. Przepisu art. 529 § 2 k.p.c. nie można natomiast traktować jako podstawy do obniżania wymaganego stopnia dowodu w zakresie ustaleń co do faktów, które uzasadniają uznanie za zmarłego albo stwierdzenie zgonu. W taki natomiast sposób tożsama regulacja zawarta w art. 4 § 2 d.p.u.z.s.z. została zinterpretowana w orzecznictwie, w którym przyjęto, że do uznania za zmarłego wystarczające jest uprawdopodobnienie okoliczności faktycznych uzasadniających wnioski³⁴⁸. Również w odniesieniu do spraw o stwierdzenie zgonu uznano, że wystarczy w nich wysoki stopień prawdopodobieństwa śmierci, który czyni ją w świetle ustalonych faktów niewątpliwą³⁴⁹. Ze względu na charakter spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu, których przedmiotem jest istnienie podmiotowości prawnej człowieka, brak podstaw, aby bez wyraźnego umocowania w przepisach obniżać w tych sprawach wymagany stopień dowodu w porównaniu z zasadami ogólnymi³⁵⁰. Zarazem jednak w odstępstwie od tych zasad nie należy stawiać wymogu, aby ustalenia faktyczne mogły być dokonywane przez sąd jedynie w razie absolutnego³⁵¹ lub pełnego³⁵² przekonania co do wystąpienia faktów uzasadniających

³⁴⁸ Por. orzeczenie SN z 17.12.1949 r., WaC 186/49, LEX nr 1674263; aprobujać K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 226; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 258; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 159; S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 125 i 161; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 698; A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks*, t. 3, red. T. Wiśniewski, 2021, s. 98–99; w tym kierunku także E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 100; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 321.

³⁴⁹ J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 881, a wcześniej orzeczenie SN z 7.02.1948 r., C I 2317/47, OSN 1949/1, poz. 13, w którym mowa jest o „wysokim stopniu domniemania śmierci”.

³⁵⁰ W tym kierunku B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 805–806, który na tle spraw o stwierdzenie zgonu uznał, że nie należy uwzględniać wykładni liberalizującej, zadowalającej się w istocie tylko wysokim prawdopodobieństwem; podobnie B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 707–708.

³⁵¹ Co do uznania za zmarłego W. Siedlecki [w:] *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987, s. 668; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 113; krytycznie K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 230; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 805–806; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 881 (inaczej jednak s. 873).

³⁵² Por. S. Grzybowski [w:] *System PC*, t. 1, red. S. Grzybowski, 1985, s. 312; postanowienie SN z 30.11.1973 r., III CRN 277/73, OSNCP 1974/10, poz. 173, w którym przyjęto, że okoliczności konkretnego wypadku powinny uzasadniać pełne przekonanie o zgonie określonej osoby;

uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu. W sprawach z tego zakresu, mimo społecznej wagi zapadających w nich rozstrzygnięć, osiągnięcie stanu całkowitej pewności napotyka te same bariery, które towarzyszą poznaniu prowadzonemu na potrzeby rozstrzygnięcia każdej innej sprawy w postępowaniu cywilnym. To ogólne stanowisko wymaga jednak dodatkowych uściśleń ze względu na specyfikę spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu, a zwłaszcza uwzględnienia charakteru poszczególnych podstaw, które decydują o zasadności żądań rozpoznawanych w tych sprawach.

133. Podstawami uznania za zmarłego są zaginięcie, w tym zaginięcie w szczególnych okolicznościach związanych z bezpośrednim niebezpieczeństwem dla życia, oraz upływ ustawowo określonego terminu nieobecności w braku wiadomości o tym, czy zaginiony pozostaje przy życiu. Spośród tych podstaw wyłącznie zdarzenie stanowiące bezpośrednie niebezpieczeństwo dla życia może być przedmiotem ustaleń dających wysoką pewność, że zdarzenie to miało miejsce. Z kolei w razie przesądzenia, kiedy nastąpiło zaginięcie, możliwe staje się ustalenie w sposób w miarę pewny, że upłynął ustawowy okres nieobecności zaginionego. Mniejszy stopień pewności można natomiast osiągnąć w odniesieniu do okoliczności dotyczących zaginięcia i braku wiadomości o życiu zaginionego³⁵³. Okoliczności te mają częściowo charakter negatywny, co utrudnia uzyskanie silnego przekonania co do ich prawdziwości. Miał to na uwadze prawodawca, który w związku z tym wprowadził obowiązek poprzedzenia uznania za zmarłego publicznym ogłoszeniem o wszczęciu postępowania prowadzonego w tym przedmiocie (art. 530–531 k.p.c.), a także uzależnił możliwość zakończenia tego postępowania od upływu co najmniej miesiąca od końca terminu wyznaczonego w ogłoszeniu (art. 532 pkt 3 k.p.c.). Negatywny wynik ogłoszenia stanowi w tej sytuacji wystarczający surogat bezpośredniego dowodu na zaginięcie i brak wiadomości o życiu zaginionego³⁵⁴. Nie zwalnia to jednak sądu z obo-

aprobuje W. Siedlecki [w:] *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987, s. 668; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 342; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 153; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 104; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 322.

³⁵³ W orzeczeniu SN z 17.12.1949 r., WaC 186/49, LEX nr 1674263, za wystarczający dowód zaginięcia uznano zeznanie, z których wynikało, że osoba pochodzenia żydowskiego po wybuchu drugiej wojny światowej wyjechała do Warszawy i nie dała znaku życia. W piśmiennictwie orzeczenie to jest powoływane w zmienionej wersji, według której opisana sytuacja miałaby uzasadniać domniemanie, że osoba, która się w niej znalazła, zginęła z rąk okupanta; por. np. DPP 1950/6, s. 55; K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 226.

³⁵⁴ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 807; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 700. Podobnie jak zapewnienie spadkowe może stanowić dowód, że nie ma innych spadkobierców (art. 671 § 1 k.p.c.).

wiązku zbadania wszystkich materiałów zebranych uprzednio przez organy państwa w związku z badaniem zdarzenia będącego przyczyną zaginięcia³⁵⁵. Podstawą uznania za zmarłego nie jest natomiast stwierdzenie, że zaginiony w rzeczywistości nie żyje³⁵⁶. Toteż braku odpowiedzi na ogłoszenie nie należy uważać za potwierdzenie, że zaginiony zmarł³⁵⁷.

134. Przepis art. 31 § 2 k.c. wymaga jednak, aby w postanowieniu o uznaniu za zmarłego została oznaczona chwila śmierci zaginionego. Ze względu na to, że śmierć zaginionego nie stanowi przesłanki uznania za zmarłego, prawodawca obniżył stopień dowodu koniecznego do wydania rozstrzygnięcia w części określającej chwilę, w której mogła nastąpić śmierć³⁵⁸. Zgodnie z art. 31 § 2 k.c. jako chwilę domniemanej śmierci zaginionego należy oznaczyć chwilę, która według okoliczności jest najbardziej prawdopodobna. W tym zakresie nie jest wobec tego wymagane osiągnięcie pewności przekonania co do tego, kiedy nastąpiła śmierć zaginionego. W takiej bowiem sytuacji konieczne stałoby się przekształcenie prowadzonego postępowania w postępowanie w przedmiocie stwierdzenia zgonu z uwagi na niewątpliwość śmierci (art. 534 k.p.c.). Niemniej jednak stopień prawdopodobieństwa chwili śmierci powinien być istotny i znajdować potwierdzenie w materiale zgromadzonym w sprawie³⁵⁹. Taka możliwość istnieje zasadniczo jedynie w przy-

³⁵⁵ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 136. Wyjątkowo na przeszkodzie temu może stanąć zakaz przewidziany w art. 14 ust. 4 ustawy z 25.06.1997 r. o świadku koronnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 1197); por. J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 165.

³⁵⁶ S. Grzybowski [w:] *System PC*, t. 1, red. S. Grzybowski, 1985, s. 314; E. Wengerek [w:] J. Policzkievicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 103; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 111; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 135; K. Mularski, *Instytucja...*, s. 130; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 704; odmiennie K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 340 i 341. Mylące jest w związku z tym brzmienie art. 528 zdanie drugie k.p.c., w którym mowa jest o zdarzeniu uzasadniającym „prawdopodobieństwo śmierci zaginionego”.

³⁵⁷ Odmiennie B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 807; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 700.

³⁵⁸ P. Ryłski, *Stopień...*, s. 503.

³⁵⁹ W tym kierunku K. Mularski [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, red. M. Gutowski, 2021, s. 281, wskazując, że chwila taka powinna być uprawdopodobniona zgodnie z ogólnymi regułami dowodowymi i nie może zostać ustalona za pomocą mało wiarygodnych czy mglistych informacji. W orzecznictwie za wystarczające potwierdzenie w tym zakresie uznawano: zaświadczenie Polskiego Czerwonego Krzyża stwierdzające, że pozwany zmarł w obozie koncentracyjnym (por. orzeczenie SN z 21.02.1953 r., C 2948/52, OSNCK 1953/4, poz. 122), list przesłany przez zaginionego rodzinie z aresztu w obliczu grożącej mu bezpośrednio śmierci ze względu na wydany przez hitlerowców wyrok śmierci (por. postanowienie SN z 18.07.1963 r., III CR 162/63, OSNPG 1964/2, poz. 13); list wysłany z getta warszawskiego, w którym autorka stwierdzała, że jest bardzo ciężko i „nie wierzy doczekać końca tej zabawy” (S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 67).

padku zaginięć związanych z bezpośrednim niebezpieczeństwem dla życia³⁶⁰. Natomiast dopiero „w braku wszelkich danych” w materiale sprawy oznaczenie chwili śmierci może nastąpić w sposób konwencjonalny określony przez prawodawcę, który co do zasady za chwilę śmierci nakazuje uważać pierwszy dzień terminu, z którego upływem uznanie za zmarłego stało się możliwe (art. 31 § 2 *in fine* k.c.)³⁶¹.

135. Z kolei podstawami stwierdzenia zgonu są niewątpliwość śmierci oraz niesporządzenie aktu zgonu. Niewątpliwość śmierci oznacza wysoki stopień pewności. Poczynienie takiego ustalenia jest wobec tego możliwe, gdy zebrany w sprawie materiał świadczy w sposób niezbity, że osoba nieobecna zginęła. Nie wyłącza to jednak pozostawienia nieznacznego marginesu niepewności co do tego, czy śmierć nastąpiła³⁶². Niepewność ta może powstawać w wypadkach, w których brak bezpośrednich dowodów śmierci, lecz ustalone okoliczności wskazują na jej nieuchronność. Okoliczności te powinny jednak wzbudzać niezachwiane przekonanie o wystąpieniu skutku śmierci³⁶³. Na tym polega różnica między stwierdzeniem zgonu a uznaniem za zmarłego w przy-

³⁶⁰ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 165–166.

³⁶¹ Odstąpienie od określenia najbardziej prawdopodobnej chwili śmierci w niektórych sytuacjach może jednak stwarzać ryzyko wydania rozstrzygnięcia zniekształcającego rzeczywistość historyczną, co dotyczy przede wszystkim przypadków zaginięć w czasie wojny; szeroko A. Bądkowski, *Sąd...*, s. 13–15; a także orzeczenie SN z 21.02.1953 r., C 2948/52, OSNCK 1953/4, poz. 122; T. Dominowski, *Z zagadnień uznania za zmarłego*, ZNUŁ. Nauki Humianistyczno-Społeczne 1957/6, s. 227–228; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 166–167; S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 57–58.

³⁶² Por. J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 168, który określa sferę niepewności jako prawdopodobną, lecz w stopniu znikomym; tak samo E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 103; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 322; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 625–626; za mniej rygorystycznym podejściem opowiadał się A.W., *Uznanie...*, s. 26; przeciw temu A. Bądkowski, *Sąd...*, s. 11–12.

³⁶³ W judykaturze za takie okoliczności uznawano: złożenie zaświadczenia o śmierci w obozie koncentracyjnym, wystawione przez niemieckiego lekarza tego obozu (orzeczenie SN z 7.02.1948 r., C I 2317/47, OSN 1949/1, poz. 13), aresztowanie w czasie akcji eksterminacyjnej przeprowadzonej przez okupanta i osadzenie w miejscu (tzw. domu kaźni), z którego według panującego w tej miejscowości przekonania nikt nie ocalał (postanowienie SN z 30.11.1973 r., III CRN 277/73, OSNCP 1974/10, poz. 173); zaświadczenie Polskiego Czerwonego Krzyża o ekshumacji zwłok i ich pochowaniu, dowód śmierci wydany przez kierownika kołchozu z pieczętą urzędową, list z obozu jenieckiego z informacją o śmierci, obrączkę ślubną znaną przy zwłokach z wyrytą datą ślubu i imieniem męża (por. S. Przewoźnik, *Postępowanie...*, s. 355–357). W piśmiennictwie skutek taki łączy się ze zdarzeniami w postaci zasypania górników w kopalni (Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 167; odmiennie S. Grzybowski [w:] *System PC*, t. 1, red. S. Grzybowski, 1985, s. 315; M. Krawczyk, *Uznanie...*, s. 198) albo wybuchu lub pożaru (J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 882; A. Bartoszewicz, *Przesłanki...*, s. 954; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 48).

padku zaginięcia w związku z bezpośrednim niebezpieczeństwem dla życia (art. 30 § 1 i 3 k.c.)³⁶⁴. Stąd do stwierdzenia zgonu nie jest wystarczające ustalenie, że osoba, której dotyczy postępowanie, przebywała w szczególnie wielkim niebezpieczeństwie³⁶⁵.

136. W przypadku stwierdzenia zgonu co do zasady charakter pewny powinny mieć także ustalenia co do chwili śmierci³⁶⁶. W myśl art. 538 § 1 k.p.c. chwilę tę należy oznaczyć ściśle, stosownie do wyników postępowania. Podobnie jednak jak w sprawach o uznanie za zmarłego, także w razie stwierdzenia zgonu prawodawca opcjonalnie obniża stopień dowodu odnoszący do tego elementu rozstrzygnięcia co do istoty sprawy. Przesłanki tego zachodzą, jeżeli dokładne ustalenie chwili śmierci nie jest możliwe³⁶⁷. Zgodnie z art. 538 § 2 k.p.c. w takiej sytuacji sąd powinien przyjąć najbardziej prawdopodobną chwilę śmierci. Wymagane w tym zakresie jest wysokie prawdopodobieństwo, zważywszy, że zgon może być stwierdzony wyłącznie w razie niewątpliwości śmierci. W związku z tym prawdopodobieństwo to powinno znajdować pełne potwierdzenie w materiale zebranym w sprawie.

137. Ogólne zasady określające stopień dowodu odnoszą się także do podstawy stwierdzenia zgonu, jaką jest brak aktu zgonu. Współcześnie wystarczającym dowodem potwierdzającym ten fakt może być informacja z rejestru stanu cywilnego, który jest obecnie prowadzony w systemie teleinformatycznym (art. 5 ust. 1 p.a.s.c.). Trudności powstają natomiast w sytuacji, gdy śmierć miała nastąpić w okresie udokumentowanym w aktach stanu cywilnego, które nie zostały przeniesione do rejestru utworzonego w tym systemie. Wymaga to wówczas przeprowadzenia kwerendy akt stanu cywilnego, które zostały złożone do właściwego archiwum państwowego (por. art. 128 ust. 1 p.a.s.c.). Oprócz tego może także powstać konieczność badania zagranicznych akt stanu cywilnego, jeżeli miejsce, w którym miał nastąpić zgon, leży poza polskim terytorium. Wyniki takiej kwerendy nie muszą być całko-

³⁶⁴ A. Bądkowski, *Sąd...*, s. 12. Przykładowo w orzecznictwie przyjęto, że wypadek, w którym marynarz na pełnym morzu, w nocy, w czasie rejsu statku niewątpliwie wpadł do wody i nie został wydobyty, uzasadnia uznanie za zmarłego, a nie stwierdzenie zgonu (por. okoliczności będące podstawą wyroku SN z 28.09.2005 r., I CK 114/05, LEX nr 187000).

³⁶⁵ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 806; postanowienie SN z 30.11.1973 r., III CRN 277/73, OSNCP 1974/10, poz. 173; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 168; A. Bartoszewicz, *Przestanki...*, s. 953; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 47; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 626; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 708.

³⁶⁶ A. Bądkowski, *Sąd...*, s. 12.

³⁶⁷ Trudności takie mogą powstać, jeżeli zwłoki lub ich szczątki zostały odnalezione w jakimś czasie po zdarzeniu będącym przyczyną śmierci.

wicie pewne, by dopuszczalne stało się dokonanie ustalenia dotyczącego tej podstawy stwierdzenia zgonu. Osiągnięcie takiego poziomu pewności co do okoliczności negatywnej jest zazwyczaj utrudnione. Taki negatywny charakter ma natomiast przesłanka w postaci braku sporządzenia aktu zgonu.

138. Postępowanie dowodowe co do podstaw uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu jest prowadzone według zasad ogólnych ustanowionych dla postępowania cywilnego³⁶⁸. Odmienności zostały jedynie wprowadzone w przepisach dotyczących ogłoszenia o wszczęciu postępowania (art. 530, 531 i 537 k.p.c.)³⁶⁹ oraz obligatoryjnego wysłuchania osób bliskich (art. 533 k.p.c.)³⁷⁰. Poza tym w sprawach z tego zakresu nie obowiązują żadne wyjątkowe regulacje. W szczególności sąd rozpoznający wniosek o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu nie jest ograniczony w stosowaniu środków, za pomocą których dokonuje ustaleń faktycznych. Dopuszczalne jest wobec tego korzystanie w tym celu ze wszystkich sposobów przewidzianych przez prawo, lecz przy uwzględnieniu tego, że sprawy o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu podlegają rozpoznaniu w trybie nieprocesowym oraz w inkwizycyjnym systemie gromadzenia faktów i dowodów³⁷¹. Ustalenia faktyczne mogą być w związku z tym dokonywane na podstawie wszelkich dowodów³⁷², a także za pomocą środków niemających charakteru dowodu, w tym zwłaszcza przy wykorzystaniu domniemań faktycznych³⁷³ i domniemań prawnych (np. z art. 32 k.c.) oraz z uwzględnieniem faktów powszechnie znanych (art. 228 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)³⁷⁴, nie wyłączając notoryjności negatywnej wskazującej na niemożliwość uniknię-

³⁶⁸ E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne...*, s. 110; E. Wengerek [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 103; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 805; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 134; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 628.

³⁶⁹ Por. pkt 7.7.

³⁷⁰ Por. pkt 7.6.

³⁷¹ Por. pkt 7.8.

³⁷² Orzeczenie SN z 5.08.1947 r., C I 783/47, PN 1948/2–3, s. 209.

³⁷³ Por. orzeczenia SN: z 9.07. 1947 r., C III 756/47, OSN 1948/1, poz. 22; z 7.02.1948 r., C I 2317/47, OSN 1949/1, poz. 13; z 18.07.1963 r., III CR 162/63, OSNPG 1964/2, poz. 13; z 30.11.1973 r., III CRN 277/73, OSNCP 1974/10, poz. 173; A. Bądkowski, *Sąd...*, s. 12.

³⁷⁴ Por. orzeczenie SN z 17.12.1949 r., WaC 186/49, LEX nr 1674263, w którym przyjęto, że jest rzeczą powszechnie wiadomą, że w okresie okupacji hitlerowskiej osoby pochodzenia żydowskiego na obszarze tzw. Generalnej Guberni były przymusowo osadzone w zamkniętych dzielnicach mieszkalnych, w tzw. gettach, i nie wymaga dowodu, że życiu osób tam osadzonych groziło szczególne niebezpieczeństwo. W piśmiennictwie orzeczenie to jest powoływane w zmiennej wersji, według której opisana sytuacja miałaby uzasadniać domniemanie, że osoba, która się w niej znalazła, zginęła z rąk okupanta; por. np. DPP 1950/6, s. 55; K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 226.

cia śmierci w określonych okolicznościach³⁷⁵. Ostrożność jest natomiast wymagana przy kwalifikowaniu jako przyznane faktów, co do których nie wypowiedzieli się wszyscy uczestnicy postępowania (art. 230 w zw. z art. 229 i art. 13 § 2 k.p.c.), przede wszystkim gdy nie biorą oni aktywnego udziału w sprawie. W postępowaniu nieprocesowym generalnie została również wyłączona możliwość stosowania przepisów o postępowaniu zaocznym (art. 513 k.p.c.), w tym o przyjęciu za prawdziwe twierdzeń o faktach zawartych we wniosku (art. 339 § 2 k.p.c.)³⁷⁶.

139. Na tle spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu w orzecznictwie ukształtowały się również swoiste dyrektywy oceny materiału dowodowego. W przypadku spraw o uznanie za zmarłego przyjęto, że okoliczności faktyczne uzasadniające żądanie mogą być ustalone na podstawie dowodu z przesłuchania wnioskodawcy³⁷⁷ mimo subsydiarnego charakteru tego dowodu, co w związku z tym należy opatrzyć zastrzeżeniem, że musi temu towarzyszyć negatywny wynik postępowania wywoławczego. Z kolei w odniesieniu do spraw o stwierdzenie zgonu przesądzono, że uwzględnienie żądania nie jest uzależnione od istnienia naocznych świadków śmierci³⁷⁸. Dyrektywy te nie mają jednak wiążącego charakteru. Posługiwanie się nimi należy do decyzji sądu, który przeprowadza ocenę materiału zebranego w konkretnej sprawie. Ocena ta powinna być dokonywana według własnego przekonania po wszechstronnym rozważeniu tego materiału (art. 233 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

³⁷⁵ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 152.

³⁷⁶ Na stanowisku całkowitego wyłączenia dopuszczalności dokonywania ustaleń na skutek dorozumianego przyznania stanęła A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 152.

³⁷⁷ Por. orzeczenie SN z 17.12.1949 r., Wa C 186/49, LEX nr 1674263; aprobując np. K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 226; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 876; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 148; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 258; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 159; S. Przewoźnik, *Uznanie...*, s. 125; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 619.

³⁷⁸ Orzeczenia SN: z 9.07.1947 r., C III 756/47, OSN 1948/1, poz. 22; z 7.02.1948 r., C I 2317/47, OSN 1949/1, poz. 13; z 18.07.1963 r., III CR 162/63, OSNPG 1964/2, poz. 13; z 30.11.1973 r., III CRN 277/73, OSNCP 1974/10, poz. 173; aprobując np. K. Lipiński [w:] K. Lipiński, J. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 230; S. Grzybowski [w:] *System PC*, t. 1, red. S. Grzybowski, 1985, s. 312; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 881; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 342; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 146; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 103; E. Marszałkowska-Krześ, *Uznanie za zmarłego...*, s. 322; M. Pazdan [w:] *System PP*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, s. 1071; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 168; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 626 i 628; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 167; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 707.

8.4. ORZECZENIA I ICH TREŚĆ

8.4.1. ORZECZENIA NEGATYWNE

140. W sprawie o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu orzeczenie negatywne może zostać wydane z powodów procesowych w razie niedopuszczalności wszczęcia postępowania w tych sprawach lub niedopuszczalności kontynuowania tego postępowania. W przypadku niedopuszczalności wszczęcia postępowania sąd odrzuca wniosek. Jeśli z kolei kontynuowanie postępowania jest niedopuszczalne, to powinno nastąpić jego umorzenie. Orzeczenia w tym przedmiocie zapadają w formie postanowień (art. 516 k.p.c.) i pod względem charakterystyki nie różnią się niczym od tego rodzaju postanowień wydawanych w innych postępowaniach nieprocesowych.

141. W sprawie o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu orzeczenie negatywne może zostać wydane także z powodów merytorycznych. Wydanie go jest uzasadnione, jeżeli nie zachodzą określone w prawie materialnym podstawy do uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu³⁷⁹ lub gdy po stronie wnioskodawcy brak uprawnienia do złożenia wniosku. W każdej z tych sytuacji wniosek podlega oddaleniu. Orzeczenie w tym przedmiocie zapada w formie postanowienia (art. 516 k.p.c.), lecz obejmuje rozstrzygnięcie co do istoty sprawy, w którym sąd odmawia uwzględnienia wniosku z uwagi na jego bezzasadność (bezpodstawność). Wniosek o uznanie za zmarłego podlega również oddaleniu, jeżeli uprzednio sąd w prawomocnym postanowieniu orzekł o stwierdzeniu zgonu³⁸⁰. Podobnie wniosek o stwierdzenie zgonu należy oddalić, gdy uprzednio zapadło prawomocne postanowienie o uznaniu za zmarłego i na tej podstawie został sporządzony akt zgonu³⁸¹. Zakończenie z wynikiem pozytywnym postępowania w którejś ze spraw tej kategorii nie stwarza natomiast stanu powagi rzeczy osądzonej w sprawie drugiego rodzaju³⁸².

142. Powaga rzeczy osądzonej wyłącza natomiast dopuszczalność ponownego wszczęcia postępowania o uznanie za zmarłego³⁸³ oraz postępowania o stwierdzenie zgonu w razie istnienia prawomocnego postanowienia w tym

³⁷⁹ Por. postanowienie SN z 16.01.1998 r., I CKU 196/97, LEX nr 1539862.

³⁸⁰ Postanowienie SN z 14.09.1995 r., I CRN 138/95, LEX nr 1500926; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 699; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 262.

³⁸¹ Postanowienie SN z 27.07.1993 r., I CRN 91/93, LEX nr 1500930; w tym kierunku B. Dobrzański, *Przegląd...*, s. 513; odmiennie SN w orzeczeniu z 15.02.1949 r., Kr. C 705/48, PN 1949/11–12, s. 512; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 708.

³⁸² Por. pkt 4.2.

³⁸³ Postanowienie SN z 5.02.1998 r., III CKU 108/97, LEX nr 1225312.

samym przedmiocie. W razie stwierdzenia tożsamości przedmiotu sprawy ponowny wniosek powinien zostać odrzucony³⁸⁴ (art. 366 w zw. z art. 199 § 1 pkt 2 i art. 13 § 2 k.p.c.). Powaga rzeczy osądzonej przysługuje także prawomocnym postanowieniom oddalającym wniosek o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu³⁸⁵. Jedynie w razie zmiany okoliczności sprawy postanowienia te mogą zostać zmienione na zasadach ogólnych (art. 523 k.p.c.)³⁸⁶.

8.4.2. ORZECZENIA POZYTYWNE

143. W sprawach o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu sąd wydaje orzeczenie pozytywne w razie uwzględnienia wniosku. W braku kumulacji żądań (pod względem rodzajowym lub podmiotowym) pozytywne orzeczenie sądu może wyłącznie w sposób niepodzielny uwzględniać wniosek. Orzekając w takiej sytuacji częściowo odmiennie, aniżeli wynika to z żądania wnioskodawcy, sąd nie oddala wniosku w pozostałym zakresie³⁸⁷. Podejmowane w tym przedmiocie orzeczenie stanowi integralną całość. Orzeczenie to zapada w formie postanowienia (art. 516 k.p.c.), które w takiej sytuacji obejmuje rozstrzygnięcie co do istoty sprawy.

144. W postanowieniu uwzględniającym wniosek sąd powinien zindywidualizować osobę, która jest uznawana za zmarłą albo co do której zostaje stwierdzony zgon. Postanowienia te po uprawomocnieniu się stanowią podstawę sporządzenia aktu zgonu, który zgodnie z art. 95 ust. 5 p.a.s.c. powinien zawierać dane określone w art. 95 ust. 1 pkt 1–5 p.a.s.c. Danymi tymi są: nazwisko, nazwisko rodowe, imię (imiona), data i miejsce urodzenia zmarłego (pkt 1); stan cywilny (pkt 2); nazwisko, nazwisko rodowe, imię (imiona) małżonka zmarłego, jeżeli w chwili śmierci pozostawał on w związku małżeńskim (pkt 3); data, godzina oraz miejsce zgonu albo jeżeli nie są znane – data, godzina oraz miejsce znalezienia zwłok (pkt 4), oraz nazwiska, nazwiska rodowe, imiona rodziców zmarłego (pkt 5). Wymienione dane powinny znaleźć się w postanowieniu wydawanym przez sąd³⁸⁸, chyba że nie jest możliwe ich ustalenie. Ustalając brzmienie sentencji w tym zakresie, sąd kieruje się

³⁸⁴ B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 699.

³⁸⁵ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 222.

³⁸⁶ Por. pkt 10.4.

³⁸⁷ E. Gapska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 474.

³⁸⁸ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 808; J. Krajewski [w:] *Kodeks...*, s. 879 i 883; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 114; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 163–164 i 167; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 165; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 70 i 710.

treścią wniosku oraz wynikami przeprowadzonego w sprawie postępowania dowodowego.

Zarówno w postanowieniu o uznaniu za zmarłego, jak i w postanowieniu o stwierdzeniu zgonu wymagane jest oznaczenie chwili śmierci (art. 31 k.c. i art. 538 k.p.c.). Przez chwilę śmierci należy rozumieć dzień, miesiąc, rok oraz godzinę śmierci³⁸⁹. Przepisy w sposób odrębny określają zasady oznaczenia chwili śmierci w odniesieniu do spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu.

145. W przypadku spraw o uznanie za zmarłego jako chwilę domniemanej śmierci zaginionego oznacza się chwilę, która według okoliczności jest najbardziej prawdopodobna, a w braku wszelkich danych – pierwszy dzień terminu, z którego upływem uznanie za zmarłego stało się możliwe³⁹⁰ (art. 31 § 2 k.c.). Pierwszym dniem terminu w rozumieniu tego przepisu może być: koniec roku kalendarzowego (31 grudnia)³⁹¹, w którym według istniejących wiadomości zaginiony jeszcze żył (art. 29 k.c.) albo w którym wojna lub działanie wojenne zostały zakończone (art. XXVIII–XXXI p.w.k.c.), dzień, w którym nastąpiła katastrofa albo inne szczególne zdarzenie (art. 30 § 1 k.c.), dzień następujący z upływem roku od dnia, w którym statek lub okręt miał przybyć do portu przeznaczenia, a jeżeli nie miał portu przeznaczenia – z upływem lat 2 od dnia, w którym była ostatnia o nim wiadomość (art. 30 § 2 k.c.), oraz dzień, w którym niebezpieczeństwo dla życia

³⁸⁹ Orzeczenie SN z 25.02.1948 r., ToC 27/47, PN 1948/9–10, s. 298; z 22.02.1949 r., Wa C 280/48 PN1949/11–12, s. 511–512; aprobuje B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 808; E. Wengerek [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 103 i 105; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 72 i 73; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 878 i 883; W. Siedlecki [w:] *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987, s. 666–667 i 669; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 111 i 114; A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 165 i 167; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 261–262; J. Gudowski [w:] *Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016, s. 165 i 170–171; J. Studzińska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie*, 2020, s. 622 i 629; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 703 i 710; odmiennie: postanowienie SN z 25.03. i 7.05. 1947 r., C. I 621/46, DPP 1948/3, s. 45; M. Kolbuszewski, A. Myszkowski, *Ustawa...*, s. 47–51 i 62, we wzorach postanowień.

³⁹⁰ Por. T. Dominowski, *Z zagadnień...*, s. 225–227, który omówił zasady stosowania tego rozwiązania oraz jego genezę wiążącą się z praktyką ustalania pod rządem art. 18 § 3 pr. os. daty śmierci osób zaginionych niezgodnie z prawdą historyczną, tj. w ostatnim dniu terminu, po upływie którego mogło nastąpić uznanie za zmarłego (por. np. orzeczenie SN z 21.02.1953 r., C 2948/52, OSNCK 1953/4, poz. 122).

³⁹¹ T. Dominowski, *Z zagadnień...*, s. 228; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 168; odmiennie K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 251, która wskazuje 30 grudnia, i to jako dzień upływu, a nie początku 10-letniego terminu; na dzień upływu terminu jako właściwy wskazują także B. Bienkowska, P. Mierzejewski, *Instytucja uznania za zmarłego [w:] Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, red. K. Staniewska, Warszawa 2002, s. 18.

zaginionego ustało albo według okoliczności powinno było ustać (art. 30 § 3 k.c.). Regułę tych nie stosuje się jednak w przypadku zaginionych przed 1.10.1950 r., wtedy bowiem zgodnie z art. XXXIII § 2 p.w.k.c. chwilę domniemanej śmierci należy oznaczyć według przepisów prawa osobowego³⁹². Czas śmierci zaginionego również powinien zostać oznaczony na chwilę, która według okoliczności sprawy jest najbardziej prawdopodobna (art. 31 § 2 k.c.). W braku danych do tego jako chwilę śmierci należy przyjąć w orzeczeniu koniec dnia (art. 31 § 3 k.c.)³⁹³. Mając na uwadze, że dzień obejmuje 24 godziny, końcem dnia jest godzina 24.00 (północ)³⁹⁴.

146. Można przyjąć, że sytuacja, w której kilka osób zaginęło podczas grożącego im wspólnie niebezpieczeństwa, jest objęta domniemaniem jednoczesności śmierci, które zostało przewidziane w art. 32 k.c.³⁹⁵ Ustanowione w tym przepisie domniemanie jest domniemaniem prawnym, które wiąże sąd w postępowaniu o uznanie za zmarłego (art. 234 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Jego celem jest wyłączenie możliwości dziedziczenia pomiędzy osobami uznawanymi za zmarłe³⁹⁶ i zapewnienie jednolitości rozstrzygnięć w zakresie czasu śmierci, co służy zachowaniu autorytetu prawa. Sąd stosuje to domniemanie, jeżeli w tym samym postępowaniu są rozpoznawane

³⁹² Tj. na podstawie art. 18 § 3 pr. os., zgodnie z którym jeżeli nie można było ustalić najbardziej prawdopodobnej chwili śmierci, to należało przyjmować, że zaginiony zmarł w ostatnim – a nie pierwszym, jak przewiduje art. 31 § 2 k.c. – dniu terminu, po upływie którego może nastąpić uznanie za zmarłego; por. I. Różański, *Prawo osobowe...*, s. 76; T. Dominowski, *Z zagadnień...*, s. 225–227; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 879. Poza tym bieg terminów do uznania za zmarłego liczonych od końca roku kalendarzowego, w którym wojna lub działania wojenne zostały zakończone, rozpoczyna się dla zaginionych w związku z wojną 1939–1945 z dniem 9.05.1945 r. (art. XXXII p.w.k.c.).

³⁹³ Aczkolwiek regułę przewidzianą w tym przepisie należy literalnie stosować, jeżeli w orzeczeniu o uznaniu za zmarłego czas śmierci został oznaczony tylko datą dnia. Nie ma jednak przeszkód, aby antycypując tę regułę, sąd wprost w postanowieniu oznaczył na koniec dnia czas śmierci zaginionego.

³⁹⁴ I. Różański, *Prawo osobowe...*, s. 76; T. Dominowski, *Z zagadnień...*, s. 224; J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Czynności sądowe...*, 597; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 72; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie...*, s. 251; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 168; odmiennie Sąd Okręgowy w Łodzi w postanowieniu z 2.07.2020 r., III Ca 1825/19, LEX nr 3157506, w którym czas śmierci zaginionych został oznaczony na godzinę 23.59.

³⁹⁵ Przepis art. 32 k.c. określa jednak zakres swego zastosowania, wskazując na sytuację, w której kilka osób utraciło życie, co stanowi pewną nieścisłość, ponieważ w razie ustalenia, że zaginieni utracili życie, sąd powinien stwierdzić ich zgon, a nie orzekać o uznaniu zaginionych za zmarłych. Inaczej w tym zakresie był zredagowany art. 21 pr. os., który należało stosować w razie wątpliwości, która z kilku osób zmarłych lub uznanych za zmarłe umarła wcześniej. Obecnie za stosowaniem art. 32 k.c. w sprawach o uznanie za zmarłego przemawia przede wszystkim jego ulokowanie w rozdziale dotyczącym uznania za zmarłego; odmiennie K. Mularski [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, red. M. Gutowski, 2021, s. 285–286.

³⁹⁶ I. Różański, *Prawo osobowe...*, s. 85–86.

żądania o uznanie za zmarłe kilku osób, które zaginęły podczas grożącego im wspólnie niebezpieczeństwa. Domniemanie to powinno być uważane za wiążące również wtedy, gdy wnioski o uznanie za zmarłego podlegają rozpoznaniu w różnych sprawach lub przez różne sądy, chyba że wyniki postępowania dowodowego wskazują na co innego. Warunkiem uzgodnienia orzeczeń co do czasu śmierci kilku osób zaginionych podczas grożącego im wspólnie niebezpieczeństwa jest jednak wzajemna wiedza sądów o prowadzonych postępowaniach³⁹⁷. Przepis art. 32 k.c. nie rozstrzyga, jaki stopień dowodu jest wystarczający do obalenia domniemania jednoczesności śmierci i ustalenia, że śmierć osób, którym zagrażało wspólne niebezpieczeństwo, nastąpiła w innym czasie. Mając na uwadze, że jako chwilę śmierci zaginionego oznacza się chwilę, która według okoliczności sprawy jest najbardziej prawdopodobna, można przyjąć, że nie zachodzi w tym zakresie konieczność udowodnienia, że śmierć kilku osób nie była jednoczesna, lecz dopuszczalne jest poprzestanie na uprawdopodobnieniu tych okoliczności³⁹⁸.

147. Natomiast w sprawach o stwierdzenie zgonu w postanowieniu należy oznaczyć w sposób ścisły chwilę śmierci stosownie do wyników postępowania, a jedynie jeżeli dokładne ustalenie chwili śmierci nie jest możliwe, można przyjąć chwilę najbardziej prawdopodobną (art. 538 k.p.c.). Wysokie prawdopodobieństwo pozwalające ustalić chwilę śmierci co do daty dziennej nie wyłącza powstania wątpliwości w odniesieniu do dokładnego określenia godziny, w której mógł nastąpić zgon. W takiej sytuacji czas zgonu może zostać ustalony zgodnie z regułą, że za chwilę śmierci powinien być uważany koniec dnia (art. 31 § 3 k.c. *per analogiam*)³⁹⁹, czyli godzina 24.00 (północ)⁴⁰⁰. Pomocnicze stosowanie tego przepisu jest jednak uzasadnione tylko wtedy, gdy materiał zebrany w sprawie nie uzasadnia poczynienia innych ustaleń w zakresie czasu śmierci. Niepewność nie może natomiast istnieć co do tego, że nastąpiła śmierć, gdyż wówczas nie zachodzą podstawy

³⁹⁷ Stąd w art. 526 § 2 k.p.c. została przewidziana możliwość wyznaczenia jednego sądu jako wyłącznie właściwego do rozpoznania spraw będących w związku z tym samym zdarzeniem, jeżeli na jego skutek zaginęła większa liczba osób.

³⁹⁸ Odmienne M. Pazdan [w:] *System PP*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, s. 1057; na tle art. 21 pr. os. I. Rożański, *Prawo osobowe...*, s. 85–86.

³⁹⁹ A.W., *Postępowanie...*, cz. 2, s. 24; B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 808; J. Krajewski [w:] *Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 883.

⁴⁰⁰ B. Dobrzański [w:] *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1969, s. 808; E. Wengerek [w:] J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, 1980, s. 105; J. Krajewski, *Postępowanie*, s. 73; W. Siedlecki [w:] *System*, t. 2, red. Z. Resich, 1987, s. 669; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 114; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, 2004, s. 343; B. Czech [w:] *Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020, s. 710.

do stwierdzenia zgonu. W przypadku stwierdzenia zgonu osoby, która zginęła wraz z innymi osobami wskutek grożącego im wspólnie niebezpieczeństwa, sąd jest związany domniemaniem jednoczesności śmierci⁴⁰¹. Przepis art. 32 k.c. bezpośrednio określa, że wyrażoną w nim normę należy stosować, jeżeli kilka osób utraciło życie, co odnosi się do sytuacji niewątpliwości śmierci, która uzasadnia stwierdzenie zgonu. Sąd stosuje to domniemanie, jeżeli w jednej sprawie rozpoznaje żądania stwierdzenia zgonu kilku osób, które zginęły wskutek grożącego im wspólnie niebezpieczeństwa. Moc wiążąca tego domniemania nie jest jednak wyłączona w razie odrębnego prowadzenia postępowań w przedmiocie takich żądań w tym samym sądzie albo przed różnymi sądami, aczkolwiek jej uwzględnienie może wówczas napotkać przeszkody praktyczne, podobnie jak w sprawach o uznanie za zmarłego⁴⁰². W sprawach o stwierdzenie zgonu obalenie domniemania jednoczesności śmierci następuje stosownie do wyników postępowania (art. 538 § 1 k.p.c.), które mogą pozwalać na ustalenie w sposób pewny, że śmierć kilku osób nie była jednoczesna. W sytuacji określenia czasu śmierci przy uwzględnieniu chwili, która jest najbardziej prawdopodobna (art. 538 § 2 k.p.c.), do podważenia domniemania jednoczesności śmierci wystarczające może być uprawdopodobnienie, że czas śmierci poszczególnych osób był inny.

148. W braku dokładnego oznaczenia chwili śmierci dopuszczalny jest wniosek o uzupełnienie postanowienia w tej części⁴⁰³. Rozstrzygnięcie to według przepisów ustawy powinno zostać z urzędu zamieszczone przez sąd w postanowieniu⁴⁰⁴, co uzasadnia możliwość rektyfikacji orzeczenia w tym zakresie na podstawie art. 351 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.

8.4.3. KOSZTY POSTĘPOWANIA

149. Postanowienie kończące postępowanie w sprawie o uznanie za zmarłego albo o stwierdzenie zgonu powinno zawierać rozstrzygnięcie w przedmiocie kosztów postępowania bez względu na negatywny bądź pozytywny charakter orzeczenia (art. 108 § 1 w zw. art. 13 § 2 k.p.c.). Podstawę tego rozstrzygnięcia stanowią ogólne zasady orzekania o kosztach postępowania nieprocesowego, które zostały uregulowane w art. 520 k.p.c. W przypadku uwzględnienia wniosku i uznania za zmarłego albo stwierdzenia zgonu prawo nie przewiduje możliwości obciążenia kosztami postępowania spadku po-

⁴⁰¹ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 169.

⁴⁰² Por. nt 146.

⁴⁰³ A. Bartoszewicz, *Postępowanie*, s. 166.

⁴⁰⁴ Por. pkt 8.2.